

T.C.
GIDA TARIM VE HAYVANCILIK BAKANLIğI
Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel M¼d¼rl¼đ¼

SERBEST TİCARET ANLAŞMALARININ
T¼RKİYE'NİN TARIMSAL DIŞ TİCARETİNE
ETKİLERİ

AB UZMANLIK TEZİ

CANER ERDEM
AB UZMAN YARDIMCISI

SENEM ODAMAN KÖSE
TEZ DANIŐMANI

Ankara - 2015
Mayıs

T.C.
GIDA TARIM VE HAYVANCILIK BAKANLIğI
AVRUPA BİRLİğİ VE DİŐ İLİŞKİLER GENEL MÜDÜRLÜğÜ

AB Uzman Yardımcısı Caner ERDEM tarafından hazırlanan ‘‘Serbest Ticaret Anlaşmalarının T¼rkiye’nin Tarımsal Dış Ticaretine Etkileri’’ adlı tez çalışması aŐađıdaki Tez Değerlendirme Komisyonu tarafından oy çokluğu ile Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel M¼d¼rl¼đ¼ AB Uzmanlık Tezi olarak kabul edilmiştir.

¼ye : Doç. Dr. Feysel TAŐÇIER
Unvanı : Genel M¼d¼r Yardımcısı V.

Bu tezin, kapsam ve nitelik olarak AB Uzmanlık Tezi olduğunu onaylıyorum.

¼ye : Dr. Nevzat BİRİŐİK
Unvanı : Genel M¼d¼r Yardımcısı

Bu tezin, kapsam ve nitelik olarak AB Uzmanlık Tezi olduğunu onaylıyorum.

¼ye : Dr. İbrahim ÖZCAN
Unvanı : Genel M¼d¼r Yardımcısı

Bu tezin, kapsam ve nitelik olarak AB Uzmanlık Tezi olduğunu onaylıyorum.

¼ye : Selda COŐKUN
Unvanı : AB Uzmanı

Bu tezin, kapsam ve nitelik olarak AB Uzmanlık Tezi olduğunu onaylıyorum.

Tez Savunma Tarihi:/...../2015

Tez Değerlendirme Komisyonu tarafından kabul edilen bu tezin AB Uzmanlık Tezi olması için gerekli Őartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

ınar BAHÇECİ
Komisyon BaŐkanı
Genel M¼d¼r V.

ÖZET

AB Uzmanlık Tezi

SERBEST TİCARET ANLAŞMALARININ TÜRKİYE’NİN TARIMSAL DIŞ TİCARETİNE ETKİLERİ

Caner ERDEM

GIDA TARIM VE HAYVANCILIK BAKANLIĞI

AB Uzman Yardımcısı

Türkiye ve Avrupa Birliği arasında 1963 yılında imzalanan Ankara Anlaşması ile nihai hedefi Türkiye’nin Birliğe tam üyeliği olan sıkı ekonomik ve siyasi ilişkilerin temeli atılmıştır. İlişkiler 1996 yılında taraflar arasında Gümrük Birliği’nin kurulması ile daha da ileri düzeye taşınmıştır. Gümrük Birliği ile beraber Türkiye Avrupa Birliği’nin dış ticaret politikasına uyum sağlama çabasına girmiştir. Bu çabanın önemli ayaklarından biri Avrupa Birliği’nin Serbest Ticaret Anlaşması müzakereleri yürüttüğü ülkeler ile Türkiye’nin de benzer anlaşmalar akdetmesidir. Türkiye STA’lar ile bir yandan ihracat pazar çeşitliliğini, dış ticaret hacmini ve uluslararası rekabet gücünü artırmayı hedeflerken bir yandan da ihracatçıları AB ülkelerinin müteşebbisleri ile haksız rekabetten korumaya çalışmaktadır. Türkiye’nin tamamlamakta geciktiği her STA ticaret sapması riskini artırmakta ve aynı zamanda AB’nin STA ilişkisi kurmadığı çevre ve komşu ülke pazarlarından yararlanma olanağını azaltmaktadır. Tarım ürünleri Gümrük Birliği’ne dahil olmamasına karşın Gümrük Birliği ilişkisi dolayısıyla Türkiye’nin imzaladığı STA’larda tarım ürünleri de tavize konu olmaktadır. Bu nedenle Türkiye’nin imzaladığı STA’ların tarım ürünleri dış ticaretine etkileri önem kazanmıştır. Tez kapsamında STA’ların yürürlükte olduğu ülkeler ile tarımsal dış ticaret ayrı ayrı incelenmiş olup elde edilen sonuçlar genel bir kaniya ulaşabilmek için birleştirilmiştir. Sonuç olarak, Türkiye’nin imzaladığı Serbest Ticaret Anlaşmalarının hem ihracat hem ithalat yönünden Türkiye’nin tarımsal dış ticaret hacmini artırdığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Gümrük Birliği, Serbest Ticaret Anlaşması, Tarım Ürünleri Ticareti

ABSTRACT

EU Expertise Thesis

EFFECTS OF FREE TRADE AGREEMENTS ON TURKEY'S AGRICULTURAL FOREIGN TRADE

Caner ERDEM

MINISTRY OF FOOD, AGRICULTURE AND LIVESTOCK

Assistant EU Expert

With the Ankara Agreement signed in 1963 between Turkey and the European Union strong economic and political relationships of which the membership of Turkey to the Union was final target are founded. In 1996 with the establishment of Customs Union between two sides the relationships are leveraged to a more advanced level. In conjunction with Customs Union Turkey entered into the effort of adapting to the European Union's foreign trade policy. One of the important elements of this effort is Turkey's assignment of Free Trade Agreements with the countries which carry out negotiations on similar agreements with the European Union. In addition to aiming increase in export market diversity, trade volume and international competitive capacity with FTAs, Turkey is struggling to protect its exporters from unfair competition with the EU countries' entrepreneurs. Every FTA that Turkey could not conclude timely increases the risk of trade diversion and also decreases the opportunity of benefiting from the nearby and neighbor country markets with which the EU did not found FTA relationship. Although agricultural products are not included in Customs Union, in the FTAs signed according to Customs Union agricultural products are subject to concession. For this reason, the effects of FTAs signed by Turkey on its agricultural trade have gained importance. Within the thesis the agricultural trade related to the countries with which FTAs are in force are analyzed separately and the results obtained are consolidated in order to reach a general conclusion. Consequently, it is observed that Turkey's Free Trade Agreements have increased its agricultural trade volume regarding to both exports and imports.

Keywords: European Union, Customs Union, Free Trade Agreement, Agricultural Trade

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	vi
TABLolar LİSTESİ	vii
KISALTMALAR	viii
1. GİRİŞ	1
2. SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI.....	3
2.1. Ekonomik Bütünleşme	3
2.1.1. Kısıtlamalar.....	3
2.1.1.1. Malların Hareketi Önündeki Engeller	3
2.1.1.2. Hizmet Hareketleri Önündeki Engeller.....	4
2.1.1.3. Kişilerin Dolaşımı Önündeki Engeller.....	4
2.1.1.4. Sermaye Hareketleri Önündeki Engeller.....	5
2.1.2. Ekonomik Bütünleşme: Sınıflandırma.....	6
2.1.3. Ekonomik Bütünleşme: Aşamalar	6
2.1.3.1. Piyasa Bütünleşmesi: Mal ve Hizmetler	6
2.1.3.2. Piyasa Bütünleşmesi: Üretim Faktörleri	8
2.1.3.3. Politika Bütünleşmesi.....	8
2.1.4. Ekonomik Bütünleşmeden Beklenen Yararlar	9
2.1.4.1. Gümrük Birliği'nin Statik Etkileri	9
2.1.4.2. Gümrük Birliği'nin Dinamik Etkileri.....	12
2.1.4.3. Gümrük Birliği'nin Gelenek Dışı Etkileri.....	14
2.2. STA'ların Teorik Çerçevesi.....	16
2.2.1. Mutlak Üstünlük Teorisi	16
2.2.2. Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi.....	17
2.2.3. Faktör Donatımı Teorisi.....	18
2.2.4. Ölçek Ekonomileri Teorisi.....	19
2.3. STA'ların Yasal Çerçevesi	20
2.3.1. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması	20
2.3.2. Dünya Ticaret Örgütü	21
3. TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ.....	23

3.1.	Avrupa Birliği.....	23
3.2.	Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri	25
3.3.	Türkiye-AB Gümrük Birliği	27
4.	AVRUPA BİRLİĞİ'NİN SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI	29
4.1.	Avrupa Birliği'nin STA'larında Mevcut Durum.....	29
4.2.	Avrupa Birliği'nin STA'lardan Beklediği Yararlar.....	29
5.	TÜRKİYE'NİN SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI.....	31
5.1.	Türkiye'nin STA'larında Mevcut Durum	31
5.2.	Türkiye'nin STA'lardan Beklediği Yararlar	32
5.3.	Türkiye'nin STA'lar Konusunda Yaşadığı Zorluklar	32
6.	STA'LARIN SANAYİ ÜRÜNLERİ DIŞ TİCARETİNE ETKİLERİ	36
6.1.	Sanayi Ürünlerinin Sınıflandırılması.....	36
6.2.	GB'nin Türkiye'nin Sanayi Ürünleri İhracatına Etkileri.....	40
6.3.	GB'nin Türkiye'nin Sanayi Ürünleri İthalatına Etkileri.....	41
6.4.	STA'ların Türkiye'nin Sanayi Ürünleri İhracatına Etkileri	43
6.5.	STA'ların Türkiye'nin Sanayi Ürünleri İthalatına Etkileri	45
6.6.	Genel Değerlendirme.....	47
7.	TÜRKİYE'DE TARIM SEKTÖRÜ	49
7.1.	Tarımsal Makroekonomik Göstergeler.....	49
7.2.	Tarımsal Yapı	49
7.3.	Tarım Politikaları.....	50
8.	STA'LARIN TARIM ÜRÜNLERİ DIŞ TİCARETİNE ETKİLERİ.....	52
8.1.	Tarım Ürünlerinin Sınıflandırılması.....	52
8.2.	GB'nin Türkiye'nin Tarım Ürünleri İhracatına Etkileri.....	53
8.3.	GB'nin Türkiye'nin Tarım Ürünleri İthalatına Etkileri.....	54
8.4.	STA'ların Ülke Temelinde Tarım Ürünleri Ticaretine Etkileri.....	55
8.4.1.	EFTA - Norveç	60
8.4.2.	EFTA - İsviçre	61
8.4.3.	EFTA - İzlanda	62
8.4.4.	İsrail	63
8.4.5.	Makedonya.....	64
8.4.6.	Bosna-Hersek.....	65
8.4.7.	Tunus	66

8.4.8.	Fas	67
8.4.9.	Suriye	68
8.4.10.	Mısır	69
8.4.11.	Arnavutluk.....	70
8.4.12.	Gürcistan	71
8.4.13.	Karadağ	72
8.4.14.	Sırbistan.....	73
8.4.15.	Şili	74
8.4.16.	Ürdün.....	75
8.5.	Genel Değerlendirme.....	76
9.	SONUÇ	83
	KAYNAKÇA	88
	ÖZGEÇMİŞ.....	91
	ETİK BEYAN	92

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Sanayi Ürünleri İhracatına Etkileri.....	40
Şekil 2. Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Sanayi Ürünleri İthalatına Etkileri	42
Şekil 3. GB Öncesi ve Sonrasında Türkiye'nin STA Ülkelerine İhracatı	44
Şekil 4. STA'ların Türkiye'nin Sanayi Ürünleri İhracatına Etkileri	45
Şekil 5. GB Öncesi ve Sonrasında Türkiye'nin STA Ülkelerinden İthalatı	45
Şekil 6. STA'ların Türkiye'nin Sanayi Ürünleri İthalatına Etkileri.....	47
Şekil 7. Türkiye'nin Tarım Ürünleri İhracatı (Milyar Dolar).....	53
Şekil 8. Türkiye'nin Tarım Ürünleri İthalatı (Milyar Dolar)	54
Şekil 9. Varsayımsal Örnek: Tek Seferlik Değişim	58
Şekil 10. Varsayımsal Örnek: Gelişim Hızında Değişim	59
Şekil 11. Varsayımsal Örnek: İkili Değişim.....	59
Şekil 12. Türkiye-Norveç Tarımsal Ticareti (Milyon Dolar)	60
Şekil 13. Türkiye-İsviçre Tarımsal Ticareti (Milyon Dolar).....	61
Şekil 14. Türkiye-İzlanda Tarımsal Ticareti (Milyon Dolar)	62
Şekil 15. Türkiye-İsrail Tarımsal Ticareti (Milyon Dolar).....	63
Şekil 16. Türkiye-Makedonya Tarımsal Ticareti (Milyon Dolar).....	64
Şekil 17. Türkiye-Bosna-Hersek Tarımsal Ticareti (Milyon Dolar)	65
Şekil 18. Türkiye-Tunus Tarımsal Ticareti (Milyon Dolar).....	66
Şekil 19. Türkiye-Fas Tarımsal Ticareti (Milyon Dolar)	67
Şekil 20. Türkiye-Suriye Tarımsal Ticareti (Milyon Dolar)	68
Şekil 21. Türkiye-Mısır Tarımsal Ticareti (Milyon Dolar)	69
Şekil 22. Türkiye-Arnavutluk Tarımsal Ticareti (Milyon Dolar).....	70
Şekil 23. Türkiye-Gürcistan Tarımsal Ticareti (Milyon Dolar)	71
Şekil 24. Türkiye-Karadağ Tarımsal Ticareti (Milyon Dolar)	72
Şekil 25. Türkiye-Sırbistan Tarımsal Ticareti (Milyon Dolar)	73
Şekil 26. Türkiye-Şili Tarımsal Ticareti (Milyon Dolar)	74
Şekil 27. Türkiye-Ürdün Tarımsal Ticareti (Milyon Dolar).....	75

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Karşılaştırmalı Üstünlüğe Örnek İki Ülkenin Üretimleri.....	18
Tablo 2. Ölçek Ekonomisine Örnek İki Ülkenin Üretimleri	20
Tablo 3. Türkiye'nin İmzalamış Olduğu STA'lar	31
Tablo 4. Grup 1: Emek-yoğun ve Kaynak-tabanlı Üretim	36
Tablo 5. Grup 2: Düşük-beceri ve Düşük-teknolojili Üretim.....	37
Tablo 6. Grup 3: Ortalama-beceri ve Ortalama-teknolojili Üretim.....	38
Tablo 7. Grup 4: Yüksek-beceri ve Yüksek-teknolojili Üretim	39
Tablo 8. GB Öncesi ve Sonrası Dönemlerde Türkiye'nin Sanayi Ürünleri İhracatı.....	41
Tablo 9. GB Öncesi ve Sonrası Dönemlerde Türkiye'nin Sanayi Ürünleri İthalatı.....	42
Tablo 10. 2013 Yılında Türkiye'nin Tarımsal Makroekonomik Göstergeleri.....	49
Tablo 11. Gıda Maddeleri.....	52
Tablo 12. Tarımsal Hammaddeler	52
Tablo 13. Tarımsal İhracatta Yıllık Ortalama Büyüme (%).....	53
Tablo 14. Tarımsal İthalatta Yıllık Ortalama Büyüme (%).....	55
Tablo 15. Türkiye-Norveç Tarımsal Ticari Göstergeler.....	60
Tablo 16. Türkiye-İsviçre Tarımsal Ticari Göstergeler.....	61
Tablo 17. Türkiye-İzlanda Tarımsal Ticari Göstergeler.....	62
Tablo 18. Türkiye-İsrail Tarımsal Ticari Göstergeler	63
Tablo 19. Türkiye-Makedonya Tarımsal Ticari Göstergeler.....	64
Tablo 20. Türkiye-Bosna-Hersek Tarımsal Ticari Göstergeler.....	65
Tablo 21. Türkiye-Tunus Tarımsal Ticari Göstergeler	66
Tablo 22. Türkiye-Fas Tarımsal Ticari Göstergeler	67
Tablo 23. Türkiye-Suriye Tarımsal Ticari Göstergeler	68
Tablo 24. Türkiye-Mısır Tarımsal Ticari Göstergeler.....	69
Tablo 25. Türkiye-Arnavutluk Tarımsal Ticari Göstergeler	70
Tablo 26. Türkiye-Gürcistan Tarımsal Ticari Göstergeler	71
Tablo 27. Türkiye-Karadağ Tarımsal Ticari Göstergeler	72
Tablo 28. Türkiye-Sırbistan Tarımsal Ticari Göstergeler	73
Tablo 29. Türkiye-Şili Tarımsal Ticari Göstergeler	74
Tablo 30. Türkiye-Ürdün Tarımsal Ticari Göstergeler	75
Tablo 31. STA'ların Tarımsal Ticarete Bütünleştirilmiş Etkileri	81

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
BTA	Bölgesel Ticaret Anlaşması
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Birliği
Euratom	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GB	Gümrük Birliği
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
ITO	Uluslararası Ticaret Örgütü
MERCOSUR	Güney Amerika Ortak Pazarı
NAFTA	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OEEC	Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı
SITC	Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırması
STA	Serbest Ticaret Anlaşması
TTA	Tercihli Ticaret Anlaşması
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
UNCTAD	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
UNSD	Birleşmiş Milletler İstatistik Birimi

1. GİRİŞ

Türkiye ile Avrupa arasında süregelen ilişki çok eski tarihlere dayanmaktadır. Bu tarih o kadar eskidir ki Sümerlerde ilk yazının kullanılmasından bile daha önceye, milattan önce sekiz bin yılına uzanır. Türkiye'nin güney doğusunda yer alan Fırat ve Dicle nehirleri arasındaki verimli toprakları da kapsayan ve açık ağzı güneye bakan hilal biçimindeki bölgeye bereketli hilal denilmektedir. Bitkiler ve hayvanlar ilk defa bereketli hilalde evcilleştirilerek tarım ürünleri yetiştirilmeye başlanmış ve insanlar yerleşik hayata dayalı ilk medeniyetleri kurmuştur. Tarımın insanoğlu tarafından keşfedilmesi ile bu birikim eski dünyada hızla yayılmış ve tüm Avrupa kıtasını biçimlendirmiştir. Hindistan'dan başlayıp Anadolu üzerinden Avrupa'ya kadar uzanan kesintisiz bölgede, Türklerin Orta Asya'dan gelip Anadolu'ya yerleşmelerinden önce, aynı kökten gelen Hint-Avrupa dillerinin konuşulması bu etkileşimden kaynaklanmaktadır. Türkler Anadolu'ya yerleştiklerinde eski yurtlarından getirdikleri kültür değerlerini koruyarak Hititlerin torunları olan yerli halk ile birlikte yaşamaya başlamıştır. Yerli halk ile kaynaşan Türkler onların kültürleri ile kendi kültürlerini birleştirerek bir sentez oluşturmuştur (Alp, 2001). Zaman ilerledikçe Türkler nüfusun ancak üçte birlik bölümünü oluşturmalarına rağmen konuştukları dil Anadolu coğrafyasına egemen olmuştur (Diamond, 2005).

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de Türkiye ve Avrupa halklarının yaşamı iç içe geçmiştir. Komşu coğrafyalarda yaşamının ve ortak çıkarları paylaşmanın şekillendirdiği tarihleri bu iki toplumun geleceğe de ortak bir açıdan bakmalarını gerektirmektedir.

Türkiye, 1958 yılında kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğuna 31 Temmuz 1959 tarihinde ortaklık başvurusu yapmıştır. Olumlu sonuçlanan başvurunun ardından 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanan ve 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe giren Ankara Anlaşması ile Türkiye ve Avrupa Birliği (AB) arasındaki ilişkilerin temeli atılmıştır. Ankara Anlaşması ile hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve nihai dönem olmak üzere üç aşamalı bir bütünleşme takvimi ortaya konmuştur. 23 Kasım 1970 tarihinde imzalanan ve 1973 yılında yürürlüğe giren Katma Protokol ile geçiş döneminde tarafların üsteleneceği yükümlükler belirlenmiştir. Geçiş döneminin tamamlanmasının ardından Türkiye'nin AB ile bütünleşmesinde önemli bir aşamayı oluşturan Gümrük Birliği (GB), 6 Mart 1995 tarihli ve 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile 1 Ocak 1996 tarihinde kurulmuştur.

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 16. maddesinde Türkiye'nin ticaret politikasını Topluluğun Ticaret Politikası'na beş yıl içinde uyumlu hale getireceği tespit edilmiştir (Dışişleri Bakanlığı, 2015). Bu nedenle, Türkiye Gümrük Birliği'nin oluşturulması ile beraber başladığı Avrupa Birliği'nin tercihli gümrük rejimine uyum çalışmalarını sürdürmektedir. Uyum çalışması, Avrupa Birliği'nin Küresel Avrupa Stratejisi çerçevesinde dünyanın birçok ülkesi ile yeni Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) akdetmesi nedeniyle süreklilik arz etmelidir. Diğer bir ifade ile Türkiye'nin AB'nin ticaret politikasına uyum sağlaması günümüzde hareketli bir hedef halini almıştır. Bu durumun son örneklerinden biri Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri arasında görüşmeleri yürütülmekte olan Serbest Ticaret Anlaşması'dır. Söz konusu anlaşmanın Türkiye'den bağımsız olarak devreye girmesi durumunda Türkiye ekonomisine olumsuz etkileri olacağı tahmin edilmektedir (Yavuz, 2014).

Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği tarım ürünlerini kapsamamaktadır. Türkiye dış dünyaya karşı sanayi ürünlerinde AB'nin Ortak Ticaret Politikasını uygularken tarım ürünlerinde kendi belirlediği ticaret politikasını uygulamaktadır. Ancak, AB'nin Ortak Ticaret Politikasına uyum çerçevesinde Türkiye'nin imzalamış olduğu STA'larda tarım ürünleri de tavize konu olmaktadır. Bu nedenle, STA'ların Türkiye'nin tarım ürünleri dış ticaretine etkileri önem kazanmıştır.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin tercihli gümrük rejimine ayak uydurmasında birtakım zorluklarla karşılaşılrsa da STA'ların Türkiye'nin dış ticareti ve rekabet edebilirliğine olumlu etkileri olduğu düşünülmektedir. Bu tez kapsamında, Türkiye'nin imzalamış olduğu Serbest Ticaret Anlaşmalarının tarım ürünleri dış ticaretine etkisi araştırılmıştır.

2. SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI

2.1. Ekonomik Bütünleşme

20. yüzyıldaki iktisadi gelişmelerin ortaya çıkardığı önemli kavramlardan birisi ekonomik bütünleşmedir. Dünyanın farklı bölgelerinde farklı düzeylerde ekonomik bütünleşme örnekleri görülmekle birlikte bunlardan en ileri düzeye ulaşmış olanı Avrupa Birliği'dir (Kızılırmak, 2007).

Ekonomik bütünleşme iki veya daha çok ulusal ekonomi arasında bulunan sınırların kaldırılmasıdır. Ekonomiler arasındaki sınırlarla kastedilen mal, hizmet ve üretim faktörlerinin (işgücü ve sermaye) serbest dolaşımını yavaşlatan veya engelleyen kısıtlamalardır.

2.1.1. Kısıtlamalar

Ülke ekonomileri arasında mal, hizmet ve üretim faktörlerinin hareketlerini sınırlayan kısıtlamalara aşağıda örnekler verilmiştir (Molle, 2001).

2.1.1.1. Malların Hareketi Önündeki Engeller

Malların ülkeler arasındaki hareketini zorlaştıran kısıtlamalar tarifeler ve tarife dışı araçlar olarak iki başlık altında toplanabilir.

Tarifeler veya diğer adıyla gümrük vergileri ithal edilen malların ülke sınırlarından girişi sırasında devletçe alınan vergilerdir. Bu tür vergiler değer veya miktar üzerinden alınabilir.

Tarife dışı araçlar:

- Benzer etkili vergiler: gümrükte alınan test bedelleri, saklama bedelleri ve idari harçlar gibi gizli vergilerdir.

- Miktar kısıtlamaları (kotalar): belli bir zaman dilimi içinde belli bir malın ithalat hacmi üzerine konulan sınırlardır. Bazen değer cinsinden de ifade edilir. Bir kota türü de gümrük tarife kotalarıdır. Gümrük tarife kotaları, belirli bir miktara kadar normal tarife oranının, bu miktarın üzerinde yüksek tarife oranının uygulanmasını sağlar.

- Döviz kontrolleri: bunlar ülke sakinlerinin ellerinde döviz tutmalarını engellemektedir. Bu durumda ithalatçıların dövizle ödeme yapmaları ve dolayısıyla ithalat kısıtlanmaktadır.

- Diğer tarife dışı engeller: sağlık, güvenlik ve çevre standartları, kamu ihaleleri, devlet tekellerinin faaliyetleri, demiryolu kuruluşlarının ithal mallar için yüksek, ihraç malları için düşük fiyat alması gibi düzenlemelerdir.

2.1.1.2. Hizmet Hareketleri Önündeki Engeller

Hizmet hareketlerini kısıtlayan araçlar mallar üzerindeki tarife dışı engellere benzer:

- Özellikle tüketim üzerindeki miktar kısıtlamaları
- Yerli üreticiler için ayrılmış pazar payları
- Sübvansiyonlar
- Kamu alımları
- Yapılan hizmetler karşılığında yabancı ülkelere döviz transferinin kontrolü
- Belli hizmetlerin sunulmasında kullanılacak işgücünün nitelikleri ile ilgili kısıtlamalar (örneğin hukuk ve tıp alanlarında)
- Sermaye malları ile ilgili teknik gereklilikler (örneğin ulaşım hizmetlerinde)
- Hizmetin sunumu için gereken malların gümrük değerlerinin belirlenmesi ile ilgili sorunlar

2.1.1.3. Kişilerin Dolaşımı Önündeki Engeller

Kişilerin dolaşımı önündeki engeller ise üç grup içinde incelenebilir:

- İş ve mesleklere giriş üzerindeki engeller: Bunlar yabancıların avukat olmasının yasaklanması gibi doğrudan yasaklar olabileceği gibi daha dolaylı engeller de olabilir. Yabancı ülke vatandaşlarının sağlamlasının mümkün olmadığı mesleki koşullar dolaylı

engellerdir. Yabancı ülkelerce verilen mesleki sertifikaların kabul edilmemesi bu duruma bir örnektir.

- Yerleşme koşulları: Yabancıların ülke içinde barınmasını zorlaştıran engeller bulunabilir. Örneğin yabancıların oturma izni almasının engellenmesi çalışmalarını da engellemektedir. Ayrıca konut edinme veya çocukların okula gitmesi üzerine de kısıtlamalar konulabilmektedir.

- Finansal zorluklar: Yabancıların ülkede çalışmasını finansal açıdan güçleştiren birtakım uygulamalardır. Yabancılardan yüksek gelir vergisi alınması veya ödenek hakkı verilmeksizin sosyal güvenlik primi kesilmesi bu engellemelere örnektir. Diğer bir örnek ise yabancıların kazançlarını ülkelerine geri götürmesinin engellenmesidir.

2.1.1.4. Sermaye Hareketleri Önündeki Engeller

Sermaye hareketleri önündeki engeller şunlardır:

- Faiz veya mevduattan alınan vergiler nedeniyle döviz mevduatı faizlerinin düşük veya negatif olması

- Hisse senedi ve bono tutma hakkının sadece yurttaşlara verilmesi veya yabancı menkul kıymet alımlarının yasaklanması

- Yabancıların açabilecekleri mevduat miktarları üzerine sınır konulması veya yerleşiklerin yabancı ülkelerde açabilecekleri mevduat miktarının kısıtlanması

- Döviz kısıtlamaları: sermaye işlemleri için sadece sınırlı miktarda döviz tutulmasına izin verilmesi, döviz alımlarına vergi konulması veya bölünmüş döviz piyasalarında cari işlemlere kıyasla sermaye işlemlerinde daha pahalı döviz kuru uygulanması

- Yabancı yatırımlardan vergi alınması veya yabancıların karlarından yerleşiklere oranla daha yüksek vergi alınması

- Elde edilen tüm karların ev sahibi ülkede yeniden yatırılmasının şart koşulması veya ihracatçılara yurtdışına çıkardıkları sermayeyi belli bir süre içinde geri getirmesinin şart koşulması

2.1.2. Ekonomik Bütünleşme: Sınıflandırma

Ekonomik bütünleşmeler farklı türlerde oluşabilir. Bu türlere ilişkin ortaya konan teorik ayrımlardan birisi piyasa bütünleşmesi ve politika bütünleşmesi arasında yapılmaktadır. Piyasa bütünleşmesi, sınırlar arasında malların, hizmetlerin ve üretim faktörlerinin serbestçe hareket edebilmesi olarak tanımlanır. Piyasa bütünleşmesinin gerçekleşmesi durumunda farklı ülkelerdeki piyasa katılımcılarının faaliyetleri, ekonomik birliğin tümünde geçerli olan arz ve talep koşullarından etkilenmektedir. Politika bütünleşmesi ise piyasa bütünleşmesine göre daha belirsiz bir kavramdır. Farklı ekonomi politikası türlerini ve araçlarını kapsayabilir. Ayrıca bağlayıcılık düzeyi ve yaygınlığı farklılık gösterebilir: bir uçta koordinasyon yoluyla görüş alışverişi ve işbirliği, diğer uçta ortak politikalar veya tam merkezileşme olacak şekilde çeşitli biçimleri vardır. Ayrıca uygulanacak politikaların bazı öğeleri ortak bir kurala bağlanırken diğerleri ülkelerin takdirine bırakılabilir.

Ekonomik bütünleşmeye ilişkin bir diğer teorik ayrım Tinbergen tarafından 1954 yılında geliştirilen pozitif ve negatif bütünleşme kavramlarıdır. Negatif bütünleşme, ekonomi ile ilgili kurallar ve politikalarda ayrımcılığın ve diğer kısıtlayıcı uygulamaların kaldırılmasıdır. Pozitif bütünleşme ise yasaların ve standartların yakınlaştırılmasını, ortak kuralların ve politikaların uygulanmasını ve en azından bazı yetkilerin ortak kurumlara devrini içerir (Pelkmans, 2001).

2.1.3. Ekonomik Bütünleşme: Aşamalar

Ekonomik bütünleşme farklı biçimlerde gerçekleşebilir. Bu farklı biçimler ilk olarak Balassa tarafından 1961 yılında tanımlanmış ve genellikle tam ekonomik bütünleşmeye giden süreçte yer alan aşamalar olarak ele alınmıştır. Piyasaların ve ekonomi politikalarının bütünleşmesinde ortaya çıkabilecek bu biçimler aşağıda açıklanmıştır (Pelkmans, 2001).

2.1.3.1. Piyasa Bütünleşmesi: Mal ve Hizmetler

Tercihli Ticaret Alanı:

Ekonomik bütünleşmenin en dar kapsamlı türüdür. Taraflar aralarındaki ticarete konu olan belirli ürünler üzerindeki gümrük vergilerini azaltırlar ancak tamamen

kaldırmazlar. Diğer yandan üçüncü ülkeler ile yapılan ticarete taraflar kendi dış ticaret politikalarını uygulamaya devam etmektedir.

Serbest Ticaret Alanı:

Üye ülkeler, aralarındaki ticarete gümrük tarife ve kotalarını tamamen kaldırırılar. Ancak her ülke serbest ticaret alanı dışındaki ülkelere kendi özel tarife ve kotalarını uygulamaya devam eder. Serbest ticaret alanının en ünlü örnekleri, 1960 yılında kurulan Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA) ile 1994 yılında kurulan Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması'dır (NAFTA).

Serbest ticaret alanında, alan dışındaki ülkelere tarafların farklı gümrük vergileri uygulaması ticaretin normal yolundan sapmasına neden olabilir. Örneğin, yüksek gümrük tarifesi uygulayan bir ülkeye ihracat yapmak isteyen üçüncü bir ülke mallarını önce düşük tarife uygulayan ülkeye sokarak serbest ticaret alanı üzerinden hedeflediği ülkeye geçirebilir. Bu yolla yüksek tarife uygulayan ülkelere düşük tarifeler ödenerek ihracat yapılabilmektedir. Sözü edilen durumu engellemek için serbest ticaret alanına üye ülkeler çoğunlukla düşük düzeyde de olsa politika uyumlaştırma ve kurumsal eşgüdüm yoluna gitmektedir. Süregelen uygulamalardan biri menşe belgeleri düzenleyerek malların hangi ülkede üretildiğinin saptanmasıdır. Böylece serbest ticaret alanı dışında üretilmiş malların dışarıya düşük tarife uygulayan ülkeden girmesi durumunda, yüksek tarife uygulayan ülkeye girişinde aradaki gümrük farkının ödenmesi istenir.

Tercihli ticaret alanından serbest ticaret alanına geçilmesi ile birlikte, ülkeler arasındaki ekonomik bütünleşmeye bazı pozitif bütünleşme öğeleri eklenmiş olmaktadır.

Gümrük Birliği:

Gümrük birliğinde hem ülkelerin kendi aralarındaki ticaret üzerindeki engeller kaldırılmakta hem de birlik dışında kalan ülkelere ortak gümrük tarife ve kotaları uygulanmaktadır. Ortak dış ticaret politikası, serbest ticaret alanına kıyasla daha ileri düzeyde bir kurumsal eşgüdüm gerektirir. Örneğin ortak bir tarifenin uygulanması durumunda tarife sınıflandırmaları tekdüze hale getirilmeli, gümrük kuralları uyumlaştırılmalı ve tarife gelirlerinin nasıl dağıtılacağı belirlenmelidir. Bu nedenle, gümrük birliği pozitif bütünleşmenin önem kazandığı bir ekonomik bütünleşme biçimidir.

Gümrük birliğine Avrupa dışından bir örnek olarak Arjantin, Brezilya, Paraguay, Uruguay ve Venezüella'nın dahil olduğu, 1991 yılında kurulan Güney Amerika Ortak Pazarı (MERCOSUR) verilebilir.

2.1.3.2. Piyasa Bütünleşmesi: Üretim Faktörleri

Ortak Pazar:

Tek pazar olarak da adlandırılır. Gümrük birliğine ek olarak işgücü ve sermaye gibi üretim faktörlerinin üye ülkeler arasında serbestçe dolaşımına izin verilmektedir. Üçüncü ülkelere karşı hem mal ve hizmetlerin hem de üretim faktörlerinin dolaşımında ortak kurallar uygulanır. Faktörlerin serbest dolaşımı nedeniyle ortak pazar, gümrük birliğine göre daha yüksek düzeyde yönetim ve denetim gerektirir. Üye ülkelerin faktörlerin serbest dolaşımını ve rekabeti olumsuz etkileyebilecek uygulamalarını izleyebilmek ve bu uygulamaları engelleyebilmek için kurumlar oluşturulmalıdır. Bu aşamada pozitif bütünleşme gümrük birliğine göre daha fazla önem kazanmış olmaktadır.

2.1.3.3. Politika Bütünleşmesi

Ekonomik Birlik:

Ekonomik birlik, ortak pazarın yanında ekonomi politikalarının da eşgüdümünü gerektirir. Ekonomik birlikte üye devletler merkezi kurumların gözetiminde belirli ekonomi politikalarını uyumlaştırır. Uyumlaştırma genellikle parasal, mali ve sosyal politikalarda yapılmaktadır. Ekonomik birlik ve bunu izleyen aşamalar pozitif bütünleşme sınıfına girmektedir.

Parasal Birlik:

Parasal birlikte üye ülkelerin paraları sabit kurla birbirine bağlanarak tam konvertibilite sağlanır veya tek para birimi kullanılır.

Ekonomik ve Parasal Birlik:

Ekonomik birlik ve parasal birliğin özelliklerini birleştirir. Özellikle parasal birlik makroekonomi ve bütçe politikalarının yüksek düzeyde eşgüdümünü gerektirir. Ekonomik ve parasal birliğin parasal birlikten farkı parasal birliğin ortak pazar içermemesidir.

Tam Ekonomik Bütünleşme:

Tüm ekonomi politikaları uyumlaştırıldığında tam ekonomik bütünleşme sağlanmıştır. Bu aşamada üye ülkelerin kendi bağımsız ekonomi politikalarını uygulama güçleri tamamen ortadan kalkmaktadır. Ekonomik kararların alındığı uluslar üstü kurumlar, ulusal ekonomi kurumlarının ve merkez bankalarının yerini alır. Tam ekonomik bütünleşmede üye ülkelerin ekonomileri tek bir ülke gibi yönetilmektedir. Tek bir para ve ortak bir mali ve finansal sistem vardır. Maliye politikalarının tam veya tama yakın ölçüde uyumlaştırılması söz konusudur.

2.1.4. Ekonomik Bütünleşmeden Beklenen Yararlar

Ekonomik bütünleşmeler üye ülkelerin kendi aralarındaki ticari engellerin kaldırılmasını gerektirdiğinden dünya ticaretinin serbestleştirilmesi yolunda atılan adımlar olarak kabul edilmektedir. Ancak, üye ülkeler birlik dışında kalan üçüncü ülkelere karşı uyguladıkları ticari kısıtlamaları sürdürdüklerinden dünya ticaretini serbestleştirme çalışmaları sınırlı kalmaktadır (Seyidoğlu, 2001).

Gümrük birliği teorisi ekonomik bütünleşmelerin kaynak dağılımı üzerinde etkili olduğunu kabul etmektedir. Kaynak dağılımı üzerinde görülen etkiler statik etkiler ve dinamik etkiler olmak üzere iki gruba ayrılır. Statik etkiler, ülkelerin teknoloji ve üretim yapısında bir değişiklik olmasa dahi kaynakların (üretim faktörleri) yeniden dağılımı dolayısıyla milli gelir üzerinde ortaya çıkan bir defalık sonuçlardır. Dinamik etkiler ise diğerinin aksine süreklilik gösterir ve ekonomik yapının değişime uğramasıyla milli gelirin büyüme hızını etkiler (Kızılırmak, 2007). Ayrıca, son yıllarda ekonomik bütünleşmeler gelişmekte olan ülkeler açısından değerlendirilmekte ve geleneksel yaklaşım haricinde ilave birtakım faydalardan da söz edilmektedir (Yıldırım, 2007).

2.1.4.1. Gümrük Birliği'nin Statik Etkileri

Bir bölge içinde ticari engeller kaldırıldığında üye ülkeler arasında dış ticaret hacmi artar ve üretim daha etkin ellerde toplanır. Bu durum gümrük birliğinin “ticaret yaratıcı” etkisi olarak adlandırılır.

Bölge içinde gümrüklerin kaldırılması ve üçüncü ülkelere ortak bir gümrük tarifesi uygulanması bölge içi ticareti geliştirirken bölge dışı ticareti olumsuz yönde etkileyebilir.

Böylelikle bölge içi ticaret bölge dışı ticaret aleyhine genişlemiş olur. Gümrük birliklerinin kurulmasından sonra bölge dışı ile gerçekleşen ticaretteki daralmaya “ticaret saptırıcı” etki adı verilir.

Ticaret yaratıcı etki gümrük birliklerinde yüksek maliyetli üretimin yerini birlik içinde gerçekleşen daha verimli üretimin alması ile ortaya çıkar. Bir diğer ifade ile birlik içinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olan firmaların veya ülkelerin belirli ürünlerin üretiminde uzmanlaşması söz konusudur. Ticaret yaratıcı etkinin büyüklüğü gümrük birliğini oluşturan ülkelerin refah artışının yüksek olacağına işaret eder. Ancak, refah üzerindeki toplam etkinin değerlendirilmesi için refahı olumsuz yönde etkileyen ticaret saptırıcı etkilerin de göz önünde bulundurulması gerekir.

Ticaret saptırıcı etki gümrük birliğinin kurulması ile verimli üretim yapan ülkenin birlik dışında kalması ve üye ülkelerin bu ülkeden gerçekleştirdikleri ithalatın olumsuz etkilenmesi sonucu ortaya çıkar. Böyle bir durumda ithalat en verimli ülke yerine birliğe üye diğer ülkelere gerçekleştirilir ve kaynakların kullanım etkinliği azalacağından refah olumsuz etkilenir.

Ticaret yaratma etkisi pahalı yerli üretimde kullanılan kaynakların daha verimli alanlara aktarılmasını sağlarken, ticaret saptırıcı etki ise pahalı üretim yapan sektörlerle kaynak aktarımına neden olur. Ticaret saptırma etkisi refahı azaltırken ticaret yaratma etkisi artırır. Söz konusu iki zıt etkinin toplam sonucu refah etkisi olarak tanımlanır.

Gümrük birliklerinin dünya refahına toplam etkisi oluşturdukları ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkilerin görece büyüklüğüne bağlıdır. Ticaret yaratıcı etki ticaret saptırıcı etkiden büyükse ortalama kaynak verimliliği artacağından dünya refahı yükselecektir. Ters durumda ise ortalama kaynak verimliliğinin azalması sonucu dünya refahı düşecektir.

Dünya refahı ve kaynak verimliliği üzerindeki etkiler öncelikle gümrük birliğine üye ülkelerde gerçekleşen değişimler kanalıyla ortaya çıkacaktır. Örneğin ticaret yaratıcı etkinin büyük olduğu durumda üye ülkelerin kaynak verimliliği ve refahı artacak ve üçüncü ülkelere ithalatın artmasıyla refah etkisi yayılacaktır.

Gümrük birliklerinin refaha olan etkilerini belirleyen bazı etmenler aşağıda sıralanmıştır.

- Düşük maliyetli üretim gerçekleştiren ülke birliğe dahil ise ticaret saptırıcı etki ortaya çıkmaz.

- Düşük maliyetli üretim gerçekleştiren ülke birlik dışında kalsa dahi ortak gümrük tarifesi yeterince düşük tutulursa ticaret saptırıcı etki önlenebilir.

- Ticaret yaratıcı ve saptırıcı etkinin hacmini değiştiren çeşitli etmenler vardır. Bunlardan biri üye ülkeler ile birlik dışındaki ülkelerin fiyatları arasındaki farklılıklardır.

- Gümrük birliğinden önce bir ürün üye ülkelerin hiçbiri tarafından üretilmiyorsa bu ürünle ilgili ticaret yaratıcı veya ticaret saptırıcı etki ortaya çıkmaz.

- Gümrük birliğine üye ülkeler coğrafi açıdan birbirlerine ne kadar yakın olurlarsa taşıma maliyetleri azalacağından ticaret yaratıcı etki o kadar büyük olur.

- Üye ülkelerin gümrük birliğinin kurulmasından önceki tamamlayıcılık ve rekabetçilik durumu refah artışının oluşmasında önemlidir. Tanım olarak, iki ülkenin gümrüklerinde korunan sektörler benzer ise bu ekonomiler rekabetçi, korunan sektörler farklı ise bu ekonomiler tamamlayıcıdır. Bu tanım çerçevesinde üye ülkelerin ekonomileri ne kadar rekabetçi ise birleşmeden sağlanacak yararlar o kadar yüksek olacaktır. Konuyu bir miktar daha açmak gerekirse, gümrüklerin kaldırılması ile büyük bir üretim hacmi bölge içinde yüksek maliyetli üretim yapan firmalardan düşük maliyetli üretim yapan firmalara kayacaktır. Böylece üretimin daha etkin ellerde toplanması sonucu ticaret yaratıcı etki çoğalacaktır. Diğer yandan, tamamlayıcı ekonomiler arasında kurulacak gümrük birlikleri böyle bir ticaret yaratıcı etki oluşturmazlar.

Buraya kadar sözü edilen ticaret yaratıcı ve saptırıcı etkiler yanında gümrük birliklerinin başka statik refah etkileri de bulunmaktadır. Bunlar gümrük işlemlerinin son bulması sonucu gümrük idarelerinin ve gümrük görevlilerinin kaldırılması ile oluşan refah etkileridir. Gümrük işlemleri için ayrılan kaynakların farklı alanlarda kullanılabilmesi sağlanır.

Gümrük birliğinin tesis edilmesinin ardından birtakım firmalar rekabete karşı koyamayarak piyasadan çıkmak zorunda kalabilirler. Ancak, oluşan yeni koşullarda firmalar kendi varlıklarını koruyabilmek için tröstleşme yoluna da gidebilirler. Tröstleşme gümrük birliğinden beklenen refah artırıcı etkilerin aşınmasına neden olur. Bu nedenle ekonomik bütünleşmeye giden ülkelerin rekabeti kısıtlayacak hareketleri önlemek üzere yasal düzenlemeler yapması gerekmektedir. Bu düzenlemelere örnek olarak Avrupa Birliği'nin ortak rekabet politikası verilebilir (Seyidoğlu, 2001).

2.1.4.2. Gümrük Birliği'nin Dinamik Etkileri

Statik etkiler bundan önceki bölümde de ifade edildiği gibi ekonomik yapıda bir değişiklik görülmeden gümrük vergilerinin kaldırılması ile dış ticaret hacmi ve refah düzeyinde oluşan bir seferlik etkilerdir. Ancak kısıtlı bir ulusal piyasanın yerine birçok ülkenin ekonomisini birleştiren geniş bir piyasanın geçmesiyle ortaya çıkacak sonuçlar bunlardan ibaret değildir.

Ekonomik bütünleşmeler üye ülkelerin üretim kapasitesi ve kaynak verimliliklerinde köklü değişimler yaratır. Ekonomik yapıda oluşan bu değişimler milli gelir, kalkınma hızı ve ekonomik refahı yakından ilgilendirir. Bu nedenle ekonomik bütünleşmelerin asıl önem taşıyan yönünün dinamik etkiler olduğu kabul edilir (Seyidoğlu, 2001). Dinamik etkiler aşığıda başlıklar halinde verilmiştir.

Dış Rekabetin Artması:

Gümrük tarifeleri, kotaları ve serbest ticaretin önündeki öteki kısıtlamalar tekelleşmeyi ve verimliliği düşük işletmeleri destekler. Gümrük birliği içinde kısıtlamaların kalkması yerli üreticileri dış piyasa ile rekabet etmek zorunda bırakır. Böylelikle verimliliği düşük üreticiler piyasadan çıkarken rekabet ile başa çıkabilen verimli üreticiler faaliyetlerini sürdürür.

Ölçek Ekonomileri:

Geniş bir piyasaya arz edilmek üzere üretim hacminin artırılması ölçek ekonomilerinden yararlanılmasını sağlar. Büyük ölçekli üretimin maliyetleri düşürücü etkisi içsel ve dışsal ölçek ekonomileri olmak üzere ikiye ayrılır.

İçsel ölçek ekonomileri işletmenin kendisinden kaynaklanır. Geniş bir pazar işletmelerin daha ileri teknolojik yöntemleri kullanarak üretim yapmasını teşvik eder. Artan üretim hacmi pazarlama ve stok yönetimi gibi alanları işletmenin faaliyetlerinde öne çıkarır. Üretim, planlama, yönetim, araştırma ve geliştirme gibi faaliyet kollarında ileri derecede kalifiye personel çalıştırılması gerekli hale gelir. Tüm bu gelişmeler işletme maliyetlerinde düşüş sağlar.

Dışsal ölçek ekonomileri piyasa hacminin genişlemesi ile işletme dışından kaynaklanmaktadır. İşletmenin yer aldığı endüstri dalının gelişmesiyle işletmenin maliyetlerinde tasarruflar artar. Büyüyen bir sanayi kolu karşısında eğitim kurumları ihtiyaç duyulan teknik personel ve yöneticileri yetiştirir. Bu yolla, işletmeler kalifiye işgücünü kendileri eğitmekle yapacakları maliyetlerden kurtulmuş olurlar. Ayrıca, bir sanayi dalında gerçekleşen büyüme ve kitlesel üretim, bu sanayiye hammadde ve ara malı sağlayan işletmelerin ileri teknoloji ve büyük ölçekli üretim yöntemleri kullanmasını zorunlu kılar. Tedarik tarafında sağlanan bu iyileşmeler hammadde ve ara malların bollaşmasına, kalitesinin yükselmesine ve fiyatlarının düşmesine yardımcı olur.

Ölçek ekonomilerinden faydalanma düzeyi ülkelerin ekonomik büyüklüklerine göre farklılık gösterir. Büyük ölçekli üretim yapan ABD gibi ülkeler kendi içinde bir gümrük birliği gibidir. Diğer yandan Hollanda ve Danimarka gibi iç pazarı sınırlı ülkeler gümrük birliği ile ölçek ekonomilerinden daha büyük oranda yararlanabilmektedir.

Teknolojik İlerleme:

Gümrük birlikleri üye ülkelerin teknolojik ilerleme hızını artırır. Artan rekabet ve üretim ölçeklerinin büyümesi firmaları daha etkin üretim yöntemleri bulmaya ve ar-ge yatırımlarını artırmaya zorlar. Ayrıca, yabancı sermaye yatırımları da yurt dışından ileri tekniklerin aktarılmasını destekler.

Yatırımları Özendirme:

Gümrük birlikleri kaynakların daha verimli kullanılmasını sağlayarak milli geliri yükseltir. Milli gelirin yükselmesi tasarrufların ve dolayısıyla yatırımların artmasını sağlar. Diğer yandan yabancı yatırımcılar açısından da gümrük birlikleri cazip yatırım sahalarıdır. Birlik dışında kalan ülkelerin birlik üyesi ülkelere yatırım yapmasının temel nedenleri

şunlardır: i) gümrük birliğinin üyeler arasında tarifelerin tekrar yükseltilmeyeceğine dair güvence vermesi, ii) gümrük birliği dolayısıyla oluşan ticaret sapmasının üyelerin dış dünyadan yaptıkları ithalatı azaltması, iii) birlik içinde dış ticaret hacminin artması, iv) birlik içinde daha verimli hale gelen üretim faktörlerinin yabancı yatırımcılar tarafından kullanılmak istenmesi.

Kaynak Hareketliliği:

Ekonomik bütünleşmeler birlik içinde emek ve sermayenin kolayca hareket etmesini sağlayarak kaynakların daha verimli kullanılmasını sağlar. Kaynakların daha etkin kullanılması da milli gelir ve refahı artırmaktadır.

2.1.4.3. Gümrük Birliği'nin Gelenek Dışı Etkileri

Ekonomik bütünleşmelerin birtakım gelenek dışı etkileri de bulunmaktadır. Daha çok gelişmekte olan ülkeleri ilgilendiren gelenek dışı etkiler statik ve dinamik etkiler kadar literatürde yer bulamamaktadır (Yıldırım, 2007). Gelenek dışı etkiler aşağıda başlıklar halinde verilmiştir.

Zaman Tutarsızlığı:

Uygulanacak ekonomik politikaların yeterli bir süre önceden ilan edilmesi belirsizliği ortadan kaldırarak yatırımcıların geleceğe dönük kararlarını kolaylaştırır. Ancak kimi zaman dönem başında ilan edilen politikalar ile uygulama dönemi içindeki politikalar farklılaşarak yatırımcıları şaşıratabilmektedir. Bu soruna politikaların “zaman tutarsızlığı” adı verilir.

Politikacılar tarafından etkin müdahaleci yöntemlerin kullanılması ekonomik dengesizliği büyütmeyle kalmayıp dengeli bir ekonomiyi de sarsabilmektedir. Ekonomi politikalarında ketum ve hareketli davranılması yerine kuralların takip edilmesi ve politika değişikliklerinin açıklandıktan makul bir süre sonra devreye girmesi ekonomik dengeyi korumaktadır (Kydland & Prescott, 1977).

Ekonomik bütünleşmeler taraf ülkelerin bir ortaklık sözleşmesi ile uygulayacakları ekonomik politikaları bir çerçeveye oturttuğu ve takvime bağladığı oluşumlardır. Bütünleşmeler uluslararası alanda politikacıların kararlarına olan güvenin artmasına ve şaşırtıcı politika değişikliği beklentisinin azalmasına neden olur. Örneğin yabancı sermaye

yatırımlarını ülkesine çekmeyi temel ekonomik büyüme aracı olarak benimsemiş bir ülke için yabancı yatırımcının kendisine güveni hayati önemdedir. Yabancı yatırımcı dönem başında ilan ettiği ekonomik politikaları uygulama sürecinde sık sık değiştiren bir ülkeye yatırım yapmayacaktır. Ancak, uluslararası bir sözleşme ile kendisini bağlamış olan devletler uyguladıkları politikalara olan güveni artırır.

Ekonomik bütünleşmelerin zaman tutarsızlığını azaltmasını destekleyen birtakım koşullar vardır: ekonomik bütünleşmeden önceki politikaların zaman tutarsızlığı olması; ekonomik bütünleşme sürecinin başarıyla tamamlanacağına duyulan güven; ekonomik bütünleşmeden çıkma maliyetinin, zaman tutarsızlığı olan politikalar uygulamanın getireceği kazançtan daha yüksek olması.

Güvence:

Ekonomik bütünleşmelerden sağlanabilecek bir diğer gelenek dışı fayda ülkelerin gelecekte oluşabilecek olumsuz ekonomik koşullara karşı kendilerini korumak istemesidir. Ekonomik bütünleşmenin büyük ve küçük ülkeler arasında gerçekleşmesi söz konusu korunmanın sağlanması için önemlidir.

Dünya çapındaki çeşitli ekonomik bloklar arasında gerçekleşebilecek bir ticaret savaşından en az hasarla çıkabilmek için küçük ve büyük ekonomiler bütünleşme yoluna gitmektedir. Ekonomik bütünleşmeler ticareti kolaylaştırıcı geleneksel faydalarının yanında özellikle kısıtlı bir pazara ve küçük bir ekonomiye sahip ülkeler için zor zamanlarda güvence görevi üstlenmektedir (Perroni & Whalley, 1994).

Gelişmekte olan küçük ülke ekonomileri arasında gerçekleştirilen bütünleşmeler ekonomik bütünleşmelerin güvence faydasını azaltmaktadır. Küresel bir ticaret savaşı ya da gelişmiş ülkelerin bir nedenle dış ticarete korumacılık oranlarını artırması üyeleri yalnızca gelişmekte olan ülkelere oluşan bütünleşmeleri diğerlerine göre daha olumsuz etkileyecektir.

Pazarlık Gücü:

Pazarlık gücü faydası ülkelerin yalnız başlarına sahip oldukları pazarlık güçlerinin ekonomik bütünleşmeler ile ortak pazarlık gücüne dönüşmesi yoluyla oluşur. Ülkeler daha yüksek bir pazarlık gücü ile ortak çıkarlarını koruma şansı elde etmektedir.

Ekonomik bütünleşmelerin pazarlık gücü faydası ele alınırken birliği oluşturan ülkelerin ortak çıkarlar etrafında birleşmesi gerektiği göz önünde bulundurulmalıdır. Küçük ülke ekonomileri bir birlik içinde çıkarlarını kovalarken büyük ülkelerinki gibi bir bağımsızlığa sahip değillerdir.

Eşgüdüm Aracı:

Ekonomik serbestleşmeden diğer bir ifade ile ülkeler arasında karşılıklı gümrük tarifelerinin indirilmesinden birçok kazanç beklenmektedir. Serbestleşme yanlıları için ekonomik bütünleşmeler küreselleşmeye geçiş aşamasında doğabilecek olası zararları en aza indiren eşgüdüm araçlarıdır.

Serbestleşmeden beklenen kazançların nasıl dağıtılacağı belirsizdir. Birtakım sektörler büyüyerek kazanç elde ederken diğerleri küçülmeye veya yok olmaya gidebilmektedir. Söz konusu zıt etkilerin doğrulukla değerlendirilmesi ve geleceğin öngörülmesi çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Bu nedenle, ekonomik bütünleşmeler serbestleşme yanlıları ve karşıtları arasında bir uzlaşma aracı görevini üstlenmektedir. Yeni ekonomik bütünleşmeler ile küresel ekonomik serbestleşme hedefine her seferinde yeni adımlar atılmaktadır.

2.2. STA'ların Teorik Çerçevesi

Serbest Ticaret Anlaşmaları akdedilerek ülkeler arasındaki dış ticaretin artırılması hedeflenmektedir. Dış ticaretin ekonomik büyümeye katkıları iktisat teorisinde açıklanmıştır.

Dış ticaret, bir ülke içinde verimli üretimi sağlanabilen ürünlere odaklanılabilmesini sağlar. Tüketiciler tarafından çok çeşitli ürün ve servislere erişim olanağı yaratır. Ölçek ekonomisi yoluyla üretim faktörlerinin daha verimli kullanılabilmesini sağlar. Ticaret yoluyla artan rekabet fiyatlara olumlu etkide bulunur, teknoloji transferini ve yenilikleri teşvik eder.

2.2.1. Mutlak Üstünlük Teorisi

Ünlü iktisatçı Adam Smith 1776 tarihli “Ulusların Zenginliğinin Doğası ve Nedenleri Üzerine Bir İnceleme” adlı kitabında mutlak üstünlük teorisini ortaya koymuştur. Bu kitapta yer alan görüşler Klasik Liberalizm ya da bir diğer ifade ile Klasik

İktisat Ekolünün de doğuşunu temsil etmektedir. Kitapta serbest ticaret ve uluslararası uzmanlaşmanın yararları açıklanmıştır (Seyidoğlu, 2001).

Ticaretin en önemli getirisi ülkelerin belirli ürünlerin üretimine odaklanmasıdır. Bir ülke diğer ülkeye karşı belirli bir ürünün üretiminde üstünlüğe sahip ise aralarında oluşacak ticaretten fayda sağlayabilir. Durumun örneklendirilmesi için A ve B ülkelerinin ürettiği iki ürünün gül ve bilgisayar ürünleri olduğu varsayılacaktır. Belirli sürede belirli sayıda işçi ile A ülkesi B ülkesinden daha fazla gül üretebiliyorsa A ülkesinin gül üretiminde mutlak üstünlüğü vardır. A ülkesinin gül üretiminde, B ülkesinin de bilgisayar üretiminde mutlak üstünlüğü olduğunu varsayarsak bu ülkelerin kendi verimli ürettikleri ürünlere odaklanması ve ihtiyaç duydukları diğer ürünü ticaret yolu ile elde etmesi her iki ülkenin refahını artıracaktır. Bunun nedeni, odaklanma ile A ve B ülkelerinin toplam gül ve bilgisayar üretiminin en yüksek seviyeye çıkarılabilmesidir.

2.2.2. Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi

David Ricardo, Adam Smith'ten yaklaşık kırk yıl sonra 1817 tarihli "Ekonomi Politigin ve Vergilendirmenin İlkeleri" adlı kitabında Mutlak Üstünlük Teorisi'ne ilişkin analizleri geliştirerek Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisini ortaya atmıştır. Teori oldukça güçlü bir yapıya sahiptir ve karşılaştırmalı üstünlüklerin günümüzde de uluslararası ticaretin temelini oluşturduğu kabul edilir. Ricardo'nun teorisine göre uluslararası ticareti mutlak üstünlüklerle kısıtlamamak gerekir çünkü mutlak üstünlükler karşılaştırmalı üstünlüklerin özel bir durumudur. Teorinin yaptığı katkılara göre bir ülkenin bazı malları diğer ülkelerden daha ucuza üretmiş olması, yani bu mallarda mutlak üstünlüğe sahip olması önemli değildir (Seyidoğlu, 2001).

Teoriyi açıklamak üzere bir önceki bölümde verilen örnek geliştirilebilir. A ülkesinin ne gül üretiminde ne de bilgisayar üretiminde mutlak üstünlüğe sahip olmaması mümkündür. Söz konusu koşullarda dahi ticaret ve karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olunan ürüne odaklanma toplam refahı artırmaktadır. A ve B ülkelerinin örnek olarak alınan üretim kapasiteleri Tablo 1'de yer almaktadır. Tablo 1 (a) incelendiğinde bir işçi ile B ülkesinin 8 milyon gül üretirken A ülkesinin 5 milyon gül üretebildiği ve yine bir işçi ile B ülkesinin bin adet bilgisayar üretirken A ülkesinin 200 adet bilgisayar üretebildiği anlaşılmalıdır. Söz konusu durumda B ülkesinin her iki üründe de mutlak üstünlüğü bulunmaktadır. Bu durumda her iki ülkenin nasıl bir üretim dağılımı ile refahlarını en

yüksek seviyeye çıkarabileceklerini anlamak için karşılaştırmalı üstünlük teorisinden yararlanır.

B ülkesi için bin adet fazla bilgisayar üretmenin maliyeti bir işçilerini gül üretiminden bilgisayar üretimine kaydırmaları gerekeceği için 8 milyon güldür. A ülkesi için ise bin adet fazla bilgisayar üretmenin maliyeti 5 işçilerini gül üretiminden bilgisayar üretimine kaydırmaları gerekeceği için 25 milyon güldür. B ülkesi için Bilgisayar üretmenin gül cinsinden maliyeti A ülkesine göre daha az olduğundan B ülkesi bilgisayar üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Diğer taraftan, A ülkesinin ise gül üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğü bulunmaktadır. Eğer iki ülke aralarındaki ticareti serbestleştirirse A ülkesinin gül üretimine B ülkesinin ise bilgisayar üretimine odaklanması beklenir.

Tablo 1. Karşılaştırmalı Üstünlüğe Örnek İki Ülkenin Üretimleri

a)			b)		
	Gül	Bilgisayar		Gül	Bilgisayar
A ülkesi	5 milyon	200	A ülkesi	+ 10 milyon	- 400
B ülkesi	8 milyon	1.000	B ülkesi	- 8 milyon	+ 1.000
			Toplam	+ 2 milyon	+ 600

A ülkesi iki işçisini bilgisayar üretiminden gül üretimine kaydırırsa 400 bilgisayar eksik üretirken 10 milyon gül fazla üretecektir (Tablo 1 (b)). Aynı zamanda, B ülkesi bir işçisini gül üretiminden bilgisayar üretimine kaydırırsa 8 milyon gül eksik üretirken bin adet bilgisayar fazla üretecektir. Sonuç olarak, toplam gül üretimi 2 milyon adet artarken bilgisayar üretimi 600 adet artacaktır. Ticaretin önündeki engellerin kalktığı bir ortamda toplam üretimdeki bu artıştan her iki ülke de kazançlı çıkabilir.

2.2.3. Faktör Donatımı Teorisi

Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisine göre uluslararası emek verimliliğindeki farklılıklar sonucunda ülkeler dış ticaretten yarar sağlarlar ancak teori uluslararası emek verimliliğinde farklılık yaratan nedenler üzerinde durmamaktadır. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'nin bu eksikliği Ricardo'dan yaklaşık bir asır sonra İsveçli İktisatçı Eli Heckscher tarafından giderilmiştir. Heckscher 1919 yılında yayımlanan "Dış Ticaretin Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri" adlı makalesine dayandığı yaklaşımına "faktör oranları teorisi" adını vermiştir. Heckscher'in makalesi yaklaşık on yıl sonra öğrencisi

İsveçli İktisatçı Bertil Ohlin tarafından yeniden ele alınıncaya kadar fazla dikkat çekmemiştir. Ohlin bu makaledeki görüşlere açıklık kazandırdığı ve yeni katkılarda bulunduğu “Bölgelerarası Ticaret ve Uluslararası Ticaret” adlı kitabını 1933 tarihinde yayınlamıştır. Bu iktisatçıların isimlerinden dolayı Faktör Donatımı Teorisi’ne Heckscher-Ohlin Teorisi de denmektedir. Heckscher-Ohlin Teorisi ile savunulan ana düşünce şu şekilde ifade edilebilir: “Bir ülke hangi üretim faktörüne zengin olarak sahipse, üretimi o faktörü yoğun biçimde gerektiren mallarda karşılaştırmalı üstünlük elde eder, yani onları daha ucuza üretir ve o alanlarda uzmanlaşır” (Seyidoğlu, 2001).

Ticaret önceki iki bölümde açıklandığı gibi yalnızca teknolojik farklılıklar tarafından belirlenmez. Ticaret aynı zamanda ülkeler arasındaki üretim faktörlerine sahip olma farklılığını da yansıtır. Örneğin Kanada Amerika Birleşik Devletleri’ne orman ürünleri ihraç etmektedir, ancak bu durum Kanadalı işçilerin Amerikalı işçilere göre ormancılıkta daha verimli olmalarından ziyade Kanada’nın daha fazla ormana sahip olmasından kaynaklanır.

Sermayeye yoğun olarak sahip olan bir ülkede sermayenin maliyeti görece düşüktür. Sermaye yoğun üretim gerektiren mallarda bu ülkenin üretim maliyetleri ve fiyatları daha düşük olacaktır. Bunun tersi durum düşünülecek olursa işgücünün yoğun olarak bulunduğu bir ülkede emek yoğun malların üretim maliyeti düşük olacaktır. Sözü edilen iki ayrı türde malın görece fiyatları arasındaki farklılıklar ticarete kapı açacaktır. Her iki ülke karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu malları çokça üreterek ihracatını gerçekleştirebilir. Böylelikle, küresel üretim artacak ve malların değişimi sayesinde her iki ülke ticaretten kazanç elde edecektir (Dünya Ticaret Örgütü, 2014).

2.2.4. Ölçek Ekonomileri Teorisi

Buraya kadar sözü edilen teoriler ile ilgili olarak akılda tutulması gereken bir nokta da ne Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi’nin ne de Faktör Donatımı Teorisi’nin birbirine benzer teknolojik düzeye veya üretim faktörlerine sahip olan ülkeler arasındaki ticareti açıklayamamasıdır. Bu teorilerde ülkeler karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları malları üretir ve ihraç ederler. Oysaki dünya ticareti incelendiğinde ticaret hacminin büyük bölümünün ekonomik açıdan benzer ülkeler arasında oluştuğu görülmektedir (Dünya Ticaret Örgütü, 2014).

Teknolojik düzey veya faktör donatımı anlamında özdeş ekonomilerin kendi aralarındaki ticareti artırmak üzere Bölgesel Ticaret Anlaşmaları imzalaması dikkat çekicidir. Özdeş ekonomilere sahip iki ülkenin ticaret sonucunda belirli ürünlerin üretimine odaklanması ölçek ekonomisine yol açarak ülkelerin kazancını artırır. Ölçek Ekonomileri daha geniş bir pazara yapılan büyük çaplı üretimin maliyet azaltıcı etkilerine dayanmaktadır. Bu durumu örneklendirmek için Tablo 2’den yararlanılmıştır.

Tablo 2. Ölçek Ekonomisine Örnek İki Ülkenin Üretimleri

	Ticaret yok			Ticaret var		
	A ülkesi	B ülkesi	Dünya	A ülkesi	B ülkesi	Dünya
Kamera	10	10	20	25	0	25
Bisiklet	5	5	10	0	15	15

Tablo 2’de A ve B ülkeleri özdeş ekonomilere sahiptir ve bir işçi ile üretebilecekleri kamera ve bisiklet sayıları aynıdır. Her iki ülkenin iki işçisi olduğunu ve işçilerden birinin kamera üretirken diğerinin bisiklet ürettiğini varsayarsak dünyanın toplam kamera üretimi 20 adet ve bisiklet üretimi 10 adet olacaktır. Eğer A ülkesi kamera üretimine B ülkesi de bisiklet üretimine odaklanırsa ilgili ürünlerde işçi sayılarını iki katına çıkarmalarına karşın üretimleri iki kattan fazla artacaktır. Bu durum üretim hacmi büyüdükçe ürün başına maliyetin azalmasından kaynaklamakta ve ölçek ekonomisi adını almaktadır. Nihai sonuca bakıldığında dünya üretiminin 25 kameraya ve 15 bisiklete çıktığı görülmektedir. Ticaret ile bu ürünler paylaşıldığında her iki ülkenin de refahının arttığı görülecektir.

2.3. STA’ların Yasal Çerçevesi

2.3.1. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması

1948 yılından 1994 yılına kadar Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) uluslararası ticarete ilişkin kuralları sağlamış ve uluslararası ticarete en yüksek büyüme oranlarının görüldüğü bir dönemde yürürlükte kalmıştır. Bu haliyle GATT iyi kurgulanmış gibi görünmesine karşın aslında 47 yıllık bir süre boyunca geçici bir anlaşma ve örgüt olmuştur. GATT’ın kurulmasından önce uluslararası ekonomik işbirliğinin ticaret yanını ele alacak üçüncü bir kuruluş oluşturulması amaçlanmıştır. Söz konusu kuruluşun Bretton Woods Konferansı’nda kurulan Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu ile beraber uluslararası işbirliğinin temellerini atması planlanmıştır. Ancak Birleşmiş

Milletlerin özelleşmiş bir ajansı olarak kurulması öngörülen Uluslararası Ticaret Örgütü (ITO) işlerlik kazanamamıştır. ITO'nun kuruluşuna kadar geçici olarak kabul edilen GATT ise yaşanan gelişmeler sonrasında yaklaşık yarım asır boyunca uluslararası ticaretin temel ilkelerini oluşturmuştur (Dünya Ticaret Örgütü, 2015).

İkinci Dünya Savaşı ile beraber dünya ticaretini serbestleştirme eğilimleri hız kazanmıştır. 1947 yılında kurulan GATT çerçevesinde gümrük tarife ve kotalarının kaldırılarak uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi amaçlanmıştır. Bugün GATT'ın yerine görevleri ve kapsamı GATT'tan daha geniş ve yaptırım gücü daha yüksek bir kurum olan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) geçmiş bulunmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ticaretin serbestleşmesi iki ayrı doğrultuda ilerleme göstermiştir. Bunlardan birincisi GATT çerçevesindeki çok taraflı görüşmelerle ticaretin serbestleşmesine dayanan küresel yaklaşım, diğeri ise Avrupa Birliği örneğinde olduğu gibi ekonomik bütünleşme hareketleridir. Ekonomik bütünleşme hareketlerinde genellikle belirli bir coğrafi bölgede yerleşik ve yakın ekonomik ilişki içinde bulunan ülkeler arasında ticareti serbestleştirme çalışmaları söz konusudur. Günümüzde bölgesel ekonomik bütünleşmelerin sayısı ve kapsamında büyük artışlar görülmektedir.

Bölgesel ticari yaklaşım küresel yaklaşımla çelişkili gibi görünmesine karşın küresel yaklaşımı destekler niteliktedir. Bölgesel ticari birlikler oluşturan ülkelerin çoğu DTÖ'ye de üye olup bu kuruluş bünyesinde alınan kararlar doğrultusunda tarife ve tarife dışı engellerini tüm üye ülkelere karşı azaltmakla yükümlüdürler. Bölgesel yaklaşımla kendi aralarındaki ticareti adım adım serbestleştiren ülkeler küresel ticari serbestleşmeyi de güçlendirmektedir (Seyidoğlu, 2001).

2.3.2. Dünya Ticaret Örgütü

Çok taraflı ticaret sisteminin yasal ve kurumsal çerçevesini oluşturan DTÖ Uruguay Turu müzakereleri sonunda GATT'ın yerini alarak 1994 yılında kurulmuş ve 1 Ocak 1995 yılında faaliyete geçmiştir. DTÖ, uluslararası ticaretin serbestleşmesi yolu ile dünya genelinde ekonomik büyüme ve kalkınma sağlamayı hedeflemektedir. Aynı zamanda küresel ticaret anlaşmalarının uygulamalarından kaynaklanan ticari sorunların çözümü için mekanizmalar barındırmaktadır.

DTÖ anlaşmalarının temel ilkelerinden biri en çok gözetilen ulus kuralıdır. Bu kural, üye ülkelerin ticari ortakları arasında ayırım yapmamasını zorunlu kılmaktadır. Bir üye ülke herhangi bir ülkeye tanıdığı elverişli bir rejimi koşulsuz olarak tüm üye ülkelere uygulamak zorundadır. Bu ilkenin temel istisnası GATT'ın 24. maddesi ile yasal temelleri kurulan Bölgesel Ticaret Anlaşmalarıdır (BTA). BTA'ların akdedilebilmesi için tarafların arasındaki ticareti önemli ölçüde kolaylaştırması ve diğer DTÖ üye ülkelerine ek kısıtlamalar getirmemesi gerekmektedir.

DTÖ anlaşmalarının temel ilkelerinden biri olan en çok gözetilen ulus kuralına sözü edilen istisnanın getirilmesinin önemli bir nedeni vardır. DTÖ bünyesinde gerçekleştirilen küresel ticaret müzakerelerinin sonuçlanması tarım gibi stratejik ve hassas bir sektör nedeniyle uzun yıllar alabilmektedir (Özcan, 2015). Bu durumun en belirgin örneği 2001 yılında başlayan ve ülkelerin henüz anlaşmaya varamadığı Doha Kalkınma Turu'dur. Küresel ölçekte bir mutabakatla ticarete getirilen kısıtlamaların kaldırılması zorlu ve uzun bir süreçtir. Bu nedenle DTÖ Bölgesel Ticaret Anlaşmalarına izin vererek gruplar halinde de olsa ülkeler arasında ticari işbirliğinin geliştirilmesini desteklemektedir.

BTA'lar, Gümrük Birlikleri ve Serbest Ticaret Anlaşmaları olmak üzere ikiye ayrılır (Dünya Ticaret Örgütü, 2015). Bu anlaşmalar ile taraflar gümrük vergilerinde muhataplarına imtiyazlar tanıyarak ticaret hacimlerini artırmayı hedefler. Bilindiği üzere Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği ilişkisi ve 20'ye yakın ülke ile Serbest Ticaret Anlaşması bulunmaktadır.

3. TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ

3.1. Avrupa Birliği

Dünyadaki ekonomik bütünleşme hareketleri içinde kuşkusuz en çok göze çarpanı Avrupa Birliği'dir. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce süregelen düşmanlıklar, aşırı milliyetçilik ve emperyalizm akımları Avrupa ülkeleri arasında bütünleşmeye izin vermemiştir. Diğer yandan savaşın bir sonucu olarak ülkelerin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasal çöküntü birleşme için fırsat yaratmıştır.

Avrupa bütünleşmesini destekleyen üç ana neden bulunmaktadır. Bunlardan ilki Avrupa kıtasının yüzyıllardır sürdürmüş olduğu dünyanın merkezi olma niteliğini kaybetmeye başlamasıdır. Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği dünyanın yeni iki süper gücü olarak Avrupa kıtasının yerini almıştır. Avrupa bu iki büyük güçle rekabet edebilmek için tek seçeneği olan ekonomik ve siyasal birleşmeyi seçmiştir.

Avrupa bütünleşmesinin önemli bir ikinci nedeni de dünya savaşlarından ders çıkaran Avrupalı liderlerin kıtalarını harabeye çeviren yeni yıkımların önüne geçmek istemesidir. Özellikle Fransa ve Almanya'yı Yüzyıl Savaşları'na götüren uzun süreli düşmanlıklar Avrupa'da sürekli bir barışa büyük özlem duyulmasına yol açmıştır.

Son olarak, Avrupa bütünleşmesi ekonomik nedenlere dayanmaktadır. Daha yüksek bir refah düzeyine ulaşabilmek için işsizliğin önlenmesi, az gelişmiş yörelerin kalkındırılması ve ekonomik gelişmenin hızlandırılması temel ekonomik amaçlar olmuştur.

Sözü edilen nedenler ile Savaş'tan sonra Avrupa'da çeşitli ekonomik, siyasi ve askeri örgütler kurulmuştur. Marshall yardımları olarak bilinen Amerikan yardımlarının dağıtılması, Avrupa'nın onarım çabalarının düzenlenmesi ve ticaretin serbestleştirilmesi gibi amaçlar doğrultusunda 1948 yılında kurulan Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı (OEEC) bu örgütlere bir örnektir. OEEC'in kuruluşunu 1949 yılında Batı Avrupa ülkeleri ve ABD'nin dahil olduğu bir savunma paktı olan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) kuruluşu izlemiştir. 1954 yılında ise Batı Avrupa ülkeleri arasında güvenlik işbirliğini ve NATO içinde Avrupalıların etkisini artırma amacı ile Batı Avrupa Birliği kurulmuştur.

5 Mayıs 1949 yılında Avrupa ülkeleri arasında ekonomik ve sosyal gelişmeyi teşvik etmek amacı ile kurulan Avrupa Konseyi ise siyasal bir örgüttür. 1950 tarihli “İnsan Hakları Sözleşmesi” konsey üyelerinin benimsemiş olduğu en önemli sözleşmedir.

Buraya kadar sözü edilen öteki birleşme hareketleri Avrupa Birliği'nin kuruluşunu destekleyen aşamalar olmuştur. Ancak Avrupa Birliği'nin temeli 9 Mayıs 1950 tarihinde Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman'ın Jean Monnet ile birlikte hazırladığı bildiriye yayılması ile atılmıştır. Bu bildiri ile Fransız ve Alman kömür-çelik üretim ve dağıtım faaliyetlerinin kurulacak bir birliğe devredilmesi öngörülmüştür. Diğer ülkelerin de diledikleri takdirde katılabilecekleri bu yapıya Schuman Planı denmektedir. Plan'ın ana amacı savaşın iki temel maddesi olan kömür ve çeliği denetim altına almak olmuştur. Bu yöntem ile bir yandan Almanya'nın ekonomik dinamizminden faydalanmak bir yandan da Almanya'yı yalnız bırakmanın dünya barışı üzerinde doğurabileceği tehlikelerden korunmak hedeflenmiştir. Sonuç olarak Almanya'nın da dahil olduğu, ekonomik ve politik açıdan sıkı bağlarla kenetlenmiş bir Avrupa oluşturulmuştur.

18 Nisan 1951 tarihinde “altılılar” olarak da tanımlanan Belçika, Almanya, Fransa, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu (AKÇT) kurarak Schuman Planı'nı gerçekleştirmiştir. Daha sonra gelişen süreçte AKÇT'yi kuran ülkeler daha ileri bütünleşme için çalışmaya devam etmiştir. Bu doğrultuda 1955 yılında bir araya gelen altılıların Dışişleri Bakanları Belçika Dışişleri Bakanı Paul-Henri Spaak başkanlığında bir rapor hazırlanmasına karar vermiştir. Spaak Komitesi tarafından hazırlanan bu rapor 25 Mart 1957 yılında Roma'da imzalanarak 1 Ocak 1958 yılında yürürlüğe girmiştir. Roma Anlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (Euratom) kurulmuş olup daha önce tesis edilen AKÇT ile beraber tamamlayıcı üç kuruluş oluşturulmuştur. Avrupa Birliği'nin öncüsü olan söz konusu üç örgüt de altılılar tarafından kurulmuştur.

Avrupa Topluluğu'nun kuruluşu aşamasında birçok önemli güçle karşılaşılmasına rağmen altılıların kararlılığı ve tecrübesi ile bunlar sırasıyla aşılabılmıştır. Bu güçlüklerden önde gelenlerden biri İngiltere'nin birliğin niteliğine ilişkin tutumu olmuştur. İngiltere özellikle ABD ve İngiliz Uluslar Topluluğu ile tarihsel ilişkileri nedeniyle geliştirilecek birliğin gümrük birliğinden ziyade kendi dost ülkelerini de kapsayan bir serbest ticaret bölgesi olmasını istemiştir. Bu fikir birtakım diğer Avrupa

ülkelerinin desteğini almış olsa da özellikle Fransa'nın şiddetli itirazları neticesinde zemin bulamamıştır. Sonuçta, İngiltere topluluğun dışında kalmış ve sıkı ekonomik ve siyasi ilişkiler temeline dayanan bir yaklaşım benimsenmiştir.

Roma Anlaşması ile üye ülkeler arasındaki gümrük tarifelerinin kademeli olarak azaltılarak 12 yıl sonra gümrük birliği oluşturulması planlanmıştır. Altılılar bu süreçte zorluk yaşamamış ve gümrük tarifelerini hedeflenen 18 ay önce 1968 yılında tamamen kaldırmıştır. İç gümrüklerin kaldırılması ile beraber aynı yıl içinde dışarıya karşı ortak gümrük tarifesi uygulamasına da geçilmiş ve böylelikle ticaret sapmasına engel olunmuştur.

Avrupa Topluluğu üyeleri arasında gümrük birliği kurulmasına karşın “eş etkili önlemler” varlığını 1993 yılı başında sonlandırılana kadar koruyabilmiştir. Eş etkili önlemler gümrük kotaları gibi belirli ürünlerin ithalat ve ihracatını güçleştirebilmekte veya tamamen önleyebilmektedir. Eş etkili önlemlere yorucu gümrük işlemleri, çeşitli nedenler öne sürülerek konulan gereksiz idari, yasal ve teknik düzenlemeler örnek gösterilebilir. 1993 yılı başında bölge içinde sınır gümrüklerinin kaldırılması ile bu engellerin giderilmesine çalışılmıştır (Seyidoğlu, 2001).

3.2. Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri

Avrupa Birliği çeşitli ülke grupları arasında hiç kuşkusuz ki Türkiye için en önemli grup olmuştur. AET'yi kuran altılılar geleneksel olarak Türkiye'nin sıkı ekonomik ve siyasi ilişki içinde olduğu ülkelerdir. Roma Anlaşması'nın yürürlüğe girdiği 1958 yılında Türkiye'nin ihracatının %40 ve ithalatının %30'luk bölümü altılılar olarak ifade edilen ülkeler ile ilişkilidir. Diğer taraftan dış politikada Batı'ya yakın bir çizgi benimseyen ve Batılı uluslararası örgütlerin etkin bir üyesi olan Türkiye'nin AET'ye kayıtsız kalması olanaklı olmamıştır (Seyidoğlu, 2001).

Türkiye Roma Anlaşması'nın yürürlüğe girmesinden bir yıl sonra 31 Temmuz 1959 tarihinde Topluluğa ortaklık başvurusunda bulunmuştur. AET Bakanlar Konseyi, Türkiye'nin yapmış olduğu başvuruyu kabul etmiş ve üyelik koşulları sağlanıncaya kadar geçerli olacak bir ortaklık anlaşması önermiştir. Türkiye AB ilişkilerinin hukuki temelini oluşturan Ankara Anlaşması 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanmış ve 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Ankara Anlaşması'nın 2. maddesinde Anlaşma'nın amacı şu şekilde belirtilmektedir: "Türkiye ekonomisinin hızlı kalkınmasını ve Türk halkının istihdam düzeyinin ve yaşam koşullarının yükseltilmesini sağlama gereğini göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi özendirir." Ayrıca, her zaman tartışmalı bir konu olan Türkiye'nin Topluluğa tam üyeliği de Anlaşma'nın 28. maddesi ile düzenlenmektedir: "Anlaşma'nın işleyişi, Topluluğu kuran Anlaşma'dan doğan yükümlülüklerin tümünün Türkiye'ce üstlenilebileceğini gösterdiğinde, Akit Taraflar, Türkiye'nin Topluluğa katılması olanağını incelerler." Bu maddeden anlaşıldığı gibi Türkiye ile AET arasındaki ortaklık ilişkisinin nihai hedefi Türkiye'nin Topluluğa tam üyeliğidir (Avrupa Birliği Bakanlığı, 2015).

Türkiye'nin Topluluğa katılmaya karar vermesinde ekonomik gerekçeler ile beraber siyasal, kültürel ve askeri gerekçeler de etken olmuştur. Bu gerekçelerden bazıları şunlardır: 1)Sağlanacak ticari kolaylıklarla ihracatın artırılması; 2)Topluluktan gelecek mali yardımlar ile sanayinin güçlendirilmesi; 3)Başlıca rakibi Yunanistan'ın Topluluğa girmesi durumunda Batı Avrupa piyasasını kaybetmekten duyulan endişe; 4)NATO içinde yer alan ve batı uygarlığını benimseyen bir ülke olarak ileride kurulacak bir birliğin dışında kalınmak istenmemesi.

Türkiye Ankara Anlaşması'nın imzalandığı dönemde Topluluğa katılmaya hazır değildir. Bu nedenle Türkiye için aşamalı bir katılım süreci oluşturulmuş olup aşamalar şunlardır: a) Hazırlık dönemi; b) Geçiş dönemi; c) Nihai dönem veya tam üyelik.

Hazırlık döneminde Türkiye herhangi bir yükümlülük üstlenmemiş olup taraflar arasındaki ekonomik farklılıkları azaltmaya yönelik Topluluğun bazı yardım ve imtiyazları ile geçen bir dönem olmuştur. Bu dönemde Topluluk Türkiye'nin geleneksel dört ihracat ürünü olan tütün, kuru üzüm, kuru incir ve fındığa tarife kontenjanları tanımış; 1967 yılından itibaren de kaliteli şaraplar, bazı deniz ürünleri, sofralık üzüm ve narenciye gibi birkaç tarımsal ürün ve birtakım sanayi mallarının Türkiye'den ithalatını kolaylaştırmıştır. Ayrıca, Birinci Mali Protokol uyarınca özellikle altyapı ve sanayi projelerinin finansmanı amacıyla 175 milyon dolar yardım sağlamıştır.

13 Kasım 1970 tarihinde Katma Protokol'ün imzalanması ile Ankara Anlaşması'nda öngörülen hazırlık dönemi sona ermiş ve geçiş dönemi başlamıştır. Katma Protokol geçiş döneminin esaslarını belirleyen bir anlaşma niteliğindedir. Bu dönemde

Türkiye ile AET arasında sanayi ürünlerini kapsayan bir gümrük birliği kurmak amaçlanmıştır. Tarımsal ürünler ile beraber kömür ve çelik gümrük birliği kapsamı dışında tutulmuştur. 1971 yılı itibariyle AET bazı petrol ve tekstil ürünleri dışında Türkiye’den ithal edilen tüm sanayi ürünlerine uyguladığı gümrük tarife ve kotalarını kaldırmıştır. Karşılık olarak da, Türkiye’ye Topluluk kaynaklı sanayi ürünlerinde gümrük vergilerini tedricen sıfırlaması ve Gümrük Birliği’nin kurulması için 22 yıllık bir süre tanınmıştır.

Gümrük Birliği, Katma Protokol’de öngörüldüğü biçimde 6 Mart 1995 tarihinde gerçekleşen Ortaklık Konseyi toplantısında alınan kararla 1 Ocak 1996 tarihinde kurulmuştur. Böylelikle Türkiye-AB ilişkilerinde “nihai döneme” girilmiştir. Bu dönemde sanayi ürünlerinde olduğu gibi tarım ürünlerinde de serbest dolaşımın sağlanması ve Türkiye’deki yasal mevzuatın ve ekonomi politikalarının AB ile uyumlaştırılması öngörülmüştür. Özetle, bu dönem Türkiye’nin AB’ye tam üyelik için gerekli tüm hazırlıkları tamamlamasına yöneliktir.

Türkiye-AB ilişkisinde önemli sıçramalardan biri 10—11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki’de yapılan AB Zirvesi ile gerçekleşmiştir. Helsinki Zirvesi’nde Türkiye’nin AB adaylığı onaylanmış ve diğer adaylarla eşit statüde değerlendirileceği ifade edilmiştir. 17 Aralık 2004 tarihine gelindiğinde ise Brüksel Zirvesi’nde Türkiye’nin siyasi kriterleri yeterli ölçüde karşıladığı tespit edilerek 3 Ekim 2005 tarihinde müzakerelere başlanması kararı alınmıştır. 3 Ekim 2005 tarihinde Lüksemburg’da gerçekleşen hükümetler arası konferans ile Türkiye Avrupa Birliği’ne katılım müzakerelerine başlamıştır (Avrupa Birliği Bakanlığı, 2015) (Seyidoğlu, 2001).

3.3. Türkiye-AB Gümrük Birliği

Türkiye-AB arasında gümrük birliği 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmiş ve sanayi ürünlerinde karşılıklı gümrük tarife ve kotaları sonlandırılmıştır. Ayrıca, işlenmiş tarım ürünlerindeki sanayi payı da karşılıklı olarak gümrük vergisinden muaf tutulmuştur. Bu yeni uygulamalar ile beraber Türkiye üçüncü ülkelere karşı sanayi ürünlerinde AB’nin ortak gümrük tarifelerini uygulamaya başlamıştır.

Gümrük birliğini kuran 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı’nın 16. maddesinde topluluğun tercihli ticaret rejiminin 5 yıllık bir süre içinde Türkiye tarafından üstlenilmesi karara bağlanmıştır. Bu kararlar gümrük birliğinin de bir gereği olarak Türkiye az gelişmiş

ülkelere Topluluğun sağlamış olduğu genelleştirilmiş tercihler sistemini ve Topluluğun diğer ülkelerle olan tercihli ticaret rejimini üstlenmekle yükümlü kılınmıştır. Söz konusu yükümlülük kapsamında Türkiye çok sayıda Orta ve Doğu Avrupa ülkesi ve Kuzey Afrika ülkeleriyle serbest ticaret anlaşmaları imzalamıştır (Seyidoğlu, 2001).

Türkiye ile AB arasındaki ticaret hacmi Gümrük Birliği sonrasında büyük artış göstermiştir. 1995 yılında 30 milyar dolar olan Türkiye-AB ticaret hacmi 2013 yılında 156 milyar dolara yükselmiştir. Gümrük Birliği Türk imalat sektörüne rekabet ve verimlilik anlamında önemli katkıda bulunmuştur. Ayrıca, yabancı yatırımcılar açısından Türkiye daha tahmin edilebilir, ekonomik ve siyasi açıdan daha kararlı bir ülke olmuştur.

Gümrük Birliği'nin bilenen olumlu katkılarının yanında çokça eleştiriye uğrayan tarafları da mevcuttur. Bu eleştiriler temelde Türkiye'nin AB'ye üye olmadan gümrük birliğine katılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye karar alma mekanizmalarına katılmadığı AB mevzuatı ile bağlı hale gelmiştir (Avrupa Birliği Bakanlığı, 2015).

4. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI

Önümüzdeki 10-15 yıllık süre içerisinde dünya talebinin %90 gibi büyük bir bölümünün Avrupa dışından kaynaklanması beklenmektedir. Bu nedenle Avrupa Birliği, söz konusu büyüme potansiyelinden faydalanmak üzere firmalarının yurtdışındaki pazarlara girebilmesi için yoğun çaba sarf etmektedir. Anahtar ticari ortakları ile anlaşmalar akdetmek bu hedefe ulaşmanın başlıca yoludur.

Bugün dünya ticaretinde gümrük tarifeleri görece düşük olmasına karşın ticari engeller gümrük sınırlarının gerisinde yatmaktadır. Bu nedenle gümrük tarifelerinin kaldırılmasının ötesinde hizmetler, yatırım, kamu alımları ve yasal mevzuat gibi konuları da içeren “Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşmaları” akdetmek AB'nin yeni hedefi olmuştur.

Avrupa Birliği görüşmelerini sürdürdüğü STA'ları bugün tamamlayabilse Gayri Safi Yurtiçi Hasılasına (GSYH) %2,2 oranında veya 275 milyar dolar düzeyinde katkı yapabilecektir. Bu katkı Avusturya veya Danimarka büyüklüğünde bir ekonominin AB ekonomisine katılmasına eşdeğerdir. İstihdam açısından değerlendirildiğinde ise bu anlaşmaların AB'ye 2,2 milyon yeni iş veya %1 oranında katkı sağlaması beklenmektedir (Avrupa Komisyonu, 2015).

4.1. Avrupa Birliği'nin STA'larında Mevcut Durum

Avrupa Birliği'nin halihazırda Andora, San Marino ve Türkiye ile gümrük birliği; Arnavutluk, Bosna-Hersek, Cezayir, El Salvador, Fas, Filistin, Guatemala, Güney Afrika, Güney Kore, Honduras, İsrail, İsviçre, İzlanda, Karadağ, Kolombiya, Kosta Rika, Lübnan, Makedonya, Meksika, Mısır, Nikaragua, Norveç, Panama, Peru, Sırbistan, Suriye, Şili, Tunus ve Ürdün ile serbest ticaret anlaşması bulunmaktadır. Bunlardan Suriye ile olan STA askıya alınmış durumdadır (Avrupa Komisyonu, 2013).

4.2. Avrupa Birliği'nin STA'lardan Beklediği Yararlar

Avrupa Birliği'nin Serbest Ticaret Anlaşmalarından beklediği yararlar şunlardır (Avrupa Komisyonu, 2015):

- Ürün ve hizmetler için yeni pazarlar açmak
- Yatırım olanaklarını artırmak

- Tüm gümrük vergilerini kaldırarak ticaretin maliyetini düşürmek
- rnlerin gümrüklerden geçişini kolaylaştırarak, ayrıca teknik ve sağlıkla ilgili standartları ortak kurallara bağlayarak ticareti hızlandırmak
- Ticareti etkileyen fikri mülkiyet hakları, rekabet mevzuatı ve kamu alımları karar çerçevesi gibi alanlarda ortak komiteler kurarak politik havayı daha tahmin edilebilir kılmak

5. TÜRKİYE’NİN SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI

5.1. Türkiye’nin STA’larında Mevcut Durum

Türkiye’nin Gümrük Birliği dolayısı ile Avrupa Birliği’nin Ortak Ticaret Politikasını üstlenme yükümlülüğü bulunmaktadır. Türkiye, yalnızca AB’nin STA müzakereleri yürüttüğü ülkeler ile STA imzalayabilmektedir. Halihazırda Türkiye’nin STA imzalamış olduğu 22 ülke Tablo 3’te verilmektedir. Ayrıca, müzakeresi tamamlanan Gana STA’sının 2015 yılında imzalanması beklenmektedir. Diğer taraftan, Türkiye’nin STA müzakereleri yürüttüğü 14 ülke/ülke grubu şunlardır: Peru, Ekvator, Meksika, Japonya, Singapur, Ukrayna, Kolombiya, Çad, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Kamerun, Seyşeller, Körfez İşbirliği Konseyi, Libya ve MERCOSUR (Ekonomi Bakanlığı, 2015).

Tablo 3. Türkiye'nin İmzalamış Olduğu STA'lar

Sıra	Ülke	Yürürlüğe Giriş Tarihi
1	EFTA	01.04.1992
2	İsrail	01.05.1997
3	Makedonya	01.09.2000
4	Bosna ve Hersek	01.07.2003
5	Filistin	01.06.2005
6	Tunus	01.07.2005
7	Fas	01.01.2006
8	*Suriye	01.01.2007
9	Mısır	01.03.2007
10	Arnavutluk	01.05.2008
11	Gürcistan	01.11.2008
12	Karadağ	01.03.2010
13	Sırbistan	01.09.2010
14	Şili	01.03.2011
15	Ürdün	01.03.2011
16	Güney Kore	01.05.2013
17	Moritus	01.06.2013
18	Lübnan	(İç onay süreci bekleniyor)
19	Kosova	(İç onay süreci bekleniyor)
20	Malezya	(İç onay süreci bekleniyor)
21	Moldova	(İç onay süreci bekleniyor)
22	Faroe Adaları	(İç onay süreci bekleniyor)

*06.12.2011 tarihinde askıya alınmıştır.

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı

5.2. Türkiye'nin STA'lardan Beklediği Yararlar

Serbest Ticaret Anlaşmalarının bir ülkenin ekonomisine çeşitli getirileri bulunmakla beraber Türkiye özelinde bu getiriler Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği ilişkisinden bağımsız olarak değerlendirilemez. Bu çerçevede STA'ların Türkiye açısından getirileri şunlardır (Ekonomi Bakanlığı, 2015):

- Hedef pazarlara giriş olanaklarının artırılması ve Batı Avrupa pazarlarına olan bağımlılığın azaltılması,
- Türk ihracatçılarının üçüncü ülke pazarlarında, başta AB ülkelerinin müteşebbisleri olmak üzere rakipleri ile eşit şartlara sahip olması,
- İhracatın ürün bazında çeşitlendirilmesi ve miktar bazında artırılması,
- Dışa açık rekabetçi bir altyapının tesisi ile ülke ekonomisinin uluslararası rekabet gücünün artırılması,
- İç pazarda yaşanan durgunlukların ekonomi üzerindeki etkilerinin azaltılması,
- Hizmet ticaretinde pazara giriş imkanlarının sağlanması,
- Tercihli ticaret imkanlarından yararlanmak isteyen doğrudan yabancı sermayeli yatırımların artması

Yukarıda maddeler halinde ayrıntıları verilen Serbest Ticaret Anlaşmalarının getirileri genel itibariyle üç başlık altında toplanabilir. Bu başlıklar, dış ticaret hacminin artması, pazar çeşitlenmesi ve uluslararası rekabet gücünün artması olarak ortaya çıkmaktadır.

5.3. Türkiye'nin STA'lar Konusunda Yaşadığı Zorluklar

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 16. maddesine göre Serbest Ticaret Anlaşmaları Türkiye tarafından uyumlaştırılmalıdır. Türkiye ancak Avrupa Birliği'nin Serbest Ticaret Anlaşması müzakereleri yürüttüğü ülkeler ile karşılıklı yarara dayanan benzer anlaşmalar akdedebilmekte, AB ile Gümrük Birliği ilişkisinden ötürü bağımsız olarak üçüncü ülkeler ile müzakere masasına oturamamaktadır. Bu durumun bir istisnası olmakla birlikte Türkiye açısından istisnanın yol açtığı kazanımlar son derece sınırlıdır.

AB'nin STA ilişkisine girmediği bir ülke ile Türkiye arasında ikili ticareti geliştirmek için Tercihli Ticaret Anlaşması (TTA) imzalanabilmektedir. Ancak, AB'nin Ortak Ticaret Politikası yükümlülükleri nedeniyle olası bir TTA'da Türkiye yalnızca tarım ürünlerinde taviz verebilmekte, sanayi ürünlerinde üçüncü ülkelere uygulanacak gümrük vergileri AB bünyesinde belirlenmektedir. Tarım ürünlerinin Türkiye açısından hassasiyeti de düşünüldüğünde Türkiye'nin verebileceği tarım ürünleri tavizleri karşılığında karşı taraftan tatmin edici miktarda sanayi ve tarım ürünleri tavizi alması mümkün görünmemektedir. Sınırlı orandaki karşılıklı gümrük vergileri indiriminin ise ikili ticaret hacmine yansımaları sınırlı olmaktadır. Bu nedenle, dar kapsamlı bir STA olarak düşünebilecek TTA'nın Türkiye'nin dış ticaretine ve dolayısı ile refahına büyük çaplı bir etkisi olmayacaktır.

Dünya'nın diğer bölgelerinde yürürlükte bulunan çok taraflı ticaret anlaşmalarına bakıldığında Türkiye'nin AB'nin ticaret politikasına uyum için harcadığı çaba daha fazla sorgulanır hale gelmektedir. Örneğin, MERCOSUR ve Körfez İşbirliği Konseyi gibi bölgesel birliklerde STA'lar tüm üyeler adına müzakere edilmekte ve tüm üye ülkelerde eş zamanlı yürürlüğe girmektedir. Ek olarak, AB Türkiye gibi Gümrük Birliği ortağı olduğu Andorra ve San Marino'yu imzaladığı STA'lara eklediği hükümlerle anlaşma kapsamına almaktadır. Sonuç olarak, Türkiye Gümrük Birliği içinde olmasına karşın STA müzakerelerini ayrı olarak yürütmekte ve STA'ları AB ile eş zamanlı yürürlüğe koyamamaktadır.

Gümrük Birliği Kararı'nın 16. maddesi 3. paragrafında Türkiye'nin 2001 yılına kadar üçüncü ülkelere ithal edilen ve Avrupa pazarında serbest dolaşıma giren ürünlerden telafi edici vergi alması kararlaştırılmıştır. Bu telafi edici vergi ile STA'ların Türkiye tarafından müzakere edilip yürürlüğe konmasına kadar geçen sürede oluşabilecek ticaret sapmasının önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Ancak, günümüzde şartlar Gümrük Birliği'nin devreye girdiği dönemden çok uzaklaşmıştır. 1996 yılında GB kapsamında Türkiye'nin STA uyumu sağlayacağı ülkeler sınırlı sayıda iken güncel koşullarda AB'nin 2006 yılında kabul edilen Küresel Avrupa Stratejisi nedeniyle Güney Amerika'dan Uzak Doğu'ya, Rusya'dan Afrika'ya kadar geniş bir coğrafyadaki birçok ülkeyi kapsar hale gelmiştir. Söz konusu süreç ile beraber Türkiye AB'nin saldırgan dış ticaret politikasına yetişmekte ve STA imzalanan yeni ülkeler ile müzakere masasına oturmakta güçlük çekmektedir.

Türkiye'nin yoğun girişimleri sonucu Avrupa Birliği, üçüncü ülkeler ile imzaladığı STA'lara "Türkiye Hükümü" eklemiştir. Bu hükmün üçüncü ülkeyi Türkiye ile STA imzalamaya davet etmekten başka bağlayıcılığı yoktur. Nitekim kimi ülkelerin Türkiye'nin ısrarcı çağrılarına ve Avrupa Komisyonu'nun girişimlerine rağmen Türkiye ile STA imzalamaya yanaşmadığı bilinmektedir. Bu durum ticaret sapması riskini daha kaygı verici boyuta çıkarmaktadır (TÜSİAD, 2008).

Ticaret sapması, Avrupa Birliği'nin STA imzaladığı ülkelerin mallarının Gümrük Birliği üzerinden Türkiye'ye sıfır vergi ile girmesi ile oluşur. Diğer yandan, AB'de serbest dolaşımda bulunan Türkiye menşeli mallar ilgili üçüncü ülkelere AB ile olan STA ilişkilerine rağmen tercihli rejim kapsamında gönderilemez. Bunun nedeni üçüncü ülkelerin AB'den aldıkları ürünleri menşei bazında tespit etmeleridir. Türkiye'nin ise AB pazarından kendisine gelen ürünleri menşei bazında tespit etmesi Gümrük Birliği'nin serbest dolaşım ilkesine aykırılık teşkil eder.

Ticaret sapmasının yanında bir diğer önemli konu da Avrupa Birliği üyesi ülkelerin ihracatçılarının AB'nin STA imzaladığı ülkelere tercihli giriş imkanı elde ederken Türk ihracatçıların bundan yararlanamaması ve mevcut pazarlarını AB'li ihracatçılara kaptırmasıdır. Böylece Gümrük Birliği ortağı ülkeler arasında haksız rekabet oluşmaktadır. Ticaret sapması ve Türk ihracatçılarının üçüncü ülke pazarlarında dezavantajlı konuma gelmesinin yanında Avrupa Birliği pazarının giderek daha açık hale gelmesi Türkiye'nin AB pazarında günümüze kadar elde etmiş olduğu yerin aşınmasına yol açmaktadır.

Son olarak değinilmesi gereken konu ise Ortak Ticaret Politikası'na uyum zorunluluğu nedeniyle AB'nin STA imzalamadığı çevre ve komşu ülke pazarlarından Türkiye'nin yeteri kadar yararlanamamasıdır. Bu ülkeler ile son olarak 29 Ocak 2014 tarihinde İran ile akdedildiği gibi Tercihli Ticaret Anlaşması akdedilmesi mümkündür. Ancak, bölümün başında da açıklandığı gibi Tercihli Ticaret Anlaşmalarından büyük getiriler beklemek rasyonel değildir.

Türkiye ile AB arasında Serbest Ticaret Anlaşmalarının uygulamalarından kaynaklanan sözü edilen sorunların çözümü için AB'ye görevler düşmektedir. AB halihazırda yürürlükte bulunan STA'larını Türkiye'yi de kapsayacak hale getirmeli ve müzakerelerini sürdürdüğü veya yeni başlayacak olan STA'lara Türkiye'yi de dahil ederek STA'ların Türkiye ile eş zamanlı yürürlüğe konulmasını sağlamalıdır. Bu önerilerin

dikkate alınmaması durumunda Türkiye'nin en kısa zamanda AB üyesi yapılması dışında bir seçenek bulunmamaktadır (Damlacı, 2009).

6. STA'LARIN SANAYİ ÜRÜNLERİ DIŞ TİCARETİNE ETKİLERİ

Türkiye'nin imzalamış olduğu Serbest Ticaret Anlaşmalarının sanayi ürünleri dış ticaretine etkileri incelenmeden önce Gümrük Birliği'nin sanayi ürünleri dış ticaretine etkileri incelenmiştir. Böylelikle, STA'lar ile meydana gelen değişimlerin karşılaştırılması için GB'nin yarattığı değişimler referans alınabilmektedir.

6.1. Sanayi Ürünlerinin Sınıflandırılması

Bir ülkenin uluslararası ticaretinde açık ve fazla verdiği ürün ve sektörler, o ülkenin üretim yapısının ilerilik düzeyini göstermektedir. Ticarete konu ürünlerde ilerilik "ticaret mamullerinin, kendilerine uluslararası pazarda rekabet avantajı sağlayan ve gelişmiş teknolojik düzey, teknik emek, beceri, tedarik zincirleri ve yenilikçilik sistemlerini yansıtan özellikleri" olarak tanımlanmaktadır (Ercan, 2013). İlerilik düzeyi daha yüksek olan ürünlerde daha yüksek beceri ve teknoloji kullanılmaktadır. Türkiye'nin ilerilik düzeyi yüksek ürünlerde sağlayacağı uluslararası rekabet gücü daha yüksek gelir elde etmesini ve dış ticaret açığını azaltmasını olanaklı kılacaktır.

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) dış ticarete konu sanayi ürünlerini ilerilik düzeylerine göre sınıflandırmaktadır. Bu sınıflandırma Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırması 3. sürümünün (SITC.Rev3) 3 basamak ayrıntısında belirlediği ürünlere dayanmaktadır (UNCTAD, 2014). UNCTAD tarafından sanayi ürünlerinin ilerilik düzeylerine göre oluşturulan ürün grupları ve bu grupların içerdiği ürünler Tablo 4, 5, 6 ve 7 ile verilmiştir. Bu gruplarda birden dörde doğru ilerledikçe ürünlerin üretiminde kullanılan beceri ve teknoloji düzeyi artmaktadır.

Tablo 4. Grup 1: Emek-yoğun ve Kaynak-tabanlı Üretim

SITC	Ürün Adı
611	İşlenmiş deri ve köseleler
612	Deri ve köseleden mamul eşya (makina, mekanik işlerde kullanılan saraciye eşyası)
613	Dabaklanmış, aprelenmiş, bütün halinde kürkler
633	Mantardan eşya
634	Kaplamalık ağaçlar, levhalar, kontaplak, sırk, kazık vs. ile ağaç yünü
635	Ağaçtan muhafazalar, kutu, kafes sandık, vs. ile inşaat ve marangozluk mamülleri
641	Kağıt ve karton
642	Kağıt, kağıt hamuru, karton ver selülozik liflerden mamul eşya
651	Tekstil iplikleri
652	Pamuklu mensucat
653	Sentetik veya suni filamentler ve devamsız liflerden mensucat
654	Dokumaya elverişli diğer maddelerden dokunmuş mensucat (ipek, yün, keten vb.)

655	Örme mensucat
656	Kordelalar, etiketler, armalar, tüller vb.
657	Özel iplikler ve dokunmamış mensucat (keçe, vatka, sicim, ip, şapka taslakları, eknik eşya)
658	Dokumaya elverişli maddelerden diğer hazır eşya ve takımlar
659	Halılar ve diğer yer kaplamaları
661	Kireç, çimento, tabii taşlar, asfalt ile bunlardan eşya
662	Silisli fosil unları ve benzerlerinden eşya, tuğla, kiremit, karolar vb. eşya
663	Mineral maddelerden mamul diğer eşya ve cihazlar
664	Cam
665	Züccaciye, cam eşya
666	Çanak-çömlek
821	Mobilya, aksam ve parçaları
831	Sandıklar, bavullar, çantalar ve kılıflar
841	Erkek/erkek çocuklar için örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarlar
842	Kadın/kız çocuklar için örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları
843	Erkek/erkek çocuklar için örme giyim eşyası
844	Kadın/kız çocuklar için örme giyim eşyası
845	Örülmüş olsun olmasın diğer giyim eşyası
846	Giyim eşyası iç aksesuar ve giyim eşyası parçaları (çorap, mendil, eldiven vb.)
848	Tekstil dışında kalan giyim eşyası, şapka vs.
851	Ayakkabılar ve aksamı
894	Çocuk arabaları, oyuncaklar, spor malzemeleri

Tablo 5. Grup 2: Düşük-beceri ve Düşük-teknolojili Üretim

SITC	Ürün Adı
671	Dökme ve aynali demir, ferro alyajlar
672	Demir veya çelikten külçe ve diğer ilk şekillerde yarı mamuller
673	Demir veya alaşımsız çelikten kaplanmamış yassı hadde mamulleri
674	Demir veya alaşımsız çelikten kaplanmış yassı hadde mamulleri
675	Paslanmaz veya alaşımsız çelikten yassı hadde mamülleri
676	Demir veya çelikten (alaşımlı, alaşımsız) filmaşın, çubuk ve profiller
677	Demir veya çelikten demiryolu ve tramvay hattı malzemesi
678	Demir veya çelikten teller
679	Demir veya çelikten ince, kalın borular ve içi boş profiller, boru bağlantı parçaları
691	Demir, çelik veya alüminyumdan inşaat ve inşaat aksamı
692	Demir çelik veya alüminyumdan depo, sarnıç, vb. kaplar
693	Alüminyum, bakır veya demir çelikten teller, halatlar, kablolar, mensucat
694	Bakır, Alüminyum, demir veya çelikten çivi, vida, pim, rondela vb. eşya
695	El aletleri ve makineler için aletler
696	Bıçakçı eşyası ve sofrta takımları, bunların aksam ve parçaları
697	Adi metallerden ev işlerinde kullanılan eşya ve aksam
699	Diğer adi metallerden eşya (kilit, zincir, yay, fermuar, dikiş, nakış aletleri vb.)
785	Motosikletler, bisikletler, sakatlar için koltuklar vb. aksam parçaları
786	Römorklar ve yarı römorklar
791	Demiryolu taşıtları, aksam ve parçaları
793	Gemiler ve suda yüzen taşıtlar
812	Demir, çelik ve seramikten radyatörler (elektriksiz) laobalar, küvetler, musluk taşları
813	Işıklı isim tabelaları ve aksamı, portatif elektrik lambaları

Tablo 6. Grup 3: Ortalama-beceri ve Ortalama-teknolojili Üretim

SITC	Ürün Adı
621	Kauçuk ve kauçuktan eşya
625	Kauçuktan iç ve dış lastikler (yeni/eski)
629	Kauçuktan diğer eşya (hijyenik, eczacılık ürünleri, taşıyıcı kolonlar)
711	Buhar kazanları, kızgın su kazanları ve aksamı
712	Buhar turbinleri ile aksam ve parçaları
713	Motorlar ve aksamı
714	Turbojetler, tepkili motorlar, diğer gaz türbinleri vb. aksamı
716	Elektrik motorları ve jeneratörler ile bunların aksam ve parçaları
718	Diğer güç motorları (su tribünleri, su çarkları, nükleer reaktörler, ışınlanmış yakıt elemanları)
721	Tarımsal makineler (traktörler hariç) ve aksam parçaları
722	Traktörler (744.14 ve 744.15 tekilerin dışındakiler)
723	Toprağın tesviyesi, cevherleri taşıma, yayılması, kar küreyicileri vb.
724	Tekstil, çamaşır yıkama ve kurutma, ütüleme makina ve aksam ve parçaları
725	Kağıt hamuru, kağıt/karton imaline, işlenmesine mahsus makina ve cihazlar
726	Matbaacılıkta kullanılan makineler
727	Gıda işleme makineleri
728	Diğer makineler ve cihazlar ile aksam parçaları
731	Takım tezgahları (torna tezgahları, planya, vergel, yiv açma, dişli açma vb. makineler)
733	Metalleri dövme, çekiceme veya kalıpta dövme suretiyle işlemeye mahsus takım tezgahları
735	Alet tutucular ile 731 ve 733 gruplarındaki makinelerin aksam ve parçaları
737	Tav ocakları, döküm potaları, hadde lehim, hadde makineleri
741	Isıtıcı ve soğutucu ekipmanları, bunların aksam ve parçaları
742	Sıvılar için pompalar, sıvı elevatörleri ile bunların aksam, parçaları
743	Diğer pompalar, fanlar, santrifujler, filtre makine ve cihazları
744	Forkliftler, diğer yük arabaları ve kaldırıçlar, asansörler
745	Elektrikli olmayan diğer makine ve el aletleri vb. aksam parçaları
746	Her nevi rulmanlar
747	Borular, kanallar, depolar için musluklar, valfler vb. cihazlar
748	Transmisyon milleri ve kranklar
749	Döküm plakaları ve modelleri, kalıplar, contalar
771	Elektrikli güç makineleri (716 hariç) (transformatörler, statik konvertörler, endüktörler)
772	Elektrik devreleri, rezistanslar vb. aksam ve parçaları
773	Elektrik dağıtım donanımı (teller, kablolar, ızalötörler, bağlantı parçaları)
774	Elektro teşhis cihazları (X ışınli, alfa, beta, ve gama ışınli cihazlar)
778	Elektrikli makinelerin aksam ve parçaları
781	Motorlu yolcu taşıtları (binek otomobilleri vb.)
782	Eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar
783	Başka yerde belirtilmeyen motorlu karayolu taşıtları
784	Motorlu taşıtların aksam ve parçaları ile şase ve karoserleri
811	Prefabrik yapılar
893	Plastikten mamul eşya

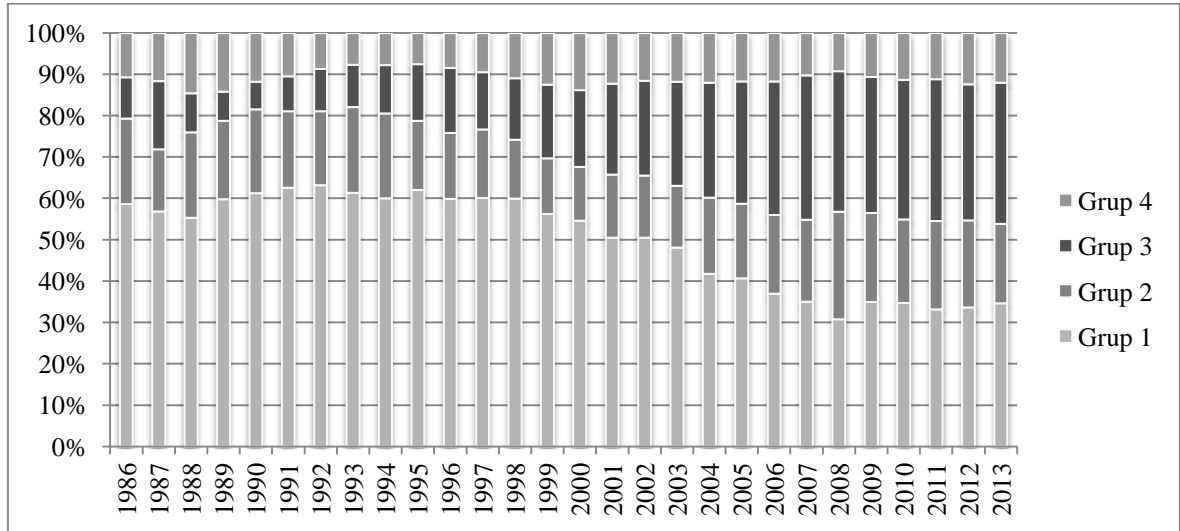
Tablo 7. Grup 4: Yüksek-beceri ve Yüksek-teknolojili Üretim

SITC	Ürün Adı
511	Hidrokarbonlar ve türevleri
512	Alkoller, fenoller, fenol-alkoller vb. türevleri
513	Karboksilik asitler ve türevleri
514	Azot fonksiyonlu bileşikler
515	Organo-inorganik, heterosiklik bileşikler, nükleik asitler
516	Diğer organik kimyasal maddeler
522	İnorganik kimyasal elementler, asitler, bileşikler, metallerin asit, hidroksit ve peroksitleri
523	Diğer inorganik kimyasal maddeler
524	Oksi ve peroksi metalik asitlerin tuzları, kıymetli metallerin bileşikleri
525	Radyoaktif elemanlar ve bileşikleri, bunları içeren karışımlar ve atıklar
531	Sentetik organik boyayıcı maddeler
532	Debagatta kullanılan boyayıcı hülusalara ve sentetik boyama müstahzarları
533	Pigmentler, vernikler, boyalar
541	Eczacılık ve eczacılık ürünleri
542	İlaçlar
551	Uçucu yağlar rezinoitler
553	Parfüm ve kozmetik veya tuvalet müstahzarları
554	Sabunlar, temizleme, cilalama ürünleri
562	Mineral kimyasal gübreler (272.grubun dışındakiler)
571	Etilen polimerleri (ilk şekillerde)
572	Stiren polimerleri (ilk şekillerde)
573	Vinil klorür veya halojenli diğer olefin polimerleri (ilk şekilde)
574	Poliasetaller ve diğer polieterler ve epoksi reçineler (ilk şekillerde)
575	Diğer plastikler (ilk şekillerde)
579	Plastikten döküntü, kalıntı ve hurdalar
581	Plastikten tüpler, borular, hortumlar, conta, dirsek, rakor vb
582	Plastiklerden levhalar, filmler, yapraklar, plakalar
583	Plastikten monofil, çubuk, profiller-enine kesiti 1mm'yi geçen
591	Haşarat öldürücüler ve zararlı bitkileri yok ediciler
592	Nişasta, inülin, buğday gluteni, albuminler, yapıştırıcı ve tutkallar
593	Patlayıcı maddeler, fitiller ve fişekler
597	Ateşlemeyi önleyici müstahzarlar, çözücü müstahzarlar, yağlama müstahzarları
598	Diğer kimya sanayi ürünleri
751	Büro makineleri (yazı, hesap, fotokopi)
752	Otomatik bilgi işlem makineleri vb. ait birimler
759	Büro ver bilgi işlem makinelerinin aksam ve parçaları
761	Televizyon alıcıları (kombine olsun olmasın)
762	Telsiz telefon, telsiz telgraf ve radyo yayınları için alıcı cihazlar
763	Plak döndürücüler, pikaplar, kaset çalarlar, video kayıt ve gösterme cihazları
764	Telli telefon ve telgraf cihazları, telsiz telefon telgraf cihazları vb. aksamı
776	Katod ışınlu tüpler, yarı iletken tertibat; elektrik devreleri
792	Hava taşıtları, uzay araçları vb. aksam, parçaları
871	Optik aletler ve aksamı
872	Tıbbi araç ve gereçler
873	Başka yerde sınıflandırılmamış metreler ve sayaçlar
874	Ölçü, kontrol, ölçü, ayar alet ve cihazlar, bunların aksam ve parçaları
881	Sinema ve fotoğrafçılıkla ilgili aletler
882	Fotoğrafçılıkta kullanılan filmler, kimyasal müstahzarlar ve kağıt, karton vs.
883	Sinemacılıkta kullanılan filmler

884	Optik cihazlar ile aksam ve parçaları
885	Saatler

6.2. GB'nin Türkiye'nin Sanayi Ürünleri İhracatına Etkileri

1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe giren GB öncesi ve sonrasında sanayi ürünleri ihracatında meydana gelen yapısal değişimler Şekil 1 ile gösterilmiştir. Şekilden anlaşılacağı gibi Gümrük Birliği öncesi on yılda sanayi ürünleri gruplarının ihracat içinde aldıkları paylar büyük ölçüde sabittir. Dönemsel dalgalanmalar göze çarpmakla birlikte söz konusu on yıl içinde ilgili sanayi ürünleri gruplarından birinin ihracat içinde aldığı pay belirgin ölçüde değişmemiştir. Gümrük Birliği sonrası döneme bakıldığında ise grup-3 ile ifade edilen ortalama-beceri ve ortalama-teknolojili üretimin ihracat içindeki payının büyük oranda arttığı ve grup-1 ile ifade edilen emek-yoğun ve kaynak-tabanlı üretimin payının büyük oranda azaldığı görülmektedir. Grup-4 ile ifade edilen yüksek-beceri ve yüksek-teknolojili üretimin ve grup-2 ile ifade edilen düşük-beceri ve düşük-teknolojili üretimin ihracat içindeki payı ise Gümrük Birliği sonrası dönemde önemli bir değişime uğramamıştır.

Şekil 1. Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Sanayi Ürünleri İhracatına Etkileri

Gümrük Birliği öncesi ve sonrası dönemlerde sanayi ürünlerinin ilerilik düzeylerine göre ihracat içinde aldıkları paylar Tablo 8 ile verilmiştir. GB öncesi on yılda emek-yoğun ve kaynak-tabanlı üretimin ihracat içindeki payı ortalama %60,6 iken GB sonrası on yılda ortalama %49,3'e düşmüştür. Aynı dönemde düşük-beceri ve düşük-teknolojili ürünlerin ihracat içindeki payı %18,9'dan %16'ya gerilemiştir. Ortalama-beceri ve ortalama-

teknolojili ürünlerin payı %10,6'dan %23'e çıkmıştır. Yüksek-beceri ve yüksek-teknolojili ürünlerin payı %9,9'dan %11,6'ya yükselmiştir.

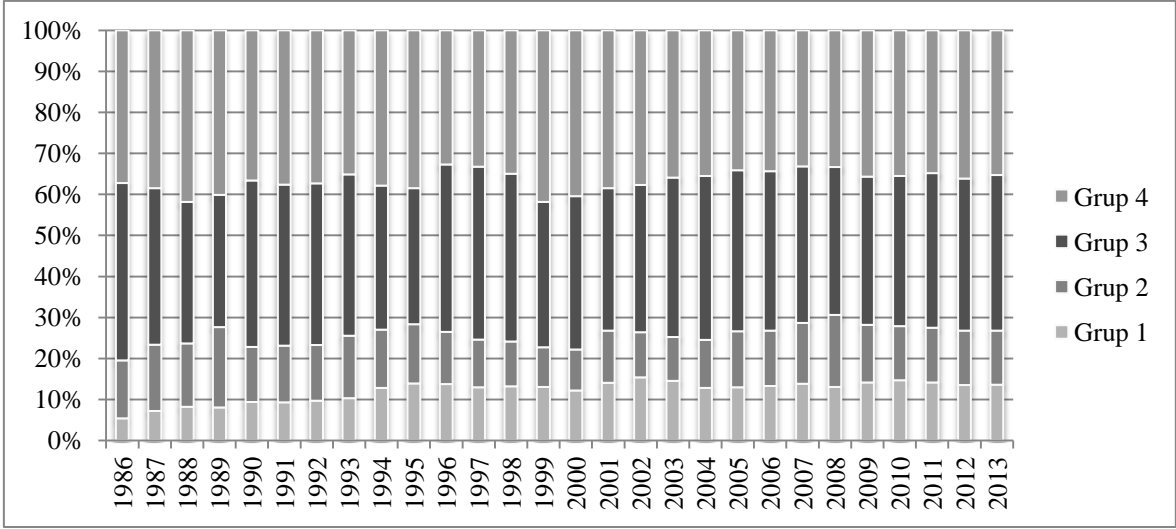
Tablo 8. GB Öncesi ve Sonrası Dönemlerde Türkiye'nin Sanayi Ürünleri İhracatı

	1986-1995	1996-2005	2006-2013
Grup 1	60,6	49,3	34,1
Grup 2	18,9	16,0	21,1
Grup 3	10,6	23,0	33,7
Grup 4	9,9	11,6	11,1
Toplam	100,0	100,0	100,0

Gümrük Birliği öncesi ve sonrası dönem sanayi ürünleri ihracatı açısından değerlendirildiğinde önemli yapısal değişimlerin varlığı tespit edilmiştir. Türkiye'nin dış ticaret açığını kapatabilmesi için ortalama-beceri ve ortalama-teknolojili ürünlerin ihracatındaki artışı yüksek-beceri ve yüksek-teknolojili ürünlerde de yakalayabilmesi gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda araştırma-geliştirme faaliyetlerinin artırılması, yüksek teknoloji ürünlerin üretimi için yeni yatırımlar ve ihtiyaç duyulan insan kaynağının yetiştirilmesi gerekmektedir.

6.3. GB'nin Türkiye'nin Sanayi Ürünleri İthalatına Etkileri

1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe giren Gümrük Birliği öncesi ve sonrasında sanayi ürünleri ithalatında meydana gelen yapısal değişimler Şekil 2 ile gösterilmiştir. Şekilden anlaşıldığı üzere GB'nin sanayi ürünleri ithalatına etkileri sınırlı düzeydedir. Sanayi ürünleri ihracatında aynı dönemde gerçekleşen önemli değişimlerin aksine ithalatın Gümrük Birliği'nden etkilendiğini söylemek güç görünmektedir.

Şekil 2. Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Sanayi Ürünleri İthalatına Etkileri

Gümrük Birliği öncesi ve sonrası dönemlerde sanayi ürünlerinin ilerilik düzeylerine göre ithalat içinde aldıkları paylar Tablo 9 ile verilmiştir. GB öncesi on yıllık dönemde emek-yoğun ve kaynak-tabanlı üretimin ithalat içindeki payı ortalama %10,2 iken GB sonrası on yıllık dönemde ortalama %13,4'e yükselmiştir. Yine aynı dönemlerde düşük-beceri ve düşük-teknolojili üretimin ithalat içindeki payı %14,8'den %11,7'ye gerilemiştir. Ortalama-beceri ve ortalama-teknolojili üretimin ithalat içindeki payı %37,2'den %38,8'e yükselmiştir. Yüksek-beceri ve yüksek-teknolojili üretimin payı ise %37,2'den %38,8'e yükselmiştir.

Tablo 9. GB Öncesi ve Sonrası Dönemlerde Türkiye'nin Sanayi Ürünleri İthalatı

	1986-1995	1996-2005	2006-2013
Grup 1	10,2	13,4	13,8
Grup 2	14,8	11,7	14,1
Grup 3	37,2	38,8	37,3
Grup 4	37,8	36,1	34,8
Toplam	100,0	100,0	100,0

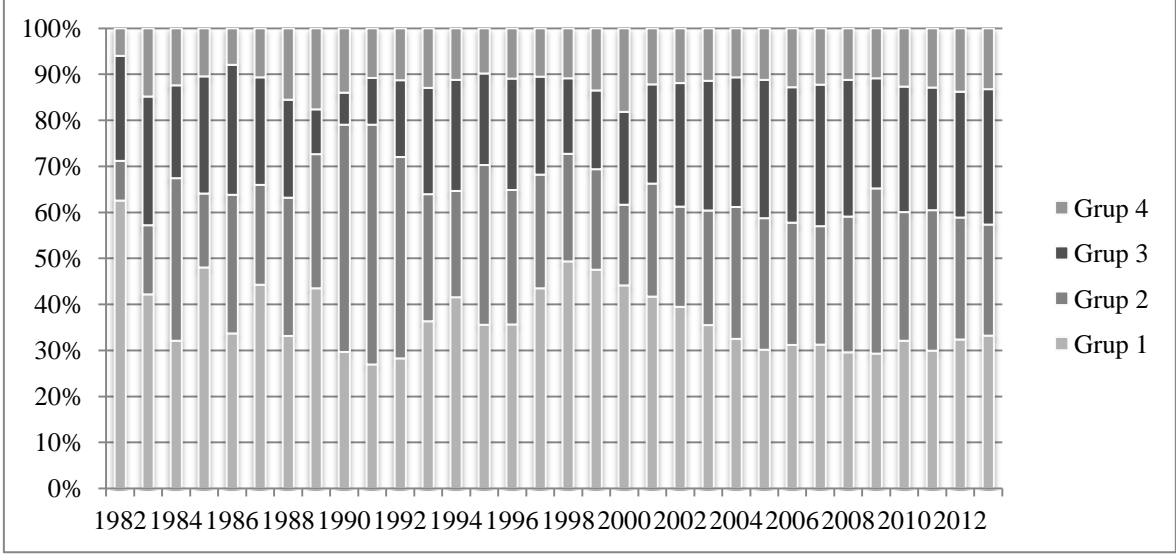
Gümrük Birliği öncesi ve sonrası dönem sanayi ürünleri ithalatı açısından değerlendirildiğinde önemli yapısal değişimler görülmemektedir. Türkiye'nin dış ticaret açığının azaltılması çerçevesinde bu durum incelendiğinde ileri teknoloji ve beceri gerektiren üretimin ithalat içindeki payının düşürülmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu payın düşürülebilmesi ise önceki bölümde belirtildiği gibi araştırma geliştirme faaliyetlerinin artması ve nitelikli insanların yetiştirilmesi ile mümkün olabilecektir. Katma

değeri yüksek ürünlerin yurtiçinde üretilebilmesi için ulusal hedeflerin konulması ve siyasetten bağımsız uzun döneme yayılan kalkınma politikalarının belirlenmesi gerekmektedir. Ancak bu sayede Türk toplumunun refah düzeyinde yukarı doğru anlamlı sıçramalar sağlanabilir.

6.4. STA'ların Türkiye'nin Sanayi Ürünleri İhracatına Etkileri

Türkiye'nin imzalamış olduğu Serbest Ticaret Anlaşmalarının yürürlüğe giriş tarihleri 1992 yılı ile 2013 yılı arasında değişmektedir. Lübnan ve Kosova ile imzalanan STA'lar tarafların iç onay sürecinin tamamlanmasının ardından yürürlüğe gireceği için bu iki ülke değerlendirmenin dışında tutulmuştur. Türkiye'nin EFTA ile STA ilişkisine girmiş olduğu dört ayrı ülke olup bu ülkelerle beraber STA'ların yürürlükte olduğu diğer ülkelerin sayıları toplamı yirmidir. Söz konusu 20 ülke ile Türkiye'nin sanayi ürünleri ticaretinin Gümrük Birliği öncesi ve sonrasındaki durumu Şekil 3 ile verilmiştir. Şekilden anlaşılacağı üzere STA'ların yürürlükte olduğu ülkelere yapılan ihracatın yapısı Gümrük Birliği öncesi ve sonrasında belirgin ölçüde değişmemiştir. Gümrük Birliği öncesi dönemde dalgalanmalar göze çarpmakta ancak bunlar dönemseller karakter göstermekte ve belirgin bir eğilim oluşturmamaktadır.

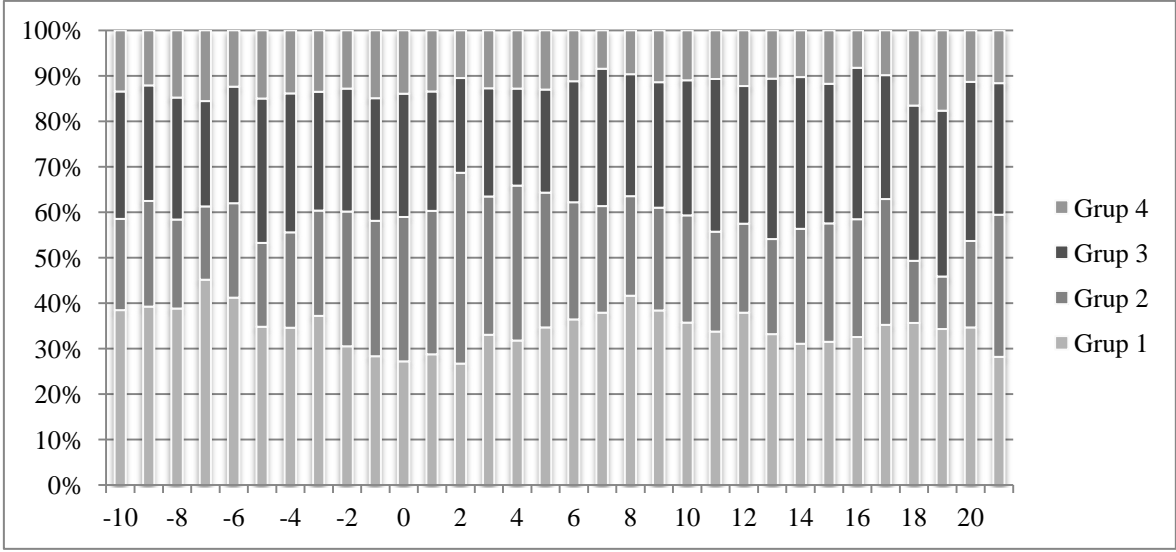
Şekil 3'te STA'ların ne zaman yürürlüğe girdiğinin bir önemi bulunmamakta ancak zaman ölçeğinde ilgili ülkeler ile ticaret ortaya konmaktadır. STA'ların yürürlüğe giriş tarihinden bağımsız olarak söz konusu ülkeler ile gerçekleşen ticarete Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin ihracat yapısında yarattığı ve iki önceki bölümde açıklanan belirgin değişimin bir benzeri gözlenmemektedir.

Şekil 3. GB Öncesi ve Sonrasında Türkiye'nin STA Ülkelerine İhracatı

STA ülkelerine olan ihracatın daha iyi değerlendirilebilmesi için STA'ların yürürlüğe giriş tarihlerinin göz önüne alınması gerekmektedir. 1992 ile 2013 yılı arasında farklı dönemlerde yürürlüğe giren STA'ların aynı yıl devreye girmiş gibi değerlendirilmeleri STA'ların ihracata etkilerininin daha yalın olarak görülmesini sağlayacaktır. Bu gerekçe ile STA'nın yürürlükte olduğu 20 ülke ile ticaret bir ölçek üzerinde yürürlüğe giriş tarihleri aynı zamana gelecek biçimde toplanmıştır. Bu toplamdan elde edilen yeni sonuçlar, yıllar ile ifade edilen bir zaman ölçeği içermemekte ancak STA'ların yürürlüğe giriş tarihini milat olarak alan bir yıllık zaman dilimleri kullanmaktadır. Söz konusu yöntem ile oluşturulan ve Türkiye'nin STA ülkelerine gerçekleştirdiği ihracatın yapısındaki değişimleri daha iyi yansıtabileceği düşünülen veriler Şekil 4 ile verilmiştir.

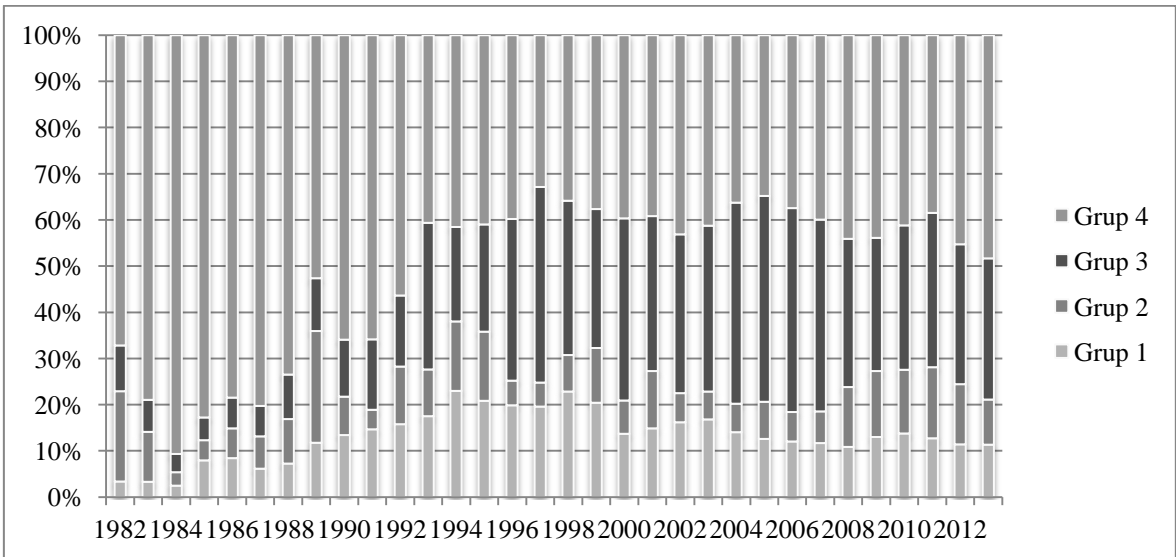
Şekil 4'te STA'ların yürürlüğe giriş tarihi yatay ekseninde bulunan sıfır noktası olarak düşünüldüğünde ihracatın yapısında belirgin bir değişim göze çarpmamaktadır. Bu noktadan hareketle Türkiye'nin imzalamış olduğu STA'ların Gümrük Birliği'nin aksine Türkiye'nin sanayi ürünleri ihracat yapısında belirgin bir değişime neden olmadığı görülmektedir.

Şekil 4. STA'ların Türkiye'nin Sanayi Ürünleri İhracatına Etkileri

6.5. STA'ların Türkiye'nin Sanayi Ürünleri İthalatına Etkileri

Bir önceki bölümde açıklandığı gibi Türkiye ile STA ilişkisi bulunan 20 ülke bulunmaktadır. Söz konusu STA ülkelerinden Türkiye'nin gerçekleştirmiş olduğu sanayi ürünleri ithalatının yapısındaki değişimler Şekil 5 ile gösterilmiştir. STA'ların yürürlüğe giriş tarihleri 1992 yılı ile 2013 yılı arasında değişmekte ancak Şekil 5'te bu durum dikkate alınmamaktadır. STA'ların yürürlüğe giriş tarihlerinin dikkate alındığı veriler daha sonra incelenecektir.

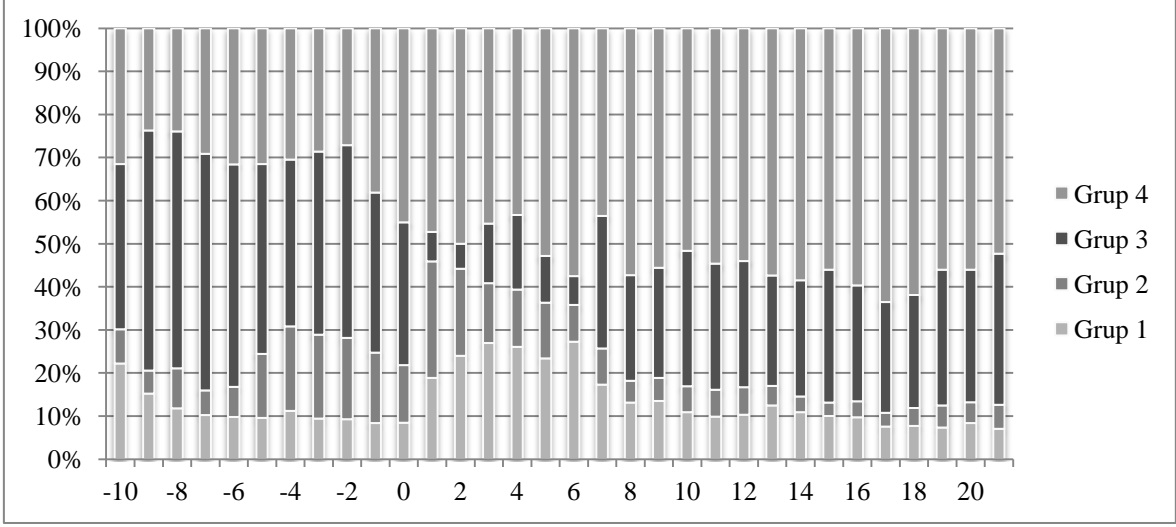

Şekil 5. GB Öncesi ve Sonrasında Türkiye'nin STA Ülkelerinden İthalatı

Şekil 5 incelendiğinde STA ülkelerinden sanayi ürünleri ithalatının yapısında yıllar içinde büyük değişimler olduğu görülmektedir. Söz konusu ülkeler ile ticarete yüksek-beceri ve yüksek-teknolojili üretimin ithalat içindeki payı büyük oranda azalmış, ortalama-beceri ve ortalama-teknolojili ürünlerin payı ise önemli ölçüde artmıştır. Ancak özellikle Gümrük Birliği'nin bu değişimde etkisi bulunduğu dair önemli bir işaret bulunmamaktadır. 1993 yılı itibari ile veriler değerlendirildiğinde GB'den bağımsız çok zayıf değişim eğilimleri görülmektedir.

Bir önceki bölümde ifade edildiği gibi Serbest Ticaret Anlaşmalarının sanayi ürünleri ticaretine etkisini daha iyi çözümlenebilmek için anlaşmaların yürürlüğe girdiği tarihlerin dikkate alınması gerekmektedir. Bu doğrultuda elde edilen sonuçlar STA'ların dış ticarete etkilerinin daha yalın biçimde gözlenmesini sağlayabilir. STA'ların yürürlüğe giriş tarihlerine göre bir ölçekte birleştirildiği ve milat olarak sıfır noktası alınan veriler Şekil 6 ile verilmiştir.

Şekil 6 incelendiğinde STA'ların yürürlüğe giriş tarihi olarak alınan sıfır noktasının yakın çevresinde büyük dalgalanmalar olduğu görülmektedir. Bu dalgalanmalar STA'ların önemli bir bölümünün son yıllarda devreye girmesinden ötürü sıfır noktasından ölçeğin artı işaretli kısmına ilerlerken birkaç basamak sonra birçok ülkenin dış ticaret verisinin hesaplamaya girmemesinden kaynaklanmaktadır. Örnek olarak 2011 yılında yürürlüğe giren Şili ve Ürdün STA'ları artı ikinci basamağa kadar dış ticaret verisi sağlayabilirken (0. basamak için 2011; 1. basamak için 2012; 2. basamak için 2013 yılı ticaret verileri) 2013 yılında yürürlüğe giren Güney Kore ve Moritüs STA'ları yalnızca sıfır ile belirtilen basamağa kadar veri sağlamaktadır. Bu nedenle STA'ların yürürlüğe giriş tarihlerine göre birleştirildiği Şekil 6 ile gösterilen veriler değerlendirmelerde kullanılmaya uygun değildir. Türkiye'nin ilgili ülkelerden STA'nın öncesinde ve sonrasında gerçekleştirdiği ithalatın ayrı ayrı değerlendirilmesi ve çıkan sonuçların beraber okunması yolu ile STA'ların sanayi ürünleri ithalatına genel etkileri hakkında fikir yürütmek mümkün olabilir. Ancak, söz konusu çalışmada da birçok STA'nın son yıllarda yürürlüğe girmesinden ötürü ülkelerin önemli bir bölümü için değerlendirme yapmak mümkün olmayacaktır. Dolayısı ile az sayıda ülke ile yapılacak anlamlı değerlendirmeler bütünü kapsayan bir sonuca ulaşmada yeterli olmayabilir.

Şekil 6. STA'ların Türkiye'nin Sanayi Ürünleri İthalatına Etkileri

6.6. Genel Değerlendirme

Bu bölümde ticarete konu sanayi ürünlerinin ilerilik düzeylerine göre ayrılması için Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nın oluşturduğu sınıflandırmadan yararlanılmıştır. Söz konusu sınıflandırma sanayi ürünlerini üretimlerinde kullanılan beceri ve teknoloji düzeyine göre dört farklı gruba ayırmaktadır. Bu grupların ticaret içinde aldıkları payların zaman içindeki gelişimi ülkelerin kalkınmasına dair değerlendirmelerin yapılmasında faydalı olmaktadır.

Gümrük Birliği sonrası dönemde Türkiye'nin sanayi ürünleri ihracatı incelendiğinde önemli yapısal değişimlerin meydana geldiği görülmektedir. Ortalama beceri ve teknoloji üretiminde ihracat içindeki payı önemli ölçüde artarken emek-yoğun ve kaynak-tabanlı üretimin payı önemli ölçüde düşmüştür. Bu gelişmeler Türkiye'nin üretim yapısının daha ileri düzeye taşındığını ve dünya pazarında katma değeri daha yüksek ürünler ile yer almaya başladığını göstermektedir. Ancak bu olumlu gelişmeler Türkiye'nin refah düzeyini gelişmiş ülkelerin düzeyine çıkarabilmesi için yeterli görünmemektedir. Gümrük Birliği sonrası dönemde yüksek beceri ve teknoloji üretiminde ihracat içindeki payı önemli bir değişime uğramamış, %10 gibi düşük bir seviyede seyretmiştir. Bu ürün grubunun ihracat içindeki payının istikrarlı bir biçimde artırılması Türkiye'nin gelişmiş ülkeleri yakalamasının en önemli habercisi olacaktır.

Gümrük Birliği sonrası dönemde Türkiye'nin sanayi ürünleri ithalatı incelendiğinde önemli bir yapısal değişimin gerçekleşmediği görülmektedir. Ancak, sanayi ürünlerinin

ithalat içindeki paylarını değerlendirmek mümkündür. Yüksek beceri ve teknolojik üretim ile beraber ortalama beceri ve teknolojik üretim sanayi ürünleri ithalatının yaklaşık %75'ini oluşturmaktadır. Bu yüksek oranın zaman içinde azaltılması Türkiye'nin üretim yapısını güçlendirmesi ile mümkün olabilir. İthalatında düşük beceri ve teknolojik üretim ile emek-yoğun ve kaynak-tabanlı üretimin payının yüksek olduğu, diğer gruplarda yer alan ürünlerin payının ise düşük olduğu ülkeler rekabet açısından dünyada güçlü ülkelerdir. Bu ülkeler ilerilik düzeyi yüksek ürünleri ihraç ederken düşük ürünleri ithalat yolu ile sağlamaktadır.

Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmalarının yürürlükte bulunduğu 20 ülkeye olan sanayi ürünleri ihracatı incelendiğinde Gümrük Birliği'nden kaynaklanan yapısal bir değişim gözlenmemektedir. Diğer yandan sanayi ürünleri ihracatı Serbest Ticaret Anlaşmalarının yürürlüğe giriş tarihlerine göre değerlendirildiğinde de yapısal bir değişim görülmemiştir. Gümrük Birliği'nin aksine Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye'nin sanayi ürünleri ihracatında yapısal bir değişime yol açmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmalarının yürürlükte olduğu ülkelere sanayi ürünleri ithalatı incelendiğinde önemli düzeyde yapısal değişimler gözlenmektedir. Bu ülkelere ithalatında yüksek beceri ve teknolojik üretimin payı azalırken, ortalama beceri ve teknolojik üretimin payı artmıştır. Söz konusu değişimler Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girmesinden önce tamamlanmış olup değişimlerin Gümrük Birliği ile ilişkisine dair bir işaret görülmemiştir. Diğer taraftan sanayi ürünleri ithalatının Serbest Ticaret Anlaşmalarının yürürlüğe girdiği tarihe göre değerlendirilmesi mümkün olmamıştır. Sanayi ürünleri ithalatındaki yapının ülkeden ülkeye büyük ölçüde değişmesi ve birçok Serbest Ticaret Anlaşmasının son yıllarda yürürlüğe girmesi nedeniyle yürürlüğe giriş tarihlerinin temel alındığı tüm ülkeler için topluca bir çözümleme yapılamamaktadır.

7. TÜRKİYE'DE TARIM SEKTÖRÜ

7.1. Tarımsal Makroekonomik Göstergeler

Tarım sektörü ekonomi içindeki payı giderek azalmasına rağmen günümüzde de GSYH ve istihdam açısından gelişmiş ülkelere kıyasla Türkiye açısından önemli bir sektördür. Ayrıca, tüm dünya ülkeleri için insanların temel gereksinimlerini karşılaması bakımından ekonomideki payı ne olursa olsun sürdürülebilir kılınması gereken bir iş koludur. Türkiye'nin tarımsal makroekonomik göstergeleri Tablo 10 ile verilmiştir.

Tablo 10. 2013 Yılında Türkiye'nin Tarımsal Makroekonomik Göstergeleri

	Genel	Tarım	Tarım Payı (%)
GSYH (milyar dolar)	823,2	60,8	7,4
İstihdam (milyon kişi)	24,6	5,2	21,2
İhracat (milyar dolar)	151,8	17,7	11,7
İthalat (milyar dolar)	251,7	16,9	6,7

Kaynak: TÜİK

Tablo 10 incelendiğinde GSYH içinde tarım sektörü payının gelişmiş ülkelere göre yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte tarım istihdam açısından gelişmiş ülkelere kıyasla daha da dikkat çekici durumdadır. Türkiye'de her beş kişiden biri tarım alanında istihdam edilmektedir. Tarımsal dış ticaret incelendiğinde ise tarım sektörünün genel mal ticaretinin aksine dış ticaret fazlası verdiği görülmektedir.

7.2. Tarımsal Yapı

Türkiye'nin içinde bulunduğu iklim kuşağı ve arazi yapısı farklı coğrafi bölgelerin ve bu coğrafi bölgelerde de mikro klimaların oluşumunu olanaklı kılmıştır. Bu nedenle Türkiye'de çok çeşitli türden tarımsal ürünler yetiştirilebilmektedir. 78,4 milyon hektar olan toplam arazi varlığının 23,9 milyon hektarını tarım arazileri oluşturmaktadır (Invest In Turkey, 2015) (TÜİK, 2015).

Türkiye'de özel mülkiyete dayalı küçük aile çiftçiliğinin hakim olduğu bir tarımsal yapı bulunmaktadır. İşletme başına düşen tarımsal arazi büyüklüğü yaklaşık 6 hektardır. Miras hukukunda yapılan düzenlemelerle arazi bölünmesinin önüne geçilerek ortalama işletme büyüklüğünün artırılması hedeflenmektedir (Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2015). Türkiye'de genel tarım sayımı en son 2001 yılında, tarımsal işletme yapı

araştırması 2006 yılında gerçekleştirilmiş olup tarımsal yapıya ilişkin güncel bilgi bulunmamaktadır.

7.3. Tarım Politikaları

Türkiye'nin tarım politikalarına ilişkin çözümler Osmanlı tarımı üzerine yapılmış bilimsel çalışmalardan beslenmediği sürece eksik kalmıştır. Cumhuriyet dönemi boyunca Türkiye'nin geçirdiği tüm hukuki, ekonomik, sosyal ve teknolojik değişimlere rağmen tarım kesimi günümüzde de Osmanlı mirasının ve özellikle tımar sisteminin izlerini taşımaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu Batı'dan farklı bir tarımsal üretim ve örgütlenme yapısını benimsemiştir. İmparatorluk güçlü merkezi yapısı ile tarımda feodal sistemin oluşmasını engellemiş, üreticiyi kendi atadığı memurlarla denetlemiş ve böylelikle küçük aile işletmeciliğinin uzun yıllar sürdürülmesini sağlamıştır. Ancak, feodal sistemin tersine bireysel ekonomik ve politik güç birikimine izin vermeyen tımar sistemi tarımsal dönüşümle beraber sanayileşmeyi de büyük ölçüde engellemiştir.

Türk tarımının günümüzdeki yapısına yüzyıla yaklaşan Cumhuriyet dönemi tarımsal politikaları da etki etmiştir. 1925 tarihli Medeni Yasa ile işlediği toprağın hukuki mülkiyetini alan küçük aile işletmeleri 1950'li yıllardan sonra modern tarım teknikleri ile tanışmış, destekleme alımlarının güvencesinde kentleşmenin yarattığı iç talebi ve yeni ihracat olanaklarını değerlendirerek piyasa ekonomisi ile bütünleşmeye başlamıştır. Günümüz Türk tarımında kapitalist işletmeler sınırlı olup küçük aile işletmeciliği yaygındır. Cumhuriyet döneminde anlamlı bir tarım ve toprak reformu gerçekleştirilememiş olup tarımsal modernizasyona sağlanan devlet destekleri ve bazı dönemlerde hazineye ait toprakların az topraklı veya topraksız çiftçilere dağıtılması küçük aile işletmeciliğini güçlendirmiştir. Küçük aile işletmeciliği eksik beslenmeyle de olsa gıda güvencesini sağlamış ve gerçekleştirdiği üretim artışları ile ekonomik kalkınmanın finansmanına katkıda bulunmuştur.

Son otuz yılda yaşanan hızlı kırsal göçe karşın küçük aile işletmeciliğinin gösterdiği direnç tarım dışı kesimin istihdam yaratmadaki zayıflığına bağlanabilir. Tarım kesimi söz konusu dönem boyunca ekonomik krizlerle boğuşan Türkiye için bir sosyal güvence olmuştur. Ekonomik bunalım dönemlerinde kırsaldan kentlere ulaşan erzak

kolileri ve kentlerden tarıma doğru gerçekleşen tersine göçler tarımın Türkiye için ekonomik olduğu kadar sosyal işlevinin de bulunduğunu göstermektedir.

Günümüzde tarım kesiminde küçük aile işletmeciliği ağır basıyor olsa da tarım sektörü ulusal ekonomi ile bütünleşmiş ve uluslararası ekonomiye duyarlı hale gelmiştir (Şahinöz, 2011).

8. STA'LARIN TARIM ÜRÜNLERİ DIŞ TİCARETİNE ETKİLERİ

8.1. Tarım Ürünlerinin Sınıflandırılması

Uluslararası ticaret istatistiklerinin karşılaştırılması ve çözümlenmesi için Birleşmiş Milletler İstatistik Birimi (UNSD) tarafından yayımlanan Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırması (SITC) kullanılmaktadır (UNSD, 2014). SITC gıda maddeleri ve tarımsal hammaddeler ayrımını içerecek şekilde gruplandırılmış olup dış ticaret istatistiklerinin analizinde yaygın olarak bu gruplardan yararlanılır (Dünya Ticaret Örgütü, 2014). SITC'nin 3. sürümünde iki basamak ayrıntısında belirtilen gıda maddeleri Tablo 11'de ve tarımsal hammaddeler Tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 11. Gıda Maddeleri

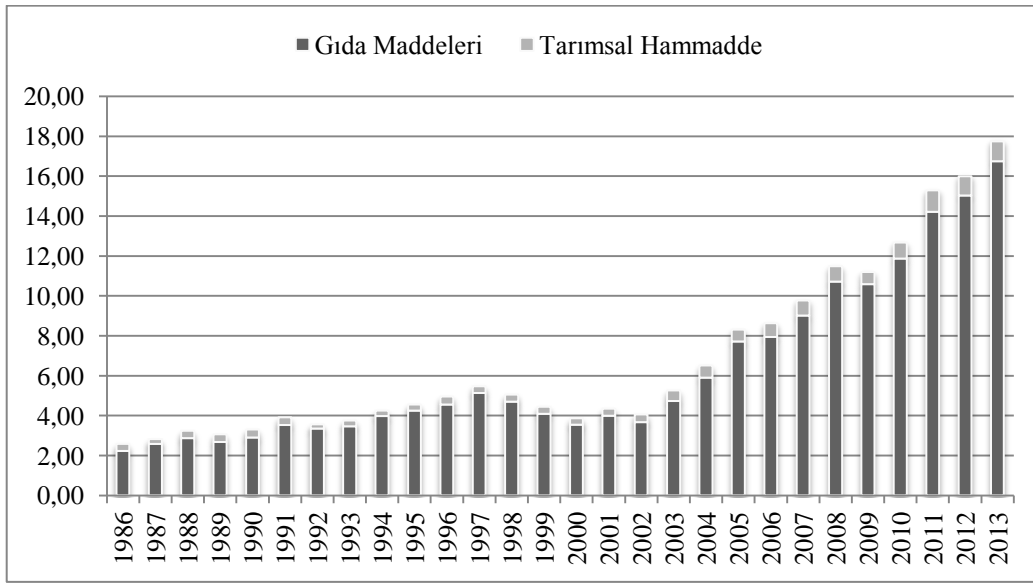
SITC	Ürün Adı
00	Canlı hayvanlar
01	Et ve et müstahzarları
02	Süt, süt ürünleri ve yumurtalar
03	Balıklar ve diğer deniz ürünleri
04	Hububat, hububat ürünleri
05	Meyve ve sebzeler
06	Şeker, şeker ürünleri ve bal
07	Kahve, çay, kakao, baharat ve ürünleri
08	Hayvanlar için gıda maddeleri
09	Çeşitli yenilebilir ürünler
11	İçkiler
12	Tütün ve tütün mamulleri
22	Yağlı tohumlar, yağ veren meyveler
41	Hayvansal sıvı ve katı yağlar
42	Bitkisel sıvı yağlar ve fraksiyonları
43	Kimyasal işlem görmüş bitkisel ve hayvansal katı/sıvı yağlar, mumlar

Tablo 12. Tarımsal Hammaddeler

SITC	Ürün Adı
21	İşlenmemiş kösele, deri ve kürk
23	Ham kauçuk
24	Mantar, odun ve kereste
25	Kağıt hamuru ve kullanılmış kağıt
26	Dokuma elyafı ve bunların artıkları
29	Başka yerde belirtilmeyen hayvansal ve bitkisel menşeli hammaddeler

8.2. GB'nin Türkiye'nin Tarım Ürünleri İhracatına Etkileri

Tarım ürünlerinin Gümrük Birliği dışında tutulması sebebiyle Gümrük Birliği'nin tarım ürünleri dış ticaretine doğrudan bir etkisi olması beklenmemektedir. Ancak, artan sanayi ürünleri dış ticareti ile oluşan gelir ve bilgi birikiminin yayılmasıyla olumlu dışsallıkların tarım ürünleri ticaretini de etkilemesi beklenebilir. Söz konusu olası etkileri tespit edebilmek amacıyla GB'nin on yıl öncesinden başlayıp günümüze kadar olan tarımsal dış ticaret incelenmiştir. Gıda maddeleri ve tarımsal hammaddeler ayrımını içeren yaklaşık son otuz yılın tarımsal ihracatı Şekil 7 ile verilmiştir.

Şekil 7. Türkiye'nin Tarım Ürünleri İhracatı (Milyar Dolar)

Şekil 7 incelendiğinde GB'nin imzalandığı yıllara kadar tarımsal ihracatta düzenli bir artış olduğu görülmektedir. 2000'li yılların başında Türkiye'yi etkisi altına alan ekonomik kriz tarımsal ihracatı da olumsuz etkilemiştir. Krizin etkisinin azalması ile tarımsal ihracatın GB öncesi artış seyrine geri döndüğü görülmektedir. Şekil bütünsel olarak yorumlandığında GB'nin tarımsal ihracata etki etmediği çıkarımı yapılabilir. Bu çıkarımı sayısal olarak destekleyebilmek için GB öncesi ve sonrasında tarımsal ihracatta meydana gelen ortalama yıllık büyüme rakamları Tablo 13 ile verilmiştir.

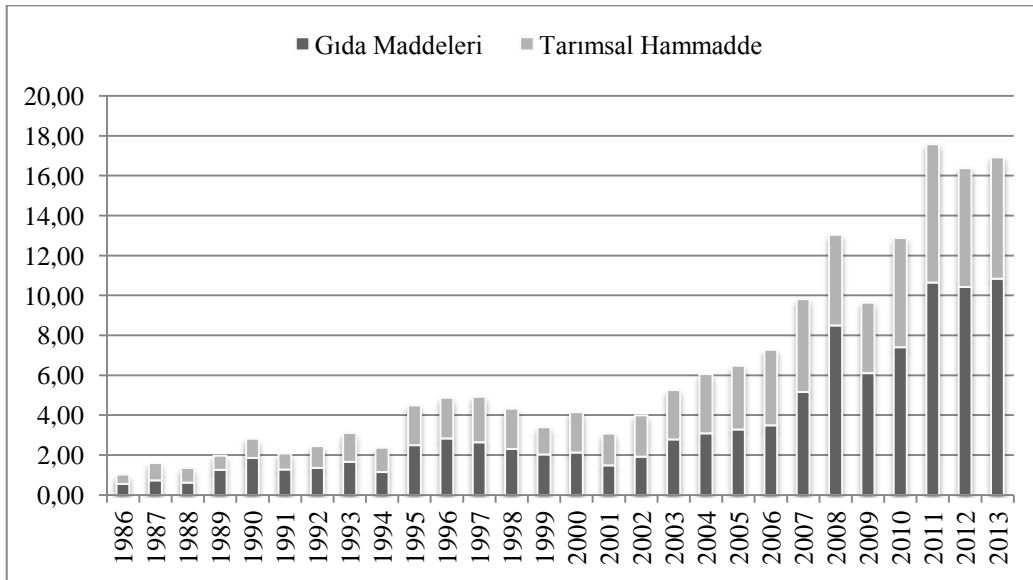
Tablo 13. Tarımsal İhracatta Yıllık Ortalama Büyüme (%)

	1986-1996	1996-2013
Gıda Maddeleri	7,42	7,96
Tarımsal Hammadde	1,12	5,60
Tarım Ürünleri	6,74	7,80

Tablo 13 incelendiğinde Türkiye'nin tarımsal ihracatının büyük kısmını oluşturan gıda maddelerinin ihracat artış hızında GB sonrası anlamlı bir değişim olmadığı görülmektedir. Genel tarım ürünleri ihracat artış hızının da GB'den etkilenmediği görülürken tarımsal hammadde ihracatının ise diğer iki grubun aksine GB sonrası artış hızı yükselmiştir.

8.3. GB'nin Türkiye'nin Tarım Ürünleri İthalatına Etkileri

Önceki bölümde ifade edildiği üzere Gümrük Birliği'nin tarım ürünleri ticaretine doğrudan bir etkisi olması beklenmese de yarattığı olumlu dışsallıkların dolaylı yoldan tarımsal ticareti etkilemesi beklenebilir. GB'nin tarım ürünleri ithalatı üzerindeki etkilerini değerlendirebilmek üzere geniş bir aralık belirlenmiş ve GB'nin on yıl öncesinden başlayıp günümüze kadar izlenen tarımsal ithalat verileri Şekil 8 ile verilmiştir.

Şekil 8. Türkiye'nin Tarım Ürünleri İthalatı (Milyar Dolar)

Şekil 8 incelendiğinde GB öncesi on yılda tarım ürünleri ithalatında önemli artışlar olduğu görülmektedir. Tarım ürünlerinin her iki alt kolunda da görülen bu artışların GB sonrasına da aynı hızla devam ettiğini söylemek güçtür. Görsel olarak yapılan bu çıkarımı Tablo 14 ile verilen ithalatın yıllık ortalama büyüme rakamlarına bakarak teyit etmek mümkündür.

Tablo 14. Tarımsal İthalatta Yıllık Ortalama Büyüme (%)

	1986-1996	1996-2013
Gıda Maddeleri	17,80	8,21
Tarımsal Hammadde	15,91	6,65
Tarım Ürünleri	16,97	7,60

Tablo 14 incelendiğinde Gümrük Birliği'nin kurulduğu 1996 yılı itibariyle gıda maddeleri, tarımsal hammaddeler ve toplam tarım ürünleri ithalatında yıllık artış hızının yavaşladığı görülmektedir.

8.4. STA'ların Ülke Temelinde Tarım Ürünleri Ticaretine Etkileri

AB ile Türkiye arasında 1996 yılında kurulan Gümrük Birliği ile beraber Serbest Ticaret Anlaşmaları Türkiye'nin ekonomi politikasında ve daha özelde dış ticaret politikasında vazgeçilmez araçlar halini almıştır. AB'nin Ortak Ticaret Politikasına uyum çalışmalarının parçası olan STA'lar bir yükümlülük olmaktan ziyade bir gereksinimdir. STA'ların imzalanmasında yaşanan gecikmeler Türkiye'nin birtakım fırsatlardan yararlanmasını engellerken bir yandan da sahip olduğu ayrıcalıkları yitirmesine neden olmaktadır. "Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları" başlıklı bölümde ayrıntıları ile anlatılan bu olumsuzluklardan ötürü Türkiye yeni STA'lar imzalayarak AB'nin ticaret politikasına uyum sağlamak için çok yoğun çaba sarf etmektedir.

Türkiye-AB Gümrük Birliği tarım ürünlerini kapsamamakla birlikte Gümrük Birliği ilişkisi uyarınca üçüncü ülkeler ile imzalanan STA'larda tarım ürünleri de tavize konu olmaktadır. Bu nedenle STA'ların tarım ürünleri dış ticaretine etkileri tarım sektörünün Türkiye açısından hassasiyeti de düşünüldüğünde ilgi çeken bir konu haline gelmiştir.

STA'ların tarım ürünleri dış ticaretine etkisinin araştırılmasında STA'ların sanayi ürünleri ticaretine etkilerinin araştırıldığı bölümden çıkarılan tecrübeler büyük yarar sağlamıştır. STA'ların sanayi ürünleri ithalatına etkisi ilgili bölümde ayrıntılı olarak açıklanan nedenlerle tüm ülkeler için topluca ölçülememiştir. Bu durumda STA'ların tüm ülkeler için farklı zamanda ve koşullarda yürürlüğe girmesi ile birçok STA'nın son yıllarda imzalanması önemli rol oynamıştır. Buradan kazanılan tecrübe ile STA'ların tarım ürünleri dış ticaretine etkisi araştırılırken değerlendirmelerin ülke özelinde ayrı ayrı yapılmasına ve

elde edilen sonuçların sonradan beraberce çözümlenmesine karar verilmiştir. Diğer bir ifade ile STA'ların ticarete etkisi incelenirken kısa ve topluca değerlendirme yapmanın zor olduğu, ülke özelinde ve ayrıntılı değerlendirme gerektiği görülmüştür.

STA'ların Türkiye'nin tarım ürünleri dış ticaretine etkileri ele alınırken bütüncül bir yaklaşım benimsenmiştir. Bütüncül yaklaşım ile anlatılmak istenen incelenen verilerin alt ayrımlarının hesaba katılmamasıdır. İncelenen verilerin alt ayrımlarının hesaba katılmaması tarımsal dış ticaret hacminin görece düşük hacimli olmasından kaynaklanmaktadır. Tarım ürünleri ticareti Türkiye'nin toplam dış ticareti içinde %10'dan küçük bir yer tutmaktadır. STA'ların tarımsal ikili ticarete etkileri ölçülürken zaten küçük olan tarımsal dış ticaret hacminin gıda maddeleri ve tarımsal hammaddeler olarak ayrılması yanıltıcı sonuçlar doğuracaktır. Bu nedenle STA'ların etkileri araştırılırken gıda maddeleri ve tarımsal hammaddeler toplamından oluşan genel tarımsal ticaret değerlendirilmiştir.

Türkiye'nin yürürlükte bulunan Serbest Ticaret Anlaşmaları 1992 ile 2013 yılları arasında işlerlik kazanmıştır. EFTA ile STA ilişkisi kurulan dört ayrı ülke olup bu ülkeler ile beraber Türkiye'nin 20 ülke ile STA'sı yürürlükte dir. Ancak, EFTA üyesi Lihtenştayn ile tarım ürünleri taviz değişimi yapılmamış olup Filistin ile de yalnızca bir kalem üründe taviz değişiminde bulunulmuştur (Ekonomi Bakanlığı, 2015). Bu iki ülke ile beraber STA'nın 2013 yılında yürürlüğe girdiği Güney Kore ve Moritus değerlendirme dışında tutulmuştur. Güney Kore ve Moritus için değerlendirmeler aradan birkaç yıl geçtikten sonra yapılabilecektir.

STA'ların tarımsal ticarete etkisi ülke özelinde ayrı ayrı incelenirken STA'ların imzalandığı tarihten önceki ve sonraki 4 yıl hesaba katılmıştır. Toplam 8 yıllık bir dönemin değerlendirmeye alınmasının nedeni STA'ların ağırlıklı olarak son yıllarda yürürlüğe girmesidir. Türkiye ile anlaşmaya varan 20 ülkeden 10 tanesinin STA'sı 2007 yılı ve sonrasında yürürlüğe girmiştir. Söz konusu ülkeler için geniş bir aralıkta gerçekleşmiş dış ticaret verisi edinebilmek mümkün değildir. Veriler için uzun bir aralık almaya uygun olan diğer 10 ülkeden ikisi ile de tarım ürünlerinde taviz değişimi gerçekleşmemiştir. Geriye kalan 8 ülke için uzun aralıklar alınarak değerlendirme yapmak mümkün olsa da genel hakkında fikir verebilecek sonuçlara ulaşmak mümkün olmayacaktır. Bu nedenle, STA öncesi ve sonrası 4 yıl hesaplamalarda kullanılarak en çok sayıda ülkenin gözlemlenmesi

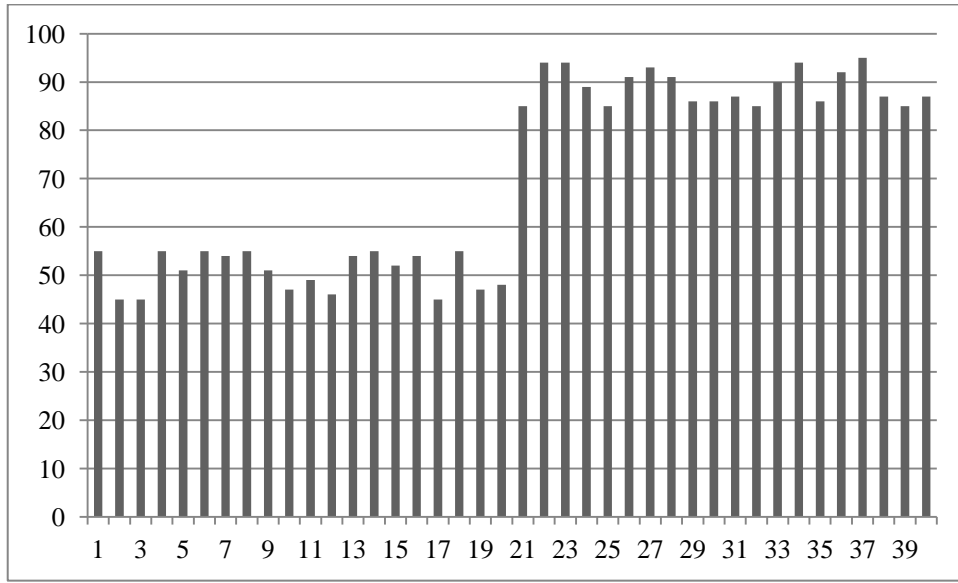
amaçlanmıştır. Diğer taraftan, ülkeler için gözlem sürelerinin ayrı ayrı belirlenmesi mümkün olsa da sonuçların son aşamada birleştirileceği düşünüldüğünde bu yaklaşım tutarsızlığa neden olabilir. Örneğin, EFTA ülkeleri için 44 yıllık bir dönem ele alınabilecekken Şili ve Ürdün için 6 yıllık bir dönem değerlendirilebilecektir. Bu durumda, ülkelerin bir kısmının dış ticaret verisinde STA dışında birçok farklı etkenin de yarattığı değişimler bulunacaktır.

STA'ların ülke bazında tarım ürünleri ticaretine etkisini ölçmek için iki olgu beraber dikkate alınmıştır. Bunlardan birincisi STA'nın yürürlüğe girdiği yıl dış ticarete meydana gelen tek seferlik değişimlerdir. Bu tek seferlik değişimler “Ekonomik Bütünleşmeden Beklenen Yararlar” başlıklı bölümde anlatılan ekonomik bütünleşmelerin statik etkisine bir örnektir. Statik etkiler, ülkelerin teknoloji ve üretim yapısında bir değişiklik olmadan üretim faktörlerinin yeniden dağılması sonucunda milli gelir üzerinde kısa vadede ortaya çıkan bir defalık değişimlerdir. Örneğin, STA'nın imzalanmasından kısa süre sonra ticaret hacminde görülecek önemli bir artış statik etkilerin sonucudur. Ülkelerin karşılıklı sağladıkları gümrük vergileri indirimi neticesinde STA'nın yürürlüğe girmesi ile beraber dış ticaret hacminde bir sıçrama görülmesi beklenmektedir.

Ölçülmek istenen diğer olgu ise STA'nın ticaretin gelişim hızında bir değişime neden olup olmadığıdır. Bu ikinci olgu da yine “Ekonomik Bütünleşmeden Beklenen Yararlar” başlıklı bölümde anlatılan ekonomik bütünleşmelerin dinamik etkilerine örnek teşkil eder. Dinamik etkiler, statik etkilerin aksine uzun vadeye yayılır ve ekonomik yapının değişime uğraması sonucunda milli gelirin büyüme hızını etkiler. Örneğin, STA'larda elde edilen tavizler sonucu belirli ürünlerin üretiminde uzmanlaşan ve verimlilik artışları kaydeden bir ülke arz miktarını artırarak dış ticaretin büyüme oranını etkileyebilir. Böylelikle, dış ticaretin normal gelişim hızının üstünde artış oranları yakalanabilir. Ne var ki, tarım sektörünün hassasiyeti nedeniyle STA'larda karşılıklı verilen tavizlere azami ölçüde dikkat edildiğinden STA'ların tarımsal ekonomik yapının değişimine neden olabilecek ölçüde büyük sonuçlar doğurması beklenmemektedir.

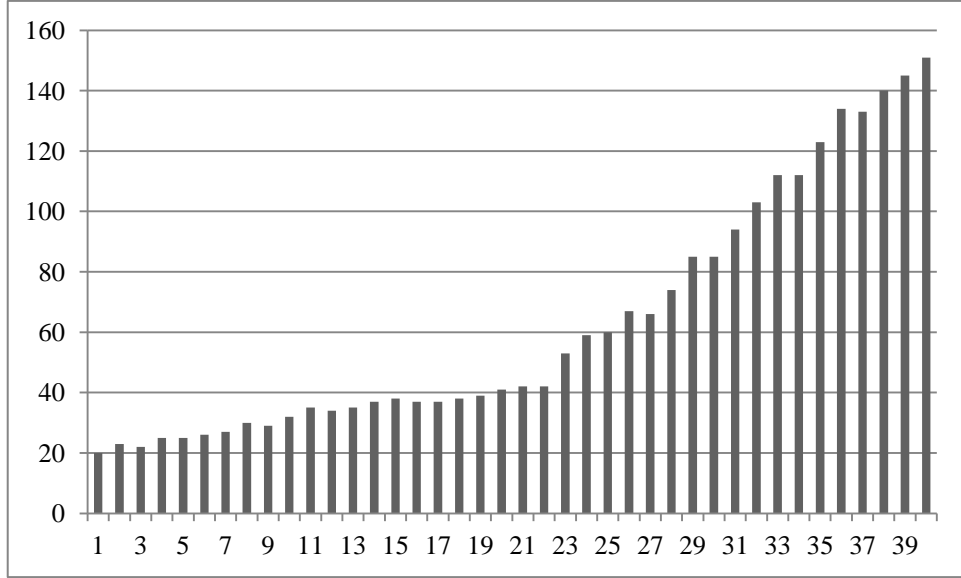
Yukarıda açıklanan birinci olgu çerçevesinde STA'nın tarım ürünleri ticaretine yaptığı tek seferlik katkıyı görebilmek için anlaşma öncesi ve sonrası dört yılın toplam tarımsal ticaret hacmi incelenmiştir. Anlaşma sonrası dört yılın toplam tarımsal ticaret hacmi anlaşma öncesi dört yıldan belirgin biçimde farklı ise tarımsal ticarete tek seferlik

bir değişim olduğu sonucuna varılabilir. Ticaretin seyrinde oluşabilecek tek seferlik bir değişimin açıklanması için oluşturulan varsayımsal örnek Şekil 9’da verilmiştir. Şekil 9 incelendiğinde 21. basamağa kadar dalgalı ve sabit bir eğilim gösteren verilerin 21. basamak itibariyle hızlı bir yükseliş gösterdiği ve sonrasında dalgalı ve sabit eğilimine devam ettiği görülmektedir. Şekil 9’da 21. basamak ile ifade edilen zaman bir STA’nın yürürlüğe giriş tarihi olarak düşünülürse STA’nın tarımsal ticaret hacminde tek seferlik bir artışa yol açtığı sonucuna varılabilir.

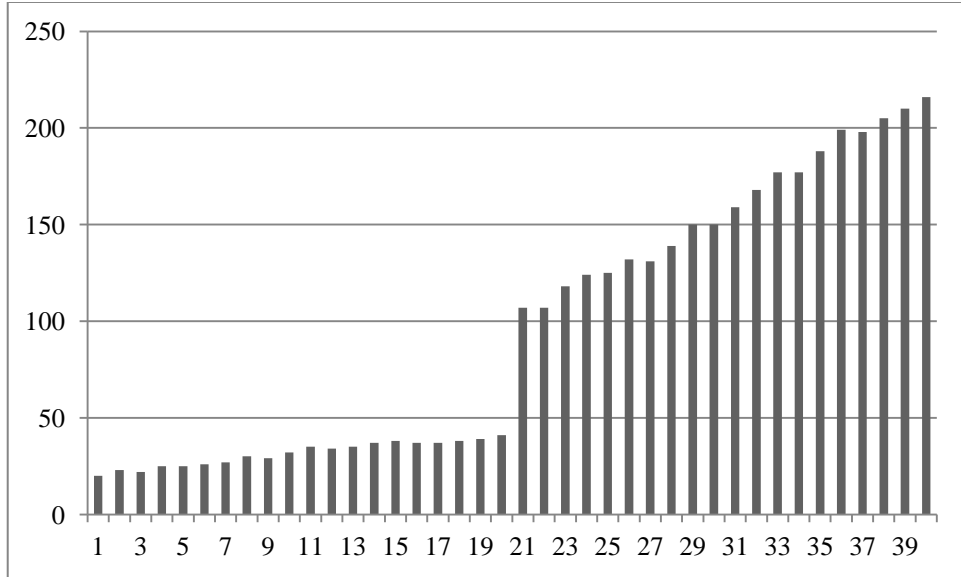
Şekil 9. Varsayımsal Örnek: Tek Seferlik Değişim

Yukarıda açıklanan ikinci olgu çerçevesinde STA’nın ticaretin gelişim hızına etkisini görebilmek için anlaşma öncesi ve sonrası dört yıldaki ticaretin ortalama büyüme oranları incelenmiştir. Anlaşma sonrası dört yıldaki ticaretin ortalama büyüme oranı anlaşma öncesi dört yıldan belirgin biçimde farklı ise ticaretin gelişim hızında bir değişim olduğu sonucuna varılabilir. Ticaretin gelişim hızında oluşabilecek bir değişimin açıklanması için oluşturulan varsayımsal örnek Şekil 10’da verilmiştir. Şekil 10 incelendiğinde 21. basamağa kadar yavaş bir artış eğilimi gösteren verilerin 21. basamak itibariyle daha yüksek bir artış eğilimine girdiği görülmektedir. Şekil 10’da 21. basamak ile ifade edilen zaman bir STA’nın yürürlüğe giriş tarihi olarak düşünülürse STA’nın tarımsal ticaretin gelişim hızını yükselttiği sonucuna varılabilir.

Şekil 10. Varsayımsal Örnek: Gelişim Hızında Değişim

Şekil 9 ve Şekil 10 ile örneklendirilen STA'nın ticaret üzerindeki olası etkileri ayrı ayrı görülebileceği gibi beraber de görülebilir. Böylesi bir durumda STA'nın yürürlüğe girmesi ile tek seferlik bir değişim yaşandığı gibi ticaretin gelişim hızında da değişim görülecektir. Söz konusu etkilerin beraber izlenebilmesi için oluşturulan varsayımsal örnek Şekil 11'de verilmiştir.

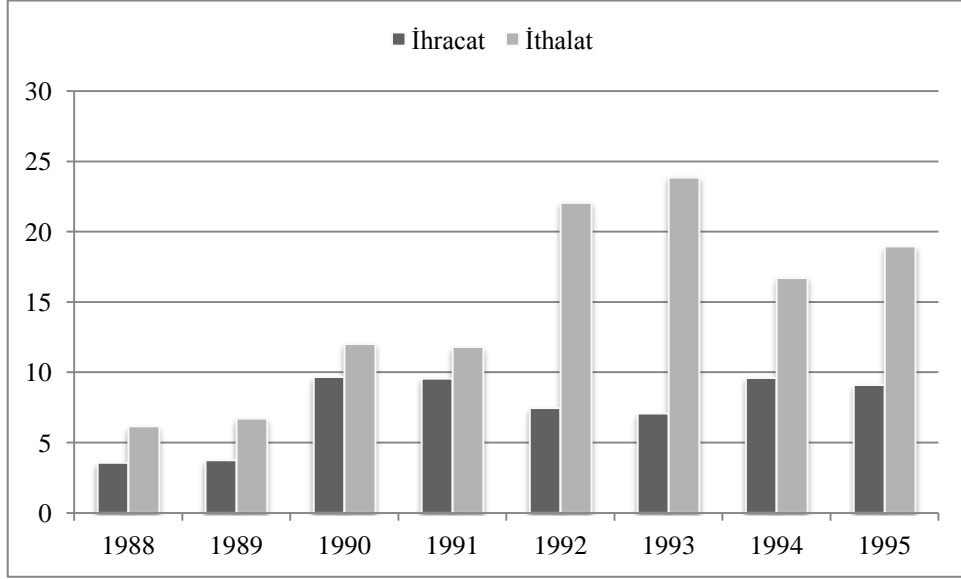

Şekil 11. Varsayımsal Örnek: İkili Değişim

Bölümün ilerleyen kısmında STA'ların Türkiye'nin tarım ürünleri ticaretine etkileri her ülke için ayrı ayrı incelenmiştir. Ülke özelinde elde edilen ticarete ilişkin bulgular sonraki bölümde derlenerek genel bir kanıya varılmaya çalışılacaktır.

8.4.1. EFTA - Norveç

Türkiye-Norveç Serbest Ticaret Anlaşması 1 Nisan 1992 tarihinde yürürlüğe girmiş olup iki ülkenin tarımsal ticaretine ilişkin veriler Şekil 12 ve Tablo 15’te verilmiştir.

Şekil 12. Türkiye-Norveç Tarımsal Ticareti (Milyon Dolar)

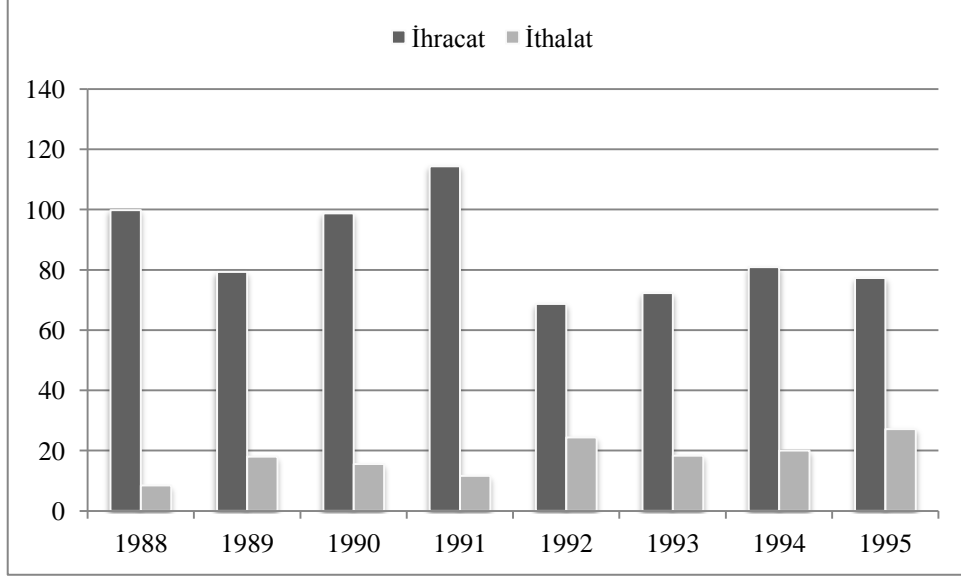
Şekil 12 incelendiğinde 1992 yılı itibariyle tarımsal ithalatta tek seferlik bir değişimin ortaya çıktığı görülmektedir.

Tablo 15. Türkiye-Norveç Tarımsal Ticari Göstergeler

	Yıllık Ortalama Büyüme (%)		Ticaret Hacmi (Milyon Dolar)		
	STA Öncesi	STA Sonrası	STA Öncesi	STA Sonrası	Değişim (%)
İhracat	39	7	27	33	25
İthalat	24	-5	37	82	122

8.4.2. EFTA - İsviçre

Türkiye-İsviçre Serbest Ticaret Anlaşması 1 Nisan 1992 tarihinde yürürlüğe girmiş olup iki ülkenin tarımsal ticaretine ilişkin veriler Şekil 13 ve Tablo 16'da verilmiştir.

Şekil 13. Türkiye-İsviçre Tarımsal Ticareti (Milyon Dolar)

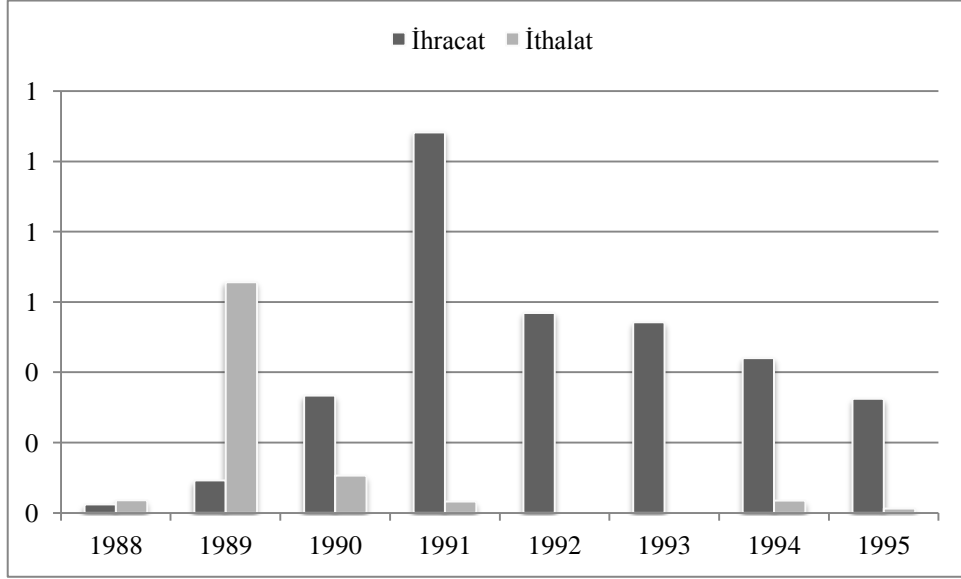
Şekil 13 incelendiğinde tarımsal ithalatta tek seferlik bir artış göze çarparken ihracatın ve ithalatın değişim hızında önemli bir farklılık görülmemektedir.

Tablo 16. Türkiye-İsviçre Tarımsal Ticari Göstergeler

	Yıllık Ortalama Büyüme (%)		Ticaret Hacmi (Milyon Dolar)		
	STA Öncesi	STA Sonrası	STA Öncesi	STA Sonrası	Değişim (%)
İhracat	5	4	392	299	-24
İthalat	11	4	54	90	68

8.4.3. EFTA - İzlanda

Türkiye-İzlanda Serbest Ticaret Anlaşması 1 Nisan 1992 tarihinde yürürlüğe girmiş olup iki ülkenin tarımsal ticaretine ilişkin veriler Şekil 14 ve Tablo 17’de verilmiştir.

Şekil 14. Türkiye-İzlanda Tarımsal Ticareti (Milyon Dolar)

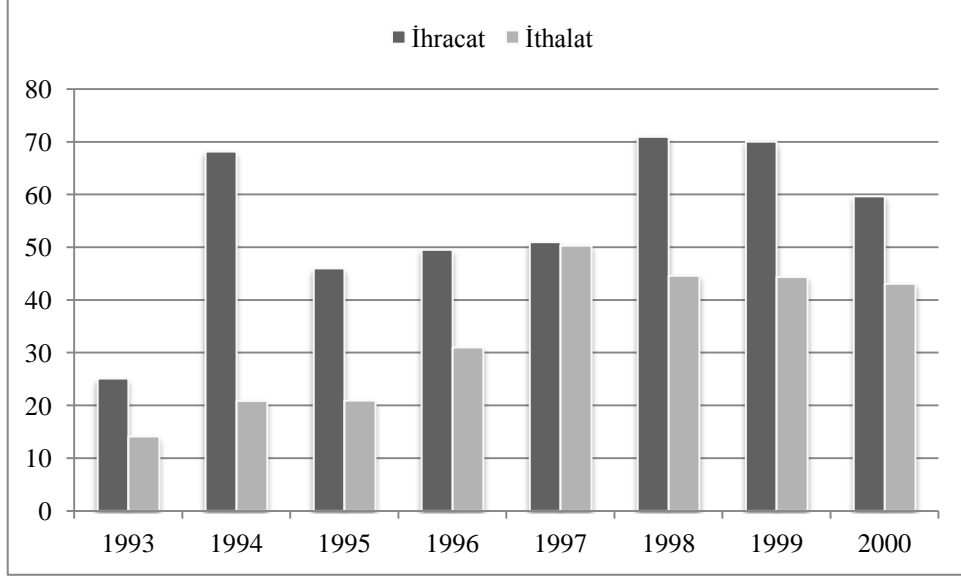
Şekil 14 incelendiğinde ihracatın 1991 yılına kadar hızlı şekilde arttığı ardından ise kademeli olarak düştüğü görülmektedir. İthalatta ise STA öncesi büyük dalgalanmalar göze çarpmaktadır. Türkiye'nin İzlanda ile tarımsal ticaretinde görülen söz konusu ani değişimler ticaret hacminin küçük olmasının bir sonucudur.

Tablo 17. Türkiye-İzlanda Tarımsal Ticari Göstergeler

	Yıllık Ortalama Büyüme (%)		Ticaret Hacmi (Milyon Dolar)		
	STA Öncesi	STA Sonrası	STA Öncesi	STA Sonrası	Değişim (%)
İhracat	254	-17	2	2	22
İthalat	-4	-	1	0	-94

8.4.4. İsrail

Türkiye-İsrail Serbest Ticaret Anlaşması 1 Mayıs 1997 tarihinde yürürlüğe girmiş olup iki ülkenin tarımsal ticaretine ilişkin veriler Şekil 15 ve Tablo 18’de verilmiştir.

Şekil 15. Türkiye-İsrail Tarımsal Ticareti (Milyon Dolar)

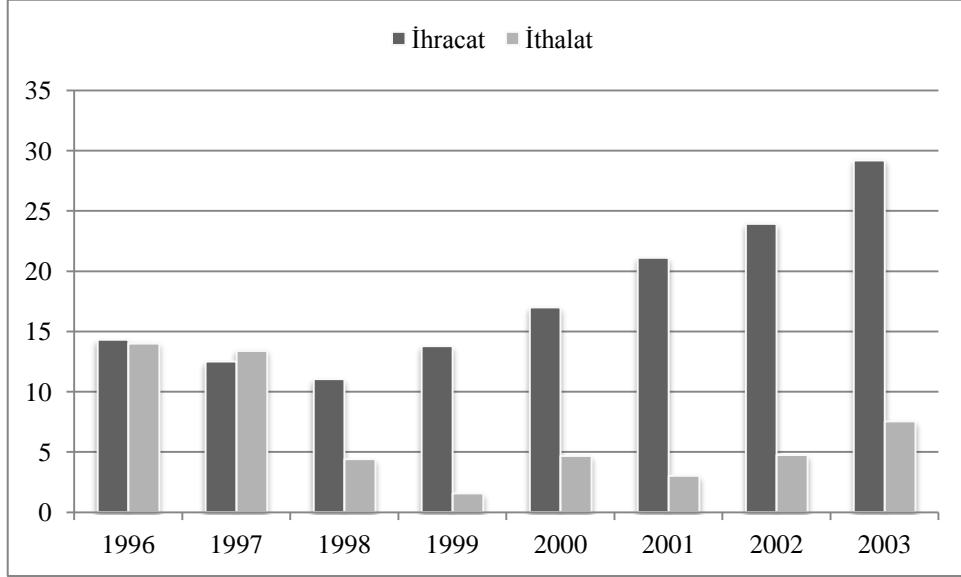
Şekil 15 incelendiğinde ithalatın 1997 yılında tek seferlik bir değişime uğradığı göze çarpmaktadır.

Tablo 18. Türkiye-İsrail Tarımsal Ticari Göstergeler

	Yıllık Ortalama Büyüme (%)		Ticaret Hacmi (Milyon Dolar)		
	STA Öncesi	STA Sonrası	STA Öncesi	STA Sonrası	Değişim (%)
İhracat	25	5	189	252	33
İthalat	30	-5	87	182	110

8.4.5. Makedonya

Türkiye-Makedonya Serbest Ticaret Anlaşması 1 Eylül 2000 tarihinde yürürlüğe girmiş olup iki ülkenin tarımsal ticaretine ilişkin veriler Şekil 16 ve Tablo 19’da verilmiştir.

Şekil 16. Türkiye-Makedonya Tarımsal Ticareti (Milyon Dolar)

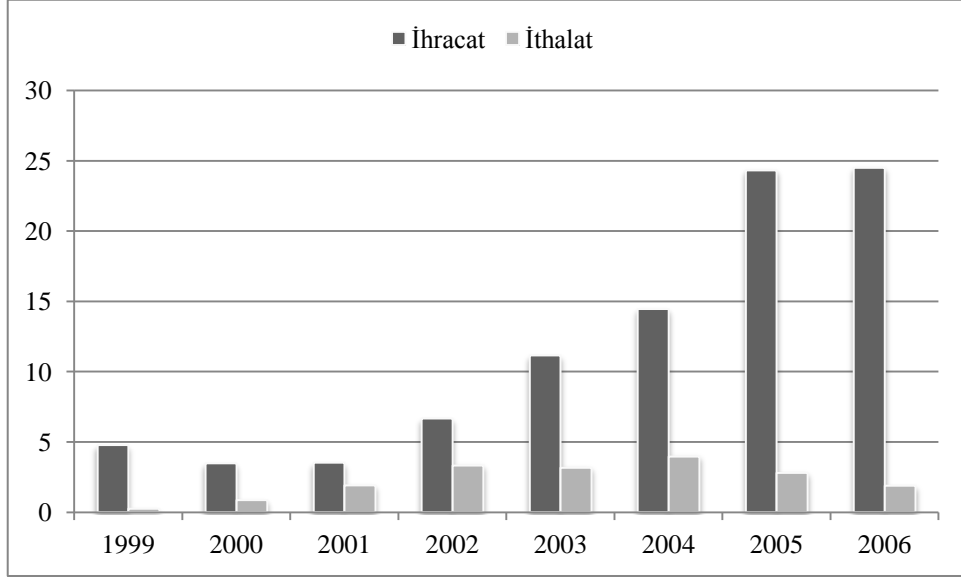
Şekil 16 incelendiğinde ihracatın durağan seyrini terk ederek hızlı bir artış eğilimine girdiği, aynı biçimde azalan ithalatın da 2000 yılı itibariyle yeniden yükselmeye başladığı görülmektedir.

Tablo 19. Türkiye-Makedonya Tarımsal Ticari Göstergeler

	Yıllık Ortalama Büyüme (%)		Ticaret Hacmi (Milyon Dolar)		
	STA Öncesi	STA Sonrası	STA Öncesi	STA Sonrası	Değişim (%)
İhracat	-1	20	52	91	77
İthalat	-52	17	33	20	-40

8.4.6. Bosna-Hersek

Türkiye-Bosna-Hersek Serbest Ticaret Anlaşması 1 Temmuz 2003 tarihinde yürürlüğe girmiş olup iki ülkenin tarımsal ticaretine ilişkin veriler Şekil 17 ve Tablo 20’de verilmiştir.

Şekil 17. Türkiye-Bosna-Hersek Tarımsal Ticareti (Milyon Dolar)

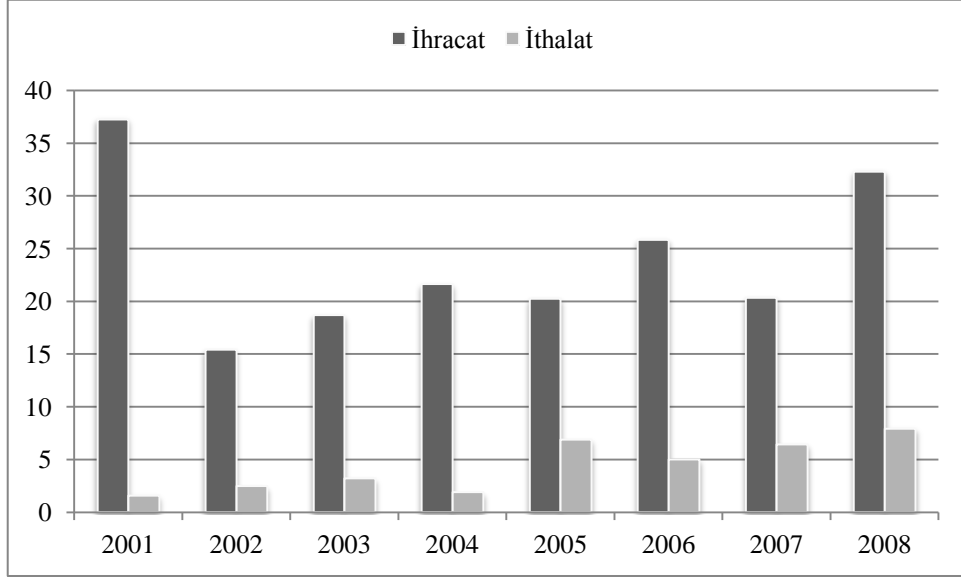
Şekil 17 incelendiğinde 2003 yılı itibariyle tarımsal ihracatın artış hızı kazandığı, ithalatın ise yavaşladığı görülmektedir.

Tablo 20. Türkiye-Bosna-Hersek Tarımsal Ticari Göstergeler

	Yıllık Ortalama Büyüme (%)		Ticaret Hacmi (Milyon Dolar)		
	STA Öncesi	STA Sonrası	STA Öncesi	STA Sonrası	Değişim (%)
İhracat	12	30	18	74	304
İthalat	139	-16	6	12	86

8.4.7. Tunus

Türkiye-Tunus Serbest Ticaret Anlaşması 1 Temmuz 2005 tarihinde yürürlüğe girmiş olup iki ülkenin tarımsal ticaretine ilişkin veriler Şekil 18 ve Tablo 21’de verilmiştir.

Şekil 18. Türkiye-Tunus Tarımsal Ticareti (Milyon Dolar)

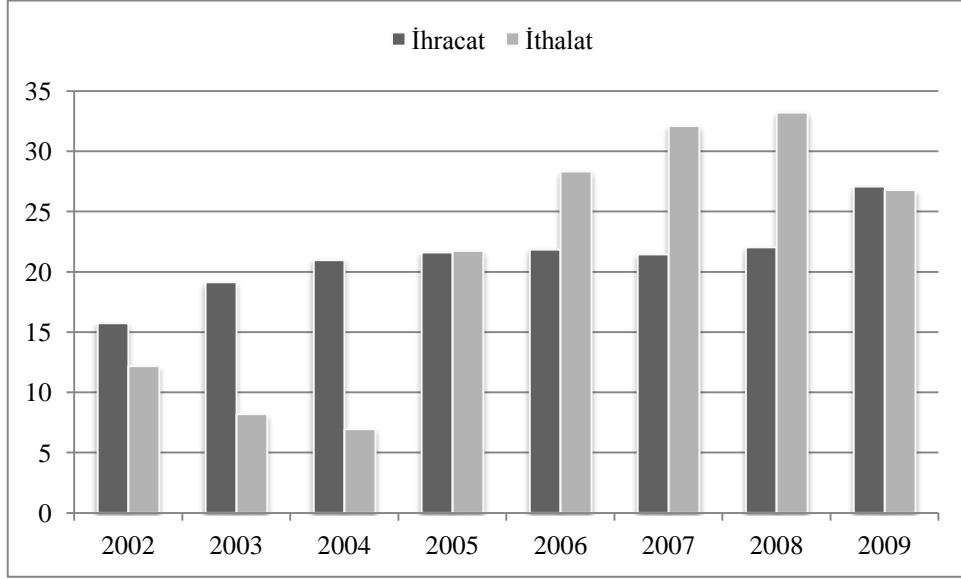
Şekil 18 incelendiğinde 2005 yılında ithalatın tek seferlik bir değişimle yükseldiği görülmektedir.

Tablo 21. Türkiye-Tunus Tarımsal Ticari Göstergeler

	Yıllık Ortalama Büyüme (%)		Ticaret Hacmi (Milyon Dolar)		
	STA Öncesi	STA Sonrası	STA Öncesi	STA Sonrası	Değişim (%)
İhracat	-17	17	93	99	6
İthalat	6	5	9	26	187

8.4.8. Fas

Türkiye-Fas Serbest Ticaret Anlaşması 1 Ocak 2006 tarihinde yürürlüğe girmiş olup iki ülkenin tarımsal ticaretine ilişkin veriler Şekil 19 ve Tablo 22’de verilmiştir.

Şekil 19. Türkiye-Fas Tarımsal Ticareti (Milyon Dolar)

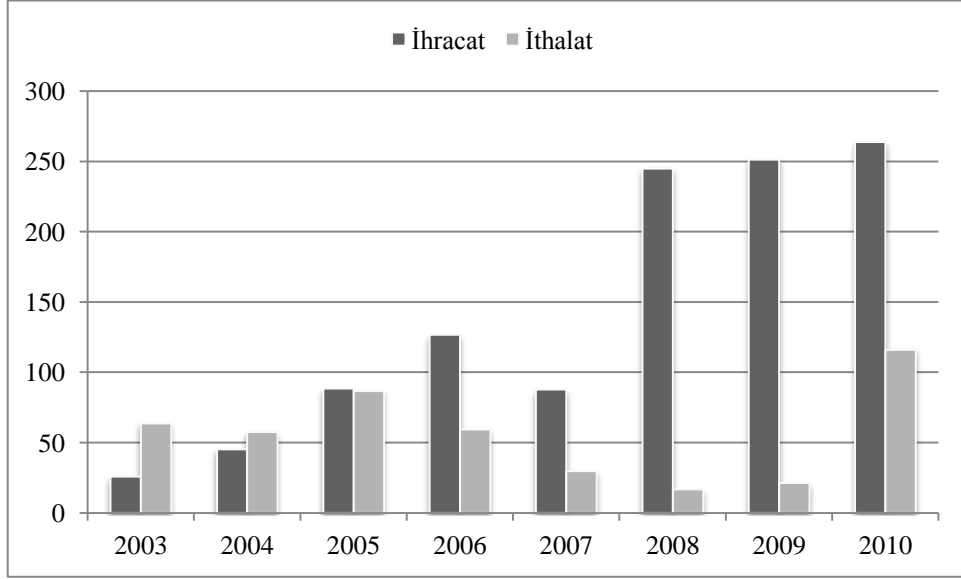
Şekil 19 incelendiğinde ihracatın düzenli artış eğiliminde bir değişim gerçekleşmediği, ithalatta ise 2006 yılı itibariyle tek seferlik bir artış yaşandığı görülmektedir.

Tablo 22. Türkiye-Fas Tarımsal Ticari Göstergeler

	Yıllık Ortalama Büyüme (%)		Ticaret Hacmi (Milyon Dolar)		
	STA Öncesi	STA Sonrası	STA Öncesi	STA Sonrası	Değişim (%)
İhracat	11	7	77	92	19
İthalat	21	-2	49	120	145

8.4.9. Suriye

Türkiye-Suriye Serbest Ticaret Anlaşması 1 Ocak 2007 tarihinde yürürlüğe girmiş olup iki ülkenin tarımsal ticaretine ilişkin veriler Şekil 20 ve Tablo 23'te verilmiştir.

Şekil 20. Türkiye-Suriye Tarımsal Ticareti (Milyon Dolar)

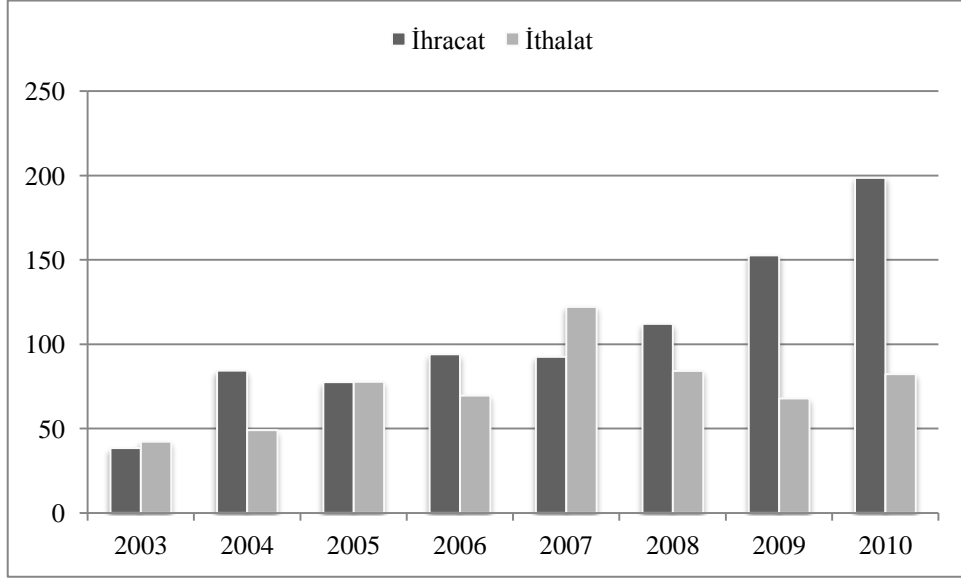
Şekil 20 incelendiğinde tarımsal ihracatta 2007 yılı itibariyle tek seferlik yüksek bir artışın gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 23. Türkiye-Suriye Tarımsal Ticari Göstergeler

	Yıllık Ortalama Büyüme (%)		Ticaret Hacmi (Milyon Dolar)		
	STA Öncesi	STA Sonrası	STA Öncesi	STA Sonrası	Değişim (%)
İhracat	70	44	286	848	196
İthalat	-2	57	267	184	-31

8.4.10. Mısır

Türkiye-Mısır Serbest Ticaret Anlaşması 1 Mart 2007 tarihinde yürürlüğe girmiş olup iki ülkenin tarımsal ticaretine ilişkin veriler Şekil 21 ve Tablo 24’te verilmiştir.

Şekil 21. Türkiye-Mısır Tarımsal Ticareti (Milyon Dolar)

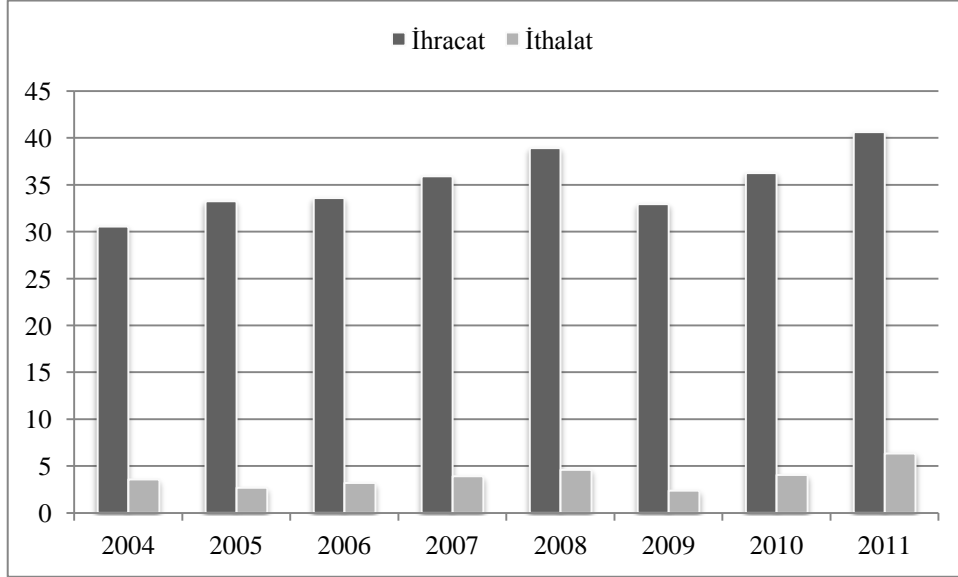
Şekil 21 incelendiğinde tarımsal ihracat ve ithalatın düzenli gelişim çizgisini koruduğu görülmektedir.

Tablo 24. Türkiye-Mısır Tarımsal Ticari Göstergeler

	Yıllık Ortalama Büyüme (%)		Ticaret Hacmi (Milyon Dolar)		
	STA Öncesi	STA Sonrası	STA Öncesi	STA Sonrası	Değişim (%)
İhracat	35	29	294	556	89
İthalat	18	-12	239	356	49

8.4.11. Arnavutluk

Türkiye-Arnavutluk Serbest Ticaret Anlaşması 1 Mayıs 2008 tarihinde yürürlüğe girmiş olup iki ülkenin tarımsal ticaretine ilişkin veriler Şekil 22 ve Tablo 25’te verilmiştir.

Şekil 22. Türkiye-Arnavutluk Tarımsal Ticareti (Milyon Dolar)

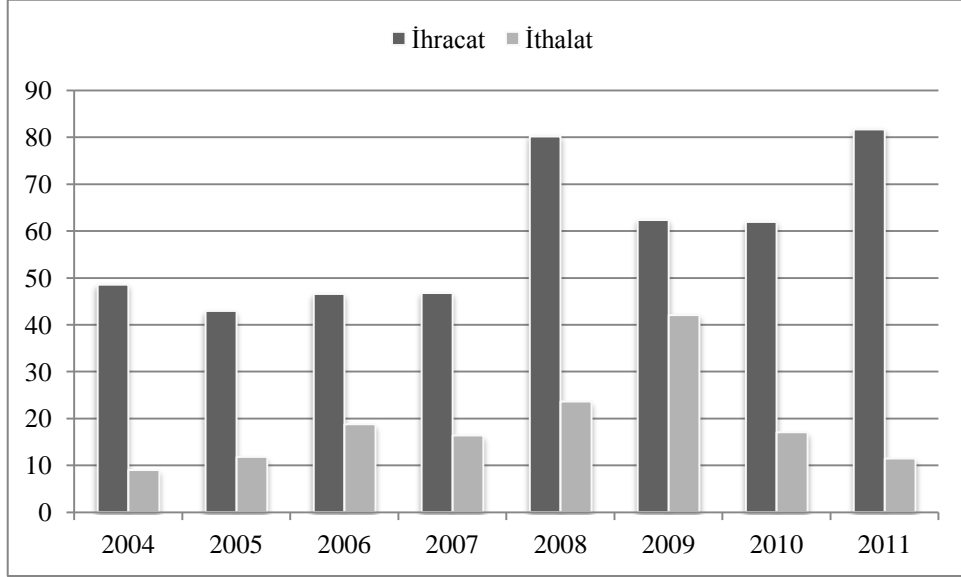
Şekil 22 incelendiğinde tarımsal ihracatın artış hızını koruduğu, tarımsal ithalatta ise durağan bir seyir yaşandığı görülmektedir.

Tablo 25. Türkiye-Arnavutluk Tarımsal Ticari Göstergeler

	Yıllık Ortalama Büyüme (%)		Ticaret Hacmi (Milyon Dolar)		
	STA Öncesi	STA Sonrası	STA Öncesi	STA Sonrası	Değişim (%)
İhracat	6	1	133	149	12
İthalat	3	11	13	17	30

8.4.12. Gürcistan

Türkiye-Gürcistan Serbest Ticaret Anlaşması 1 Kasım 2008 tarihinde yürürlüğe girmiş olup iki ülkenin tarımsal ticaretine ilişkin veriler Şekil 23 ve Tablo 26'da verilmiştir.

Şekil 23. Türkiye-Gürcistan Tarımsal Ticareti (Milyon Dolar)

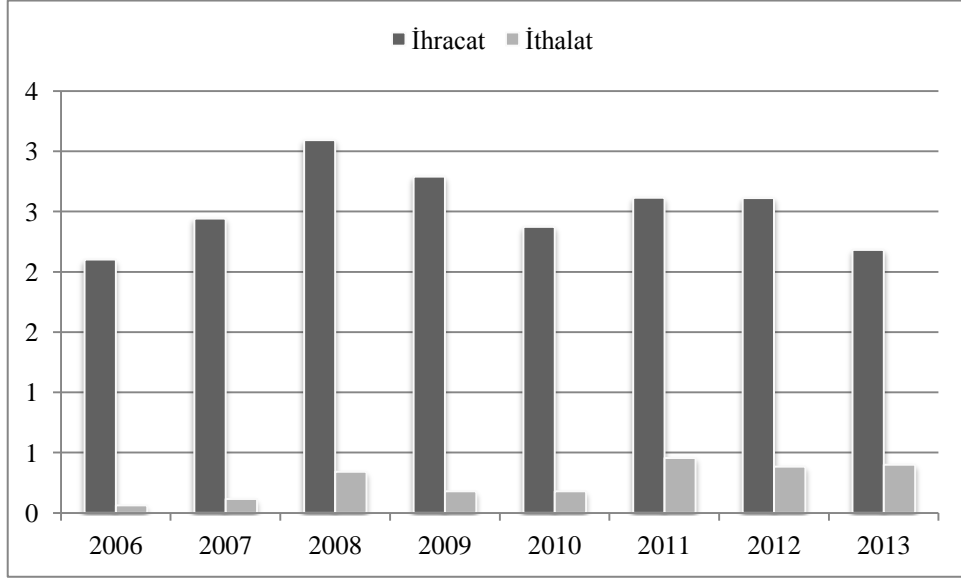
Şekil 23 incelendiğinde tarımsal ihracatın 2008 yılında tek seferlik bir artış gösterdiği, tarımsal ithalatın ise azalma eğilimine girdiği görülmektedir.

Tablo 26. Türkiye-Gürcistan Tarımsal Ticari Göstergeler

	Yıllık Ortalama Büyüme (%)		Ticaret Hacmi (Milyon Dolar)		
	STA Öncesi	STA Sonrası	STA Öncesi	STA Sonrası	Değişim (%)
İhracat	-1	1	185	286	55
İthalat	22	-21	56	94	68

8.4.13. Karadağ

Türkiye-Karadağ Serbest Ticaret Anlaşması 1 Mart 2010 tarihinde yürürlüğe girmiş olup iki ülkenin tarımsal ticaretine ilişkin veriler Şekil 24 ve Tablo 27’de verilmiştir.

Şekil 24. Türkiye-Karadağ Tarımsal Ticareti (Milyon Dolar)

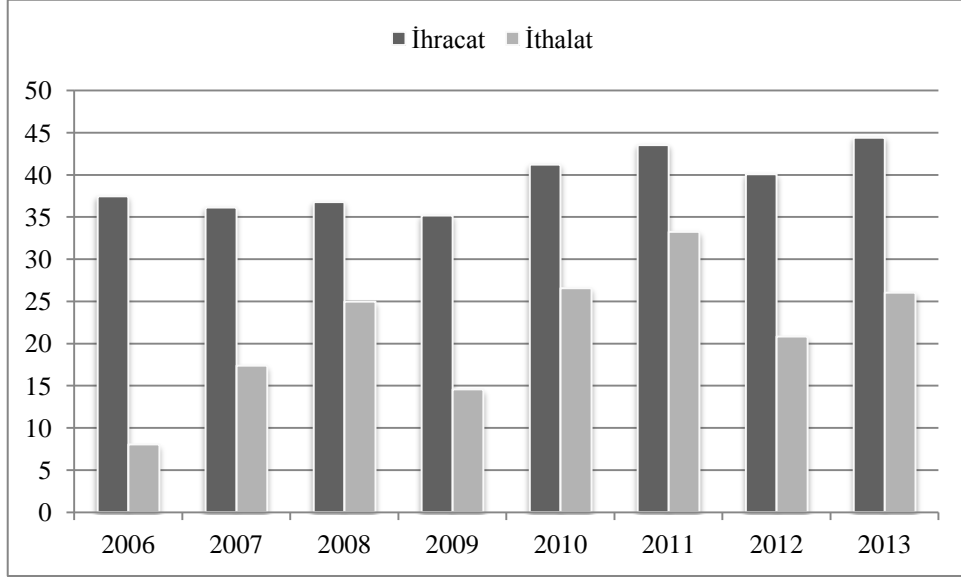
Şekil 24 incelendiğinde tarımsal ihracattaki artış eğiliminin tersine döndüğü, ithalattaki artış eğiliminin ise korunduğu görülmektedir. Ancak, Türkiye-Karadağ ticaret hacmi üzerinde kesin yargıya varılamayacak ölçüde düşük düzeydedir.

Tablo 27. Türkiye-Karadağ Tarımsal Ticari Göstergeler

	Yıllık Ortalama Büyüme (%)		Ticaret Hacmi (Milyon Dolar)		
	STA Öncesi	STA Sonrası	STA Öncesi	STA Sonrası	Değişim (%)
İhracat	10	-3	10	10	-6
İthalat	42	30	1	1	104

8.4.14. Sırbistan

Türkiye-Sırbistan Serbest Ticaret Anlaşması 1 Eylül 2010 tarihinde yürürlüğe girmiş olup iki ülkenin tarımsal ticaretine ilişkin veriler Şekil 25 ve Tablo 28’de verilmiştir.

Şekil 25. Türkiye-Sırbistan Tarımsal Ticareti (Milyon Dolar)

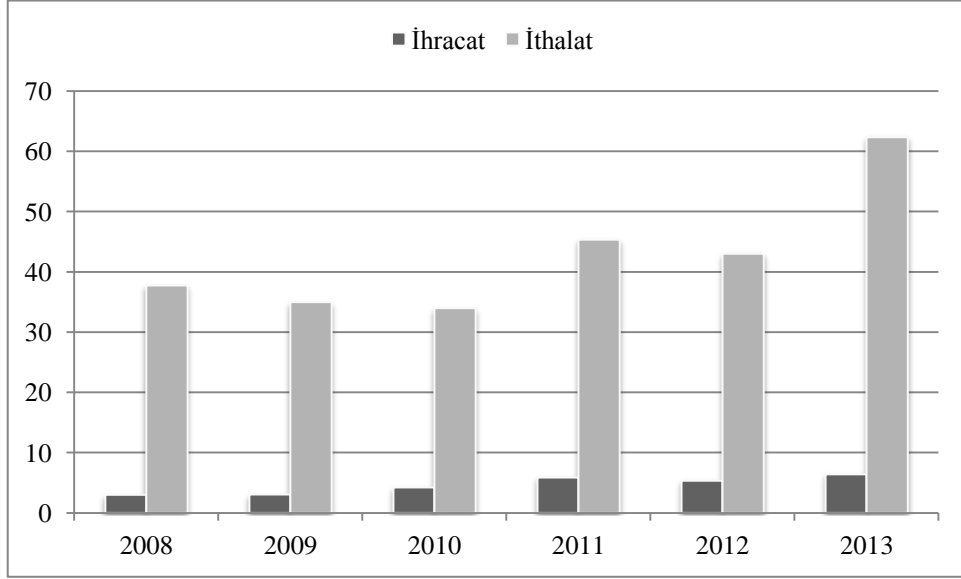
Şekil 25 incelendiğinde ihracattaki durağan eğilimin artış çizgisine girdiği, ithalatta ise tek seferlik bir artışın yaşanmış olduğu görülmektedir.

Tablo 28. Türkiye-Sırbistan Tarımsal Ticari Göstergeler

	Yıllık Ortalama Büyüme (%)		Ticaret Hacmi (Milyon Dolar)		
	STA Öncesi	STA Sonrası	STA Öncesi	STA Sonrası	Değişim (%)
İhracat	-2	3	145	169	16
İthalat	22	-1	65	107	64

8.4.15. Şili

Türkiye-Şili Serbest Ticaret Anlaşması 1 Mart 2011 tarihinde yürürlüğe girmiş olup iki ülkenin tarımsal ticaretine ilişkin veriler Şekil 26 ve Tablo 29’da verilmiştir.

Şekil 26. Türkiye-Şili Tarımsal Ticareti (Milyon Dolar)

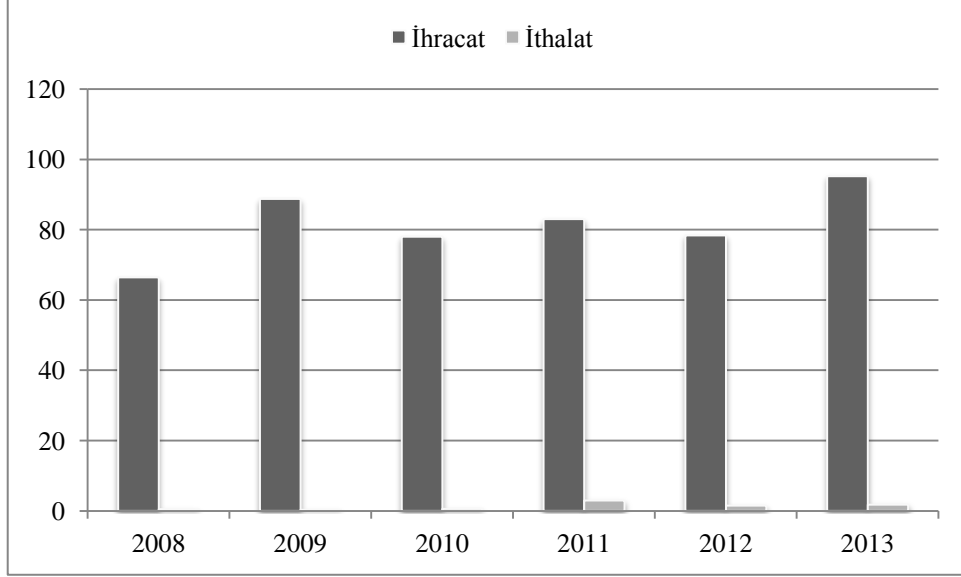
Şekil 26 incelendiğinde 2011 yılında ithalattaki düşüş eğiliminin yerini artış eğilimine bıraktığı görülmektedir.

Tablo 29. Türkiye-Şili Tarımsal Ticari Göstergeler

	Yıllık Ortalama Büyüme (%)		Ticaret Hacmi (Milyon Dolar)		
	STA Öncesi	STA Sonrası	STA Öncesi	STA Sonrası	Değişim (%)
İhracat	19	5	10	18	71
İthalat	-5	17	107	151	41

8.4.16. Ürdün

Türkiye-Ürdün Serbest Ticaret Anlaşması 1 Mart 2011 tarihinde yürürlüğe girmiş olup iki ülkenin tarımsal ticaretine ilişkin veriler Şekil 27 ve Tablo 30'da verilmiştir.

Şekil 27. Türkiye-Ürdün Tarımsal Ticareti (Milyon Dolar)

Şekil 27 incelendiğinde tarımsal ihracatın ilgili dönemde düzenli artış eğilimini sürdürdüğü görülmektedir.

Tablo 30. Türkiye-Ürdün Tarımsal Ticari Göstergeler

	Yıllık Ortalama Büyüme (%)		Ticaret Hacmi (Milyon Dolar)		
	STA Öncesi	STA Sonrası	STA Öncesi	STA Sonrası	Değişim (%)
İhracat	8	7	233	257	10
İthalat	12	-21	1	6	353

8.5. Genel Değerlendirme

1996 yılında Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği'nin kurulması ile beraber Serbest Ticaret Anlaşmaları Türkiye'nin ekonomi politikasında ve daha özeldede dış ticaret politikasında vazgeçilmez araçlar halini almıştır. Gümrük Birliği'nin bir gereği olarak Türkiye AB'nin Ortak Ticaret Politikasını üstlenmekle yükümlüdür. Bu yükümlülüğün bir parçası olan STA'lar Türkiye için yalnızca bir zorunluluk olmaktan ziyade bir ihtiyaçtır. Türkiye AB'nin STA müzakereleri yürüttüğü ülkeler ile benzer anlaşmalar imzalayabilmek için yoğun çaba sarf etmektedir. Bunun nedeni imzalanamayan veya imzalanmasında gecikme yaşanan STA'ların Türkiye'nin yeni ticari ayrıcalıklardan yararlanmasını engellemesi ve ayrıca daha önceden sahip olduğu ayrıcalıkları da zayıflatmasıdır. "Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları" başlıklı bölümde ayrıntılı olarak anlatılan söz konusu olumsuzluklardan ötürü Türkiye AB'nin STA'larını takip etmek için tüm gücüyle çalışmaktadır.

Türkiye ile AB arasında yürürlükte olan Gümrük Birliği tarım ürünlerini kapsamamakla birlikte GB dolayısıyla Türkiye'nin üçüncü ülkelerle akdettiği STA'larda tarım ürünleri de tavize konu olmaktadır. GSYH ve özellikle istihdam açısından tarım ürünlerinin Türkiye açısından önemi göz önünde bulundurulduğunda STA'ların Türkiye'nin tarım ürünleri dış ticaretine etkisi ilgi çeken bir konu haline gelmiştir. Bu çerçevede, Türkiye'nin ekonomi politikasının önemli araçlarından STA'ların tarımsal dış ticarete etkileri tez kapsamında incelenmiştir.

STA'ların tarım ürünleri dış ticaretine etkilerinin incelenmesinde STA'ların sanayi ürünleri dış ticaretine etkilerinin incelendiği bölümden yarar sağlanmıştır. STA'ların sanayi ürünleri ithalatına etkileri ilgili bölümde açıklandığı üzere tüm ülkeler için topluca ölçülemez. STA'nın etkilerinin topluca ölçülememesinde STA'ların farklı zamanlarda ve koşullarda yürürlüğe girmesi ile birçok STA'nın son yıllarda imzalanması etkili olmuştur. Söz konusu tecrübelerden çıkarılan ders ile STA'ların tarım ürünleri ticaretine etkileri ölçülürken ülkelerin ayrı ayrı değerlendirilmesi ve elde edilen sonuçların son aşamada beraber okunması uygun görülmüştür. Daha yalın şekilde ifade edilecek olursa STA'ların etkileri incelenirken hızlıca ve topluca değerlendirme yapmanın zor olduğu, ülke temelinde ve ayrıntılı değerlendirme gerektiği görülmüştür.

STA'ların Türkiye'nin tarım ürünleri ticaretine etkisi araştırılırken tarım ürünlerinin alt ayrımları olan gıda maddeleri ve tarımsal hammaddeler ayrımlarına yer verilmemiştir. Tarım ürünlerinin topluca değerlendirilmesinin nedeni tarımsal dış ticaret hacminin genel dış ticaret hacminin küçük bir bölümünü oluşturmasıdır. Türkiye'nin toplam dış ticareti içinde tarım ürünlerinin payı %10'dan küçüktür. Bu bölümdeki değerlendirmelerin ülke özelinde yapıldığı düşünüldüğünde tarımsal dış ticaret hacmi zaten küçük paylara ayrılmıştır. Bu küçük payların daha da küçültülerek gıda maddeleri ve tarımsal hammaddeler olarak ayrılması yanıltıcı sonuçlar doğuracaktır. Bu nedenle söz konusu ayırmadan uzak durularak tarımsal ticarete bir bütün olarak bakılmıştır.

Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları 1992 ile 2013 yılları arasında yürürlüğe girmiştir. EFTA dolayısıyla STA imzalanan dört ayrı ülke olduğu düşünüldüğünde Türkiye'nin 20 ülke ile STA'sı yürürlüktedir. Bunlardan Lihtenştayn ile tarım ürünlerinde taviz değişimi yapılmamış olup Filistin ile yalnızca bir üründe taviz değişimi yapılmıştır (Ekonomi Bakanlığı, 2015). Söz konusu iki ülke ile beraber 2013 yılında yürürlüğe giren Güney Kore ve Moritus STA'ları değerlendirmeye alınmamıştır. Güney Kore ve Moritus STA'ları için değerlendirmeler aradan birkaç yıl geçmesinden sonra yapılabilecektir.

STA'ların tarım ürünleri ticaretine etkileri araştırılırken STA'ların imzalandığı tarihten önceki ve sonraki 4 yıl gözlenmiştir. Toplamda 8 yıllık bir dönemin gözlenmesinde STA'ların ağırlıklı olarak son yıllarda yürürlüğe girmesi etkili olmuştur. Türkiye'nin yürürlükte bulunan 20 tane STA'sından 10 tanesi 2007 yılı ve sonrasında işlerlik kazanmıştır. 2007 yılı ve sonrasında yürürlüğe giren STA'lar için geniş bir aralıkta gerçekleşmiş dış ticaret verisi gözlemek mümkün değildir. Geniş aralıkta dış ticaret verisi almaya uygun diğer 10 STA'dan ikisinde ise tarım ürünlerinde taviz değişimi yapılmamıştır. Bu durumda geriye geniş aralıklar alınarak değerlendirme yapılabilecek 8 adet STA kalmaktadır. Ancak, bu kadar az sayıda anlaşma incelenerek STA'ların tarım ürünleri ticaretine etkisi hakkında genel bir kanıya ulaşmak mümkün olmayacaktır. Bu nedenle, STA'ların öncesinde ve sonrasında yer alan 4'er yıl değerlendirmelerde kullanılarak en çok sayıda ülkenin gözlemlenmesi amaçlanmıştır. Diğer taraftan, her ülke için gözlem süresinin birbirinden farklı belirlenmesi mümkün olsa da sonuçların en son aşamada birleştirilmesi düşünüldüğünden bu yaklaşım tutarsızlığa neden olabilir. Örneğin, STA'ları 1992 yılında yürürlüğe giren EFTA ülkeleri için 44 yıllık bir dönem değerlendirilebilecekken STA'ları 2011 yılında yürürlüğe giren Şili ve Ürdün için yalnızca

6 yıllık bir dönem değerlendirilebilecektir. Bu durumda, EFTA ülkeleri gibi geniş dönemde izlenen ülkelerin dış ticaret verisinde STA dışında birçok farklı etkenin yarattığı değişimler de bulunacaktır. Ülkelerin bir kısmı için çok çeşitli etkenlerin de tarım ürünleri ticaretinde yer bulmasının sonuçların birleştirileceği son aşamada tutarsızlığa yol açacağı düşünülmüştür. Burada sözü edilen tüm gerekçelerle STA'lerden önceki ve sonraki 4 yılın hesaplamalarda kullanılmasına karar verilmiştir.

STA'ların tarım ürünleri ticaretine etkisi iki yönden değerlendirilmiştir. Bunlardan birincisi STA'ların yürürlüğe girmesi ile dış ticarete ortaya çıkan tek seferlik değişimlerdir. Dış ticarete meydana gelen tek seferlik değişimler “Ekonomik Bütünleşmeden Beklenen Yararlar” başlıklı bölümde anlatılan ekonomik bütünleşmelerin statik etkilerine örnektir. Statik etkiler, ülkelerin teknoloji ve üretim yapısında bir değişiklik gerçekleşmeden üretim faktörlerinin yeniden dağılması sonucunda dış ticarete ve dolayısıyla milli gelirden ortaya çıkan tek seferlik değişimlerdir. Statik etkiler kısa vadede ortaya çıkar ve uzun vadede dış ticaretin büyüme hızında bir değişikliğe neden olmazlar. Örneğin, STA'nın imzalanmasından kısa süre sonra dış ticaret hacminde görülecek önemli bir artış statik etkilerin sonucudur. STA'larda ülkelerin karşılıklı olarak gümrük vergilerini indirerek birbirilerine ticari kolaylık sağladığı bilinmektedir. Bu nedenle STA'ların yürürlüğe girmesi ile beraber kısa zamanda dış ticaret hacminde önemli artışlar görülmesi beklenmektedir.

STA'ların tarım ürünleri ticaretine etkisi ikinci bir yönden daha değerlendirilmiştir. Bu ikinci yön ise STA'ların ticaretin olağan gelişim hızında bir değişikliğe neden olup olmadığı ile ilgilidir. Ticaretin gelişim hızında ortaya çıkan değişimler “Ekonomik Bütünleşmeden Beklenen Yararlar” başlıklı bölümde anlatılan ekonomik bütünleşmelerin dinamik etkilerine örnek teşkil eder. Dinamik etkiler, statik etkilerin aksine uzun vadeye yayılır ve ekonomik yapının değişime uğraması sonucunda ticaretin ve dolayısıyla milli gelirin gelişim hızını etkiler. Örneğin, STA'larda karşılıklı sağlanan gümrük vergileri indirimi sonucunda ülkeler belirli ürünlerin üretiminde uzmanlaşıp kaynakların daha etkin kullanılmasını sağlayarak verimlilik artışı sağlayabilir. Böylesi koşullarda, söz konusu ürünlerde arz miktarının her yıl daha çok artması dış ticaretin olağan büyüme oranını etkileyecektir. Örnek geliştirilecek olursa, toprakları yalnızca muz üretimine elverişli olan bir ülkenin yüksek gümrük vergileri nedeniyle tüm ihtiyacı olan ürünleri kendisinin üretmesi kaynak verimliliğini azaltır. Anılan ülke, diğer ülkeler ile gümrük vergilerinde

karşılıklı taviz değişimi yaparsa verimli üretim yapamadığı diğer alanları giderek daha fazla biçimde muz üretimine ayırabilir. Böylelikle, muz ihracatında her geçen gün daha yüksek artışlar yakalayan ülke ihracatının gelişim hızını pozitif yönde değiştirmiş olur. Bu örnekte, dinamik etkilerin bir sonucu olarak dış ticaretin normal gelişim hızının üzerinde artış oranları yakalayabildiği görülmektedir. Türkiye açısından ise dinamik etkilerin statik etkilerin aksine tarımsal ticarete görünür değişimler yaratması beklenmemektedir. Türkiye’de tarım sektörünün hassasiyeti nedeniyle STA’larda tarım ürünlerine verilen tavizlere azami ölçüde dikkat edilmektedir. Bu nedenle, tarım ürünlerinde verilen kısıtlı tavizlerin tarımsal ekonomik yapının köklü değişimine neden olarak ticaretin uzun vadeli gelişim hızını etkilemesi beklenmemektedir.

STA’ların tarım ürünleri dış ticaretine etkisi yukarıda açıklandığı gibi iki ayrı yönden değerlendirilmiştir. Bu yönlerden birincisi STA’nın tarımsal ticarete ortaya çıkardığı tek seferlik değişimdir. Tek seferlik değişimi görebilmek için STA öncesi ve sonrası dört yılın toplam tarımsal ticaret hacmi karşılaştırılmıştır. İkinci yön ise STA’nın tarımsal ticaretin gelişim hızına etkisidir. Gelişim hızına etkiyi görebilmek için ise STA öncesi ve sonrası dört yıldaki tarımsal ticaretin ortalama büyüme oranları karşılaştırılmıştır. “Tek seferlik değişim” ve “gelişim hızında değişim” kavramları bir önceki bölümde ayrıntılı örneklerle (Bakınız: Şekil 9-11) anlatılmıştır.

Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye’nin tarım ürünleri ticaretine etkileri hakkında genel bir sonuca varabilmek için ülke özelinde elde edilen bulguların birleştirilmesi gerekmektedir. Son bölümde her ülke için STA öncesi ve sonrasını kapsayan yıllık ortalama büyüme oranları ve ticaret hacimleri verilmiştir. Ayrıca, sayısal verilerin okunabilirliğini artırmak için grafikler de sunulmuştur. STA’ların etkileri konusunda genel bir kanıya varabilmek için tüm ülkeler için ayrı ayrı sunulan bu verilerin birbirleri ile kıyaslanabilir hale getirilmesi önemlidir. Farklı STA’lardan elde edilen verilerin kıyaslanabilmesi için belirli ölçülere göre sınıflandırma işlemi uygulanmıştır. Verilerin belirli ölçülere göre ayrılarak sınıflandırılmasına standartlaştırma adı da verilmektedir.

Önceki bölümde her ülke için ayrı ayrı gözlemlenen değişimler sınıflandırılarak standartlaştırılmıştır. Standartlaştırma ile tüm STA’ların oluşturduğu değişimler beraberce okunabilir düzeye getirilerek sadeleştirilmiştir. Standartlaştırma işlemi uygulanmazsa her ülke için ayrı ayrı yapılan tespitlerden STA’lar hakkında genel bir yoruma

ulaşılamayacaktır. Standartlaştırma işlemi için azalan sınıf (-1), yansız sınıf (0) ve artan sınıf (1) olmak üzere u ayrı sınıf kullanılmıştır.

Ülkelerin nceki bölümde verilen yıllık ortalama büyüme verileri STA sonrasında negatif bir değişime uğradıysa azalan sınıf (-1), değişime uğramadıysa yansız sınıf (0) ve pozitif bir değişime uğradıysa (Bakınız: Şekil 10) artan sınıf (1) kapsamında değerlendirilmiştir. Aynı biçimde, önceki bölümde verilen ticaret hacmi verileri STA sonrasında negatif bir değişime uğradıysa azalan sınıf (-1), değişime uğramadıysa yansız sınıf (0) ve pozitif bir değişime uğradıysa (Bakınız: Şekil 9) artan sınıf (1) kapsamında değerlendirilmiştir.

Yıllık ortalama büyüme ve ticaret hacmi verileri sınıflandırılırken grafikler ve tablolar birlikte değerlendirilmiştir. Bir ülkenin verileri sınıflandırılırken söz konusu ülkenin Türkiye ile ikili ticaret hacmi göz önünde bulundurulmuş ve düşük ticaret hacmine sahip ülkeler ile görülen büyük ticari değişimler sınıflandırılmamıştır. Örneğin, İzlanda ve Karadağ ile Türkiye'nin ticaret hacminin çok kk olması bu ülkelerin verilerinin değerlendirmelerde yansız sınıfa alınmasını gerektirmiştir. Diğer ülkelerin verileri ise azalan veya artan sınıfa girdiği kuşkuya yer vermeyecek lde açık olmadıkça yansız sınıfta değerlendirilmiştir. Açıklanan ihtiyatlı yaklaşım neticesinde oluşan sınıflar Tablo 31'de verilmiştir.

Tablo 31. STA'ların Tarımsal Ticarete Bütünleştirilmiş Etkileri

		Yıllık Ortalama Büyüme		Ticaret Hacmi	
		İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
1	Norveç	0	0	0	1
2	İsviçre	0	0	0	1
3	İzlanda	0	0	0	0
4	İsrail	0	0	0	1
5	Makedonya	1	1	1	0
6	Bosna-Hersek	1	-1	1	0
7	Tunus	0	0	0	1
8	Fas	0	0	0	1
9	Suriye	0	0	1	0
10	Mısır	0	0	1	0
11	Arnavutluk	0	0	0	0
12	Gürcistan	0	-1	1	1
13	Karadağ	0	0	0	0
14	Sırbistan	0	0	0	1
15	Şili	0	1	0	0
16	Ürdün	0	0	0	0
	Toplam	2	0	5	7

Tablo 31’de verilmiş olan rakamlar STA’lardan sonra ticaretin seyrinde iki ayrı yönden görülen değişimlerin standartlaştırılmış halidir. Bu yönlerden birincisi tablonun yıllık ortalama büyüme sütunuyla işaret edilen “gelişim hızında değişim” ve ikincisi ise ticaret hacmi sütunuyla işaret edilen “tek seferlik değişim”dir (Bakınız: Şekil 9-11).

Tablo 31’de verilmiş olan rakamlar (-1, 0, 1) standartlaştırılmış sınıflara karşılık gelmekte olup mutlak değerler değildir. Örneğin, Türkiye’nin toplam 5 ülkeye ihracatında tek seferlik artış görülürken toplam 7 ülkeden ithalatında tek seferlik artış görülmesi, Türkiye’nin STA ülkelerinden ithalatının ihracatından daha fazla arttığı anlamına gelmez. Verilen rakamlar yalnızca STA’lardan sonra ortaya çıkan değişimin yönünü ve toplam sayısını vermektedir.

Tablo 31 incelendiğinde STA’ların yürürlüğe girmesinden sonra yıllık ortalama ihracat ve ithalat büyüme hızının değiştiğini söylemek mümkün görünmemektedir. İncelenen 16 ülkeden 2 tanesinde ihracatın yıllık ortalama büyüme hızı STA’dan sonra artmıştır. İthalat yönünden ise 2 ülkede yıllık ortalama büyüme oranı artarken 2 ülkede azalmıştır. Yıllık ortalama büyümedeki toplam değişim sayılarının son derece düşük

olduğu gözlenmektedir. Bu nedenle, ihracat veya ithalat açısından STA'lardan sonra tarımsal ticaretin gelişim hızında (Bakınız: Şekil 10) genel bir artış veya azalış olduğu söylenemez. Bölümün başında STA'ların tarımsal ekonomik yapıda köklü değişime neden olarak ticaretin gelişim hızını etkilemesinin beklenmediği açıklanmış olup elde edilen sonuçlar beklentilerle örtüşmüştür.

Tablo 31 ticaret hacmi yönünden incelendiğinde ise farklı sonuçlar göze çarpmaktadır. STA'lardan sonra hem ihracat hem ithalat hacminde tek seferlik artışların gerçekleştiği yönünde güçlü kanıtlar vardır. İncelenen 16 ülkeden 5 tanesinde ihracat hacmi, 7 tanesinde ithalat hacmi STA'lardan sonra artmıştır. Söz konusu yüksek toplam değişim sayıları STA'ların ticaret hacmi üzerinde etkili olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca, STA'lardan sonra hiçbir ülke ile tarımsal ticaret hacminin azalmamış olması STA'ların tarımsal ticarete olumsuz katkısı olmadığını göstermiştir. Sonuç olarak, hem ihracat hem ithalat açısından STA'ların tarımsal ticarete tek seferlik artışa (Bakınız: Şekil 9) neden olduğu söylenebilir. Bölümün başında STA'ların kısa sürede tarımsal dış ticaret hacmini artırmasının beklendiği açıklanmış olup elde edilen sonuçlar beklentilerle örtüşmüştür.

9. SONUÇ

Türkiye ile Avrupa arasındaki ilişkilerin geçmişi tarımın keşfedilmesi ile yerleşik hayata dayanan medeniyetlerin kurulduğu günümüzden 10 bin yıl öncesine dayanmaktadır. Bu ilişkiler çağlar boyunca gelişerek önemini ve etkisini korumuştur. Günümüzde ise Türkiye Avrupa devletleri ile olan ilişkisini çok daha ileriye taşımış, Avrupa Birliği süreci ile kıtanın ekonomik ve siyasi bütünleşmesinde yer edinme iradesini göstermiştir.

Türkiye Avrupa Ekonomik Topluluğuna 1959 yılında ortaklık başvurusu yapmıştır. Olumlu sonuçlanan başvurunun ardından taraflar arasındaki ilişkilerin temelini oluşturan Ankara Anlaşması 1963 yılında imzalanmıştır. Ankara Anlaşması ile ortaya konan hazırlık dönemi ve geçiş döneminin tamamlanmasıyla Türkiye'nin AB ile bütünleşmesinde önemli bir aşama olan Gümrük Birliği 6 Mart 1995 tarihli ve 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile kurulmuştur.

1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe giren Gümrük Birliği ile beraber Türkiye'nin AB'nin Ortak Ticaret Politikasını üstlenme yükümlülüğü doğmuştur. Söz konusu yükümlülük çerçevesinde, Türkiye yalnızca AB'nin STA müzakereleri yürüttüğü ülkeler ile STA imzalayabilmekte, bağımsız olarak üçüncü ülkeler ile STA müzakeresine başlayamamaktadır. Anılan kısıtlayıcı durumun bir istisnası olmakla birlikte istisnanın getirileri Türkiye açısından son derece sınırlıdır.

AB'nin STA ilişkisine yanaşmadığı bir ülke ile Türkiye arasında ikili ticareti geliştirmek üzere TTA imzalanabilmektedir. Ancak, AB'nin Ortak Ticaret Politikası nedeniyle olası bir TTA'da Türkiye yalnızca tarım ürünlerinde taviz verebilmekte, sanayi ürünlerinde dış dünyaya uygulanacak gümrük vergileri AB bünyesinde belirlenmektedir. Tarım sektörünün Türkiye açısından hassasiyeti düşünüldüğünde, TTA'larda Türkiye'nin verebileceği tarım ürünleri tavizleri karşılığında karşı taraftan tatmin edici düzeyde sanayi ve tarım ürünleri tavizi alması mümkün görünmemektedir. Sınırlı düzeydeki karşılıklı gümrük vergileri indirimi ise ticaret hacminde sınırlı bir iyileşme sağlamaktadır. Bu nedenle, dar kapsamlı bir STA olarak düşünülebilecek TTA'nın Türkiye'nin dış ticaretine ve dolayısı ile refahına önemli ölçüde katkısı olmayacaktır.

Türkiye AB'nin Serbest Ticaret Anlaşması müzakereleri yürüttüğü ülkeler ile benzer anlaşmalar imzalayabilmek için çok yoğun çaba sarf etmektedir. STA'ların Türkiye

ekonomisi için vazgeçilmez araçlar halini alması yalnızca Gümrük Birliği'nden kaynaklanan yükümlülükle ilgili değildir. STA'lar Türkiye için bir zorunluluk olmanın ötesinde bir ihtiyaçtır. Türkiye'nin imzalayamadığı veya imzalamakta gecikme yaşadığı STA'lar yeni ticari ayrıcalıklardan yararlanmasını engellemekte ve daha da kötüsü önceden sahip olduğu ticari ayrıcalıkları aşındırmaktadır.

Türkiye'nin Gümrük Birliği içinde olmasına karşın STA'ları AB ile eş zamanlı olarak yürürlüğe koyamamasının çeşitli nedenleri vardır. Bu nedenlerden en önemlisi Gümrük Birliği'nden sonra Türkiye'nin karar alma mekanizmalarında yer almadığı AB mevzuatı ile bağlı hale gelmesidir. Dünya'nın diğer bölgelerinde yürürlükte bulunan çok taraflı ticari anlaşmalara bakıldığında STA'ların tüm üyeler adına müzakere edildiği görülmektedir. Ancak, Türkiye GB içinde olmasına rağmen AB'nin STA müzakere süreçlerine dahil edilmemekte ve kendi müzakerelerini ayrı olarak yürütmektedir.

Günümüzde koşullar GB'nin yürürlüğe girdiği yıllara göre çok değişmiştir. 1996 yılında Türkiye'nin STA uyumu sağlayacağı ülkeler sınırlı sayıda iken güncel durumda AB'nin değişen stratejisi ile beraber dünyanın birçok ülkesini kapsar hale gelmiştir. Bu nedenle, Türkiye AB'nin saldırgan dış ticaret politikasını takip etmekte ve STA imzaladığı yeni ülkeleri müzakere masasına çekmekte güçlük yaşamaktadır.

Türkiye'nin ısrarcı çağrılarına ve Avrupa Komisyonu'nun girişimlerine rağmen kimi ülkeler Türkiye ile STA imzalamaya yanaşmamaktadır. Bunun başlıca nedenlerinden birisi söz konusu ülkelerin sanayi ürünlerinde ticaret sapmasından faydalanarak kendi pazarlarını Türkiye'ye açmadan Türkiye pazarına girebilmesidir. Ticaret sapması, AB'nin STA imzaladığı ülkelerin malları Gümrük Birliği üzerinden Türkiye'ye sıfır vergi ile girerken, AB'de serbest dolaşımda bulunan Türkiye menşeli malların ilgili ülkelere tercihli rejim kapsamında girememesi ile oluşur. Zira üçüncü ülkeler AB'den aldıkları ürünleri Türkiye'nin aksine menşei bazında tespit etmektedir. Türkiye'nin ise AB'den gelen ürünleri menşei bazında tespit etmesi Gümrük Birliği'nin serbest dolaşım ilkesine aykırıdır.

Ticaret sapmasının yanında bir diğer önemli konu da AB ihracatçıları AB'nin STA imzaladığı ülkelere tercihli giriş imkanı elde ederken Türk ihracatçıların bu imkandan yararlanamamasıdır. Dolayısı ile Gümrük Birliği ortağı ülkeler arasında haksız rekabet oluşmakta ve Türkiye mevcut pazarlarını AB'li ihracatçılara kaptırmaktadır.

Türkiye açısından uygulamadan kaynaklanan sorunlar bir kenara bırakılacak olursa, Serbest Ticaret Anlaşmalarının ülke ekonomilerine çeşitli katkıları olması beklenir. Bu katkılar dış ticaret hacminin artması, pazar çeşitlenmesi ve uluslararası rekabet gücünün artması başlıkları altında toplanabilir.

Türkiye 22 ülke veya ülke grubu ile 5'i onay aşamasında olan ve diğerleri yürürlükte bulunan Serbest Ticaret Anlaşmaları imzalamıştır. Bu ülkelerin dışında Türkiye'nin anlaşma imzalamak için yoğun çaba sarf ettiği birçok ülke bulunmaktadır. Ancak, tamamlanması beklenen anlaşmaların yanında Türkiye ile anlaşmaya yanaşmayan diğer ülkeler ile ilgili sorunların çözülmesi için Avrupa Birliği'nin etkili adımlar atması gerekmektedir.

Türkiye-AB Gümrük Birliği yalnızca sanayi ürünlerini içermekte olup tarım ürünleri kapsam dışında tutulmuştur. Türkiye dış dünyaya karşı sanayi ürünlerinde AB'nin Ortak Ticaret Politikasını uygularken tarım ürünlerinde bağımsız politikalar uygulamakta ve gümrük vergilerini kendi yetkisinde belirlemektedir. Ancak, AB'nin Ortak Ticaret Politikasına uyum zorunluluğu Türkiye'nin çok çeşitli ülkeler ile STA imzalamasını gerektirmekte ve STA'larda tarım ürünleri de tavize konu olmaktadır. Bu nedenle, Türkiye'nin imzaladığı STA'ların tarım ürünleri ticaretine etkileri önem kazanmış olup tezde söz konusu etkiler araştırılmıştır.

Tez kapsamında öncelikle Gümrük Birliği'nin sanayi ürünleri ticaretine etkileri incelenmiştir. GB'nin Türkiye'nin sanayi ürünleri ihracatına olumlu katkıda bulunduğu ve daha yüksek beceri ve teknoloji üreten ihracat içindeki payının arttığı görülmüştür. İthalat yönünden ise Gümrük Birliği'nin önemli bir yapısal değişime yol açmadığı anlaşılmıştır. Bu sonuçlar GB'nin sanayi ürünleri ihracatına yaptığı ekonomi çevrelerince kabul edilen olumlu katkıları teyit etmektedir. Ayrıca Serbest Ticaret Anlaşmalarının da Türkiye'nin sanayi ürünleri dış ticaretine etkisi incelenmiştir. STA'ların sanayi ürünleri ihracatında yapısal bir değişime yol açmadığı görülürken sanayi ürünleri ithalatına etkileri ise ölçülemezdir. STA'ların sanayi ürünleri ithalatına etkilerinin ölçülememesi tüm ülkeler için topluca değerlendirme yapılmak istenmesinden kaynaklanmıştır. Sanayi ürünleri ithalatındaki yapının ülkeden ülkeye büyük ölçüde değişmesi ve birçok Serbest Ticaret Anlaşmasının son yıllarda yürürlüğe girmesi nedeniyle tüm ülkeler için topluca değerlendirme yapmak mümkün olmamıştır. Bu sonuçtan elde edilen tecrübe ile STA'ların

tarım ürünleri ticaretine etkisi incelenirken değerlendirmelerin ülke özelinde ayrı ayrı yapılmasına ve elde edilen bulguların son aşamada birleştirilmesine karar verilmiştir.

STA'larda ülkeler karşılıklı olarak gümrük vergilerini indirerek birbirlerine ticari kolaylıklar sağlamaktadır. STA'ların yürürlüğe girmesi ile beraber anlaşmaya taraf ülkelerin ikili dış ticaret hacminde artışlar görülmesi beklenir. Dış ticaret hacminin artması ise ekonomik refahın artmasına katkı sağlar. Bu beklentilerle Türkiye de ekonomi politikasında STA'lara büyük önem vererek dış ticaret hacmini artırmaya çalışmaktadır.

Tezin ana konusunu oluşturan STA'ların Türkiye'nin tarımsal dış ticaretine etkileri çerçevesinde beklentilerle örtüşen sonuçlar alınmıştır. Birçok ülke ile STA'nın yürürlüğe girmesinden sonra Türkiye'nin tarımsal ticaret hacminde hem ihracat hem ithalat yönünden artışlar gerçekleştiği görülmüştür. Bununla birlikte STA'ların yürürlüğe girmesinden sonra Türkiye ile tarımsal ticaret hacminde azalış görülen bir ülke bulunmamaktadır. Elde edilen sonuçlar STA'ların Türkiye'nin tarımsal dış ticaret hacmini artırdığını göstermektedir.

Türkiye'nin ihracata dayalı büyüme hedefine ulaşmasında STA'lar önemli araçlardır. Tez kapsamında STA'ların ikili tarımsal ticarete olumlu etkilerinin görülmesi de bu kanıyı destekler niteliktedir. Türkiye'nin ticari hedeflerine ulaşmasında söz konusu anlaşmaların sayısının artırılması yararlı görülmektedir. Ancak, ticari anlaşmaların sayısı artırılırken Türkiye'nin ekonomik ve sosyal gerçekleri de göz önünde tutularak dengeli politikalar izlenmelidir.

Türkiye'de tarım sektörü yapısı itibarıyla yalnızca ekonomik bir faaliyet kolu olmayıp aynı zamanda sosyal bir faaliyettir. Türkiye'nin GSYH'si içinde tarım sektörünün payı dikkat çekici düzeyde iken istihdamdaki payı ise çok çarpıcıdır. İstihdamın %21,2'sine kaynaklık eden tarım sektörü gelişmiş ülkelere nazaran Türkiye için büyük öneme sahiptir. Tarım sektörü TTA ve STA gibi çeşitli araçlarla dış rekabete daha açık hale getirilirken azami ölçüde dikkat gösterilmelidir. Tarım sektöründe oluşturulacak aşırı rekabetin birçok çiftçinin işsiz kalmasına neden olabileceği düşünüldüğünde Türkiye'nin dış ticaret politikasında çok dengeli bir tutum izlemesi gerekmektedir. Dengeli politika ile bir yandan dış ticaretin artması ile tüketici refahının artması sağlanırken bir yandan da üreticinin korunması sağlanmalıdır.

Ticari anlaşmaların imzalanması ve yürütülmesinde Türkiye'nin ekonomi kurumları ile eşgüdümlü çalışan Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığına birtakım sorumluluklar düşmektedir. Ticari anlaşmalar ile Türkiye ekonomisine katkı sağlanmaya çalışılırken tarım sektörünün durumunu en iyi bilen kurum olarak ilgili Bakanlığın dikkatli tutumunu sürdürmesi önemlidir. Bakanlık tüketicilerin talep ettiği tüm ürünlerin Türkiye içinde verimli üretilmesinin mümkün olmadığını göz önünde bulundurarak üreticileri daha verimli üretim yapabilecekleri seçeneklere tedricen yönlendirmelidir. Uyumlu yürütülen bir üretim ve ticaret politikası ile tüketicilerin daha uygun fiyata daha çeşitli ürünlere ulaşması sağlanırken üreticiler de korunabilecektir. Uzun vadede üretimde ve ticaretle uzmanlaşmanın Türkiye'nin ekonomik refahını artıracığı düşünülmektedir.

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Türkiye'nin en önemli ekonomi araçlarından biri haline gelen STA'lar konusunda çeşitli kurumlar ile beraber yoğun çalışmasını sürdürmektedir. STA'ların tarım ürünleri ticaretine etkisi konusunda hazırlanan bu tezin ilgili Bakanlığın STA'lar konusunda alacağı kararlara katkıda bulunması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Alp, S. (2001). *Hitit Çağında Anadolu*. Ankara: TÜBİTAK.
- Avrupa Birliği Bakanlığı. (2015, Ocak 16). *Türkiye-AB İlişkileri*. T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Web Sitesi: http://www.ab.gov.tr/files/rehber/03_rehber.pdf adresinden alınmıştır
- Avrupa Komisyonu. (2013). *The EU's bilateral trade and investment agreements - where are we?* Brüksel: Avrupa Birliği.
- Avrupa Komisyonu. (2015, Ocak 17). *Ticari Anlaşmalar*. Avrupa Komisyonu Web Sitesi: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/agreements/> adresinden alınmıştır
- Damlacı, C. (2009). *AB'nin Üçüncü Ülkelerle Yaptığı Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye-AB Ekonomik İlişkilerine Etkisi*. Ankara: Dış Ticaret Müsteşarlığı.
- Diamond, J. (2005). *Collapse - How Societies Choose to Fail or Succeed*. New York: Viking Penguin.
- Dışişleri Bakanlığı. (2015, Şubat 11). *1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı*. Dışişleri Bakanlığı web sitesi: <http://www.mfa.gov.tr/1-95-sayili-ortaklik-konseyi-karari-gumruk-birliigi-karari.tr.mfa> adresinden alınmıştır
- Dünya Ticaret Örgütü. (2014, Şubat 5). *WTO ECAMPUS - Online Course of Introduction to the WTO*. Dünya Ticaret Örgütü Web Sitesi: http://ecampus.wto.org/admin/files/Course_480/CourseContents/N-INTRO-E-Print.pdf adresinden alınmıştır
- Dünya Ticaret Örgütü. (2014, Aralık 15). *WTO Statistical data sets - Metadata*. Dünya Ticaret Örgütü Web Sitesi: http://stat.wto.org/StatisticalProgram/WSDBStatProgramTechNotes.aspx?Language=E#Product_Def adresinden alınmıştır
- Dünya Ticaret Örgütü. (2015, Ocak 11). *Bölgesel Ticaret Anlaşmaları*. DTÖ Web Sitesi: http://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/regatt_e.htm adresinden alınmıştır

Dünya Ticaret Örgütü. (2015, Şubat 17). *The GATT years: from Havana to Marrakesh*.
Dünya Ticaret Örgütü Web Sitesi:

http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact4_e.htm adresinden
alınmıştır

Ekonomi Bakanlığı. (2015, Haziran 09). *Serbest Ticaret Anlaşmaları*. Şubat 05, 2014
tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı: <http://www.ekonomi.gov.tr/sta/>
adresinden alındı

Ercan, M. (2013, Ekim 12). *Uluslararası ticarete sofistikasyon*. Şubat 11, 2014 tarihinde
Radikal Gazetesi:
http://www.radikal.com.tr/yazarlar/metin_ercan/uluslararasi_ticarete_sofistikasyon-1155343
adresinden alındı

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı. (2015, Şubat 15). *Tarım Arazilerinin Miras Yoluyla
Bölünmesi Sona Erdi*. T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Web Sitesi:
<http://www.tarim.gov.tr/Sayfalar/Detay.aspx?OgeId=412&Liste=Haber> adresinden
alınmıştır

Invest In Turkey. (2015, Şubat 15). *TR - Güncel Görünüm*. T.C. Başbakanlık Türkiye
Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı Web Sitesi: [http://www.invest.gov.tr/tr-
TR/turkey/factsandfigures/Pages/TRSnapshot.aspx](http://www.invest.gov.tr/tr-TR/turkey/factsandfigures/Pages/TRSnapshot.aspx) adresinden alınmıştır

Kızılırmak, B. (2007). Ekonomik Bütünleşme Teorileri Çerçevesinde Avrupa Birliği.
Avrupa Birliği: Temel Konular (s. 203-234). içinde Ankara: İmaj Yayınevi.

Kydland, F. E., & Prescott, E. C. (1977). Rules Rather than Discretion: The Inconsistency
of Optimal Plans. *The Journal of Political Economy*, 473-492.

Molle, W. (2001). *The Economics of European Integration: Theory, Practice, Policy*.
Aldershot: Ashgate Publishing Limited.

Özcan, M. (2015, Ocak 11). *Dünya Ticaret Örgütü Doha Kalkınma Turu Müzakerelerini
Ne Durdurdu? Tarih Tekerrürden Mi İbarettir?* Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri
Bakanlığı Web Sitesi: [http://www.mfa.gov.tr/dunya-ticaret-orgutu-doha-kalkinma-
turu-muzakerelerini-ne-durdurdu_-tarih-tekerrurden-mi-ibarettir_.tr.mfa](http://www.mfa.gov.tr/dunya-ticaret-orgutu-doha-kalkinma-turu-muzakerelerini-ne-durdurdu_-tarih-tekerrurden-mi-ibarettir_.tr.mfa) adresinden
alınmıştır

- Pelkmans, J. (2001). *European Integration: Methods and Economic Analysis*. Harlow: Pearson Education Limited.
- Perroni, C., & Whalley, J. (1994). *The New Regionalism: Trade Liberalization or Insurance? NBER Working Paper Series*. Cambridge: National Bureau of Economic Research.
- Seyidoğlu, H. (2001). *Uluslararası İktisat*. İstanbul: Güzem Yayıncılık.
- Şahinöz, A. (2011). *Neolitik'ten Günümüze Tarım Ekonomi ve Politikaları*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- TÜİK. (2015, Şubat 15). *Tarım ve Orman Alanları*. Türkiye İstatistik Kurumu Web Sitesi: www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=53 adresinden alınmıştır
- TÜSİAD. (2008). *Avrupa Birliği'nin Üçüncü Ülkelerle Yaptığı Serbest Ticaret Anlaşmaları ve Gümrük Birliği Yoluyla Türkiye'ye Etkileri*. İstanbul: TÜSİAD Avrupa Birliği İşleri Komisyonu.
- UNCTAD. (2014, Şubat 10). *South-South Trade Monitor*. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı Web Sitesi: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/webditctab2012d2_en.pdf adresinden alınmıştır
- UNSD. (2014, Aralık 15). *SITC Rev.3 - Detailed structure and explanatory notes*. Birleşmiş Milletler İstatistik Birimi Web Sitesi: <http://unstats.un.org/unsd/cr/registry/regcst.asp?Cl=2> adresinden alınmıştır
- Yavuz, Ö. (2014, Kasım 29). *TTIP'in faturası 5 milyar dolar*. Sabah Gazetesi Web Sitesi: <http://www.sabah.com.tr/ekonomi/2014/11/29/ttipin-faturasi-5-milyar-dolar> adresinden alınmıştır
- Yıldırım, E. (2007). Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Konusundaki Literatüre Bir Bakış. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 141-177.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı soyadı : Caner ERDEM
Uyruğu : T.C.
Doğum tarihi ve yeri : 1984 / Ankara
Medeni hali : Evli
Telefon : 0 (312) 2873360
Faks : 0 (312) 2877266
E-posta : caner.erdem@tarim.gov.tr

Eğitim Bilgileri

Yüksek Lisans : TOBB ETÜ Fen Bilimleri Enstitüsü
Bilgisayar Mühendisliği Bölümü 2010
Lisans : ODTÜ Fen Edebiyat Fakültesi
İstatistik Bölümü 2007
Lise : Atatürk Lisesi 2002

İş Deneyimi

2011 – sürüyor : Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
AB ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü
AB Uzman Yardımcısı
2008 – 2010 : TOBB ETÜ
Bilgisayar Mühendisliği Bölümü
Araştırma Görevlisi
2007 – 2008 : Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.
Teftiş Kurulu
Müfettiş Yardımcısı

ETİK BEYAN

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,

Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,

Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,

Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,

Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Caner ERDEM

.../.../2015